



verejnost'
PROTI NÁSILIU
občianske

FÓRUM

NADÁCIA
MILANA
ŠIMEČKU



MILAN
ŠIMEČKA
FOUNDATION



verejnosť
PROTI NÁSILIU
občianske
FÓRUM

SVEDECTVÁ

Verejnosť proti násiliu — Občianske fórum
Svedectvá

Redakcia: Ingrid Antalová

Publikácia vyšla vďaka podpore
The Ford Foundation

© Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 1999.

Zostavila a redakčne upravila: Ingrid Antalová
Z audiozáznamu prepísal: Vladimír Havrila
Jazyková redakcia: Ingrid Kostovská, Petra Studinková

Autorka fotografií (s. 5, 8, 34): Petra Bombíková
Autorka fotografie na obálke: Miro Polakovič
Grafická úprava a sadzba: Renesans, spol. s r. o.

ISBN 80-967588-6-1



obsah

7		Poznámka editorky
9	1. kapitola	28. február 1998 — dopoludnie
35	2. kapitola	28. február 1998 — odpoľudnie

Publikácia je záznamom zo stretnutia účastníkov novembra 1989 a zakladateľov hnutí Verejnosť proti násiliu na Slovensku a Občianskeho fóra v Čechách. Stretnutie sa konalo dňa 28. februára 1998 v literárnej kaviarni G plus G v Prahe ako súčasť programu Nadácie Milana Šimečku Oral History.

Stretnutie bolo voľným pokračovaním panelovej diskusie účastníkov novembra 1989 a zakladateľov hnutia VPN, ktorá sa konala v decembri 1996 a februári 1997. Záznam vydala Nadácia Milana Šimečku v roku 1998 pod názvom Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty. Diskusia v Prahe bola spomínaním na prvé vzájomné kontakty Verejnosti proti násiliu a Občianskeho fóra, zostavovanie federálnej vlády, voľby prezidenta, spor o názov štátu a priebeh lustrácií. Účastníkmi z Čiech boli: Ivan Dejmal, Vladimír Hanzel, Zdeněk Jičínský, Martin Nodl, Petr Pithart, Pavel Zeman a zo Slovenska: Martin Bútora, Ľubomír Feldek, Juraj Flamik, Fedor Gál, Vladislav Chlipala, František Mikloško, Ladislav Snopko, László Szigeti a Peter Zajac. Stretnutie moderoval Štefan Hrib.

Diskusia bola prepísaná a každý z účastníkov mal možnosť svoje vstupy autorizovať s tým, že celý projekt bol realizovaný metódou Oral History, t. j. podmienkou bolo zachovanie autenticity hovoreného slova. Text prešiel redakčnou úpravou. Sústredili sme sa najmä na opravu vecných údajov. Vynechané boli pasáže technického a organizačného charakteru, ktoré nesúviseli s vlastnou témou diskusie.

Publikácia je záznamom osobných svedectiev, prejavom osobných postojov a názorov prítomných. Pri prípadnom použití materiálu ako historického prameňa je nevyhnutné overiť fakty dobovými dokumentmi.

Vďaka patrí všetkým, ktorí si našli čas, prišli a spolu s bývalými kolegami sa vrátili k fascinujúcemu obdobiu novembra 1989. Ďakujeme Nadácii Heinricha Bölla, ktorá bola iniciátorom a spoluorganizátorom projektu, ďakujeme Fedorovi Gálovi, ktorý nám poskytol priestor svojej príjemnej kaviarne. Ďakujeme všetkým, ktorí pomohli tejto publikácii vzniknúť.

Ingrid Antalová



doppoludnie

Štefan Hríb: Témou sú vôbec prvé vzájomné kontakty Verejnosti proti násiliu a Občianskeho fóra. Ako ste sa vzájomne informovali, čo ste o sebe vedeli, ako ste koordinovali svoju činnosť. Je tu niekto, kto bol účastný prvých kontaktov?

Peter Zajac: Prvý kontakt s Občianskym fórom mal Milan Kňažko. Milan Kňažko, ak si to dobre pamätám, bol ako herec v Prahe, mal tam predstavenie a fakticky sa zúčastnil na zakladaní Občianskeho fóra. Ak si to dobre pamätám, tak bol dokonca zvolený za jedného z prvých členov alebo hovorcov Občianskeho fóra. A s týmto posolstvom prišiel potom do Bratislavy. To bolo, myslím, ešte v sobotu.

Pavel Zeman: V nedeli 19. Ustanovující shromáždění bylo v nedeli. Tam byl přijat název, sepsáno první prohlášení a připojeny podpisy.

Štefan Hríb: Bol tam vtedy ešte niekto zo slovenskej strany okrem Kňažka?

Pavel Zeman: Myslím, že ne, myslím, že tam byl jenom Milan Kňažko díky tomu, že byl právě v Praze.

Martin Bútor: V každom prípade potom, keď Milan Kňažko prišiel do Bratislavy, to je zdokumentované aj v knižočke, ktorú vydal Ľubo Feldek, tak sa v prvých verejných dokumentoch podpisoval ako človek, ktorý je členom Koordinačného výboru VPN v Bratislave a súčasne je, teraz si nepamätám presne to znenie, ale bolo to v tom zmysle, že je súčasne členom vedenia Občianskeho fóra. Do istej miery to síce bola aj zhoda okolností, že v Prahe bol vtedy práve Milan Kňažko, ale keďže sa v Bratislave stal jedným z tribúnov, tak sa dá povedať, že prvé kontakty medzi oboma takmer súbežne vznikajúcimi organizáciami existovali hneď od začiatku. To neznamená, že sa začala nejaká vecná komunikácia hneď v tú nedeľu alebo v pondelok, lebo obe organizácie mali čo robiť samy so sebou, ale Kňažko sa takto predstavil, keď v Bratislave vôbec prvýkrát verejne vystúpil. Povedal, že prichádza z Prahy a povedal aj tú svoju funkciu.

Štefan Hríb: Kedy potom začala naozajstná komunikácia?

Martin Bútor: Komunikáciu v tomto zmysle slova udržiaval Milan Kňažko telefonicky, prakticky každý deň, a podával správu o tom, s kým sa spojil. To nebolo také jednoduché. Najprv existovali kontakty s hercami, ktorí spočiatku hrali významnú rolu, potom s ľuďmi z Občianskeho fóra, ktorí mali k dispozícii patričné komunikačné spojenie. Okrem toho svoje spojenia mali aj študenti. Pokiaľ ide o kontakt medzi VPN a OF, prostredníctvom telefonátov sme ho mali od pondelka.

Štefan Hríb: Prvé mítingy v Prahe a v Bratislave. Bolo to nejako koordinované?

Martin Bútor: Nie, nebolo.

Ladislav Snopko: Ja by som ešte chcel povedať toľko, Martin (Bútor) naznačil, že to divadlo v Prahe hostovalo náhodou, že to nebolo nič zákonité, a vôbec celý proces

okolo 17. novembra 1989 zo slovenskej strany bol spontánny a určovaný súvislosťami a náhodou, nie ako tomu bolo v Čechách, kde sa očakávalo, že vznikne niečo, čo malo neskôr podobu Občianskeho fóra. To podhubie tam bolo. Na Slovensku bol vznik VPN vlastne prevrpením, pretože nič také sa predtým negenerovalo v nejakom kontexte disentu alebo v inom organizovanom kontexte. Takže pravdepodobne aj tie vzťahy medzi VPN a OF boli v tých prvých situáciách proste ad hoc, neboli koncipované, neboli systematicky pripravované, diali sa tak, aké boli schopnosti tých, ktorí ich napĺňali.

Fedor Gál: Martin (Bútora) povedal, že súčasne a paralelne a takto to naozaj bolo. To znamená, že napríklad názov Verejnosť proti násiliu nevznikol ako trucidník voči názvu Občianske fórum, ale bola to reakcia proti násiliu v Prahe. Tam nebola potreba odlišiť sa, skôr potreba solidarizovať. To chcem povedať, lebo veľakrát som počul od svojich českých priateľov, že už ten vznik Verejnosti proti násiliu bolo akési oddeľovanie sa. Nie, takto to nebolo.

A druhá vec, ja si to pamätám tak, že najmasívnejší objem informácií o tom, čo sa v Prahe deje v tých prvých minútach, bol vlastne vďaka študentskému hnutiu. Štúdáci na rozdiel od VPN udržiavali veľmi čulý fyzický kontakt s Prahou a oni prinášali balíky informácií z Prahy. Toto treba povedať jednoznačne.

Martin Bútora: To som mal na mysli, keď som hovoril, že tie informácie boli overované z viacerých kanálov, potvrdzujem to, čo hovoril Fedor (Gál).

Ešte k tomu, čo hovoril Laco Snopko. Pravdou asi je, že VPN preskočilo to štádium už existujúcich ilegálnych alebo pololegálnych organizácií, občianskych združení, ktoré už mali svoje názvy, mali svojich predstaviteľov, mali svojich hovorcov, produkovali nejaké dokumenty, pokúsili sa o nejaké akcie. VPN toto štádium preskočilo a rovno sa ustanovilo ako Verejnosť proti násiliu. To bol kvalitatívny zlom, že sa niečo také stalo, aj keď spočiatku nikto nevedel, čo z toho bude. Variant perestrojky bol dovedy na Slovensku jedným z reálnych variantov, komunisti však zaspali, a novembrovými udalosťami tento variant ustúpil do pozadia. Za veľmi dôležitý moment považujem práve onen paralelný vývoj v Prahe i v Bratislave. Tu aj tam sa veľmi rýchlo objavil spoločný pocit, spoločná potreba postaviť sa k udalostiam rovnakým spôsobom, to jest aj na Slovensku zriadiť akési kľúčové, strešné miesto, kľúčového organizátora a koordinátora — to znamená, ustanoviť širšie založené občianske hnutie s jasným politickým podtextom.

Pavel Zeman: Jednu vecnú poznámku k té paralelitě. V neděli v jedenáct hodin dopoledne mělo dojít ke schůzce v bytě malíře Miroslava Cipára, bylo dohodnuto, že v pět hodin odpoledne bude shromáždění v Umělecké besedě v Bratislavě. Vlastně něco podobného se stalo potom odpoledne v Praze v bytě Václava Havla. Samozřejmě ty kontakty už se navazovaly nějakým způsobem od rána v neděli, ale rozhodující schůzka se potom odehrála odpoledne v bytě Václava Havla. Nakonec došlo k dohodě, že skupina se bude jmenovat název Občanské fórum, a to shromáždění bylo svoláno na osm hodin večer. Čili to jenom potvrzuje to, co tady zaznělo.

Štefan Hrbf: Vedeli tieto dve skupiny, tieto dva byty, o tom druhom byte?

Pavel Zeman: Ne, my jsme ani v rozhovorech s představiteli Občanského fóra na to nenarazili, ani se nikdo o tom nezmínil, že by došlo k nějakým telefonátům, nebo že by třeba Milan Kňažko v neděli večer nebo podvečer telefonoval. Není to vyloučeno, ale nevíme o tom.

Peter Zajac: Treba povedať, že kontakty mal medzi sebou predovšetkým český a slovenský disent. My ako ľudia mimo disentu: Mítana, Dušek, Štrpka, Vášová a ja, sme sa stretli s ľuďmi z disentu 18. novembra u Ivana Kadlečika v Pukanci. Stretnutie sprostredkoval Miloš Žiak a boli pri ňom Milan Šimečka starší, mladý Milan Šimečka, Miro Kusý, Michal Gáfrík a Milan Hamada. Počúvali sme rádio Hlas Ameriky a v nočných správach sme zachytili, že divadlá začínajú štrajkovať, alebo teda, že niečo sa deje. A tým sa vlastne celá tá situácia radikálne zmenila, pretože to, o čom sme sa bavili do tých správ, bolo o dvoch veciach. Po prvé, že na Slovensku sa prvýkrát stretli ľudia z disentu s ľuďmi, ktorí boli z šedej zóny. Po druhé, dohodli sme sa na tom, že by sme mali urobiť čosi spoločne 10. decembra na Deň ľudských práv a po tretie, s Milanom Šimečkom sme sa dohodli, že ja by som mal byť v utorok na konferencii v Prahe o českej a slovenskej literatúre a on mal byť na švédskom veľvyslanectve, kde boli pozvaní ako disidenti, a dohodli sme sa, že sa tam stretneme. To bolo v zásade všetko. To je prvá poznámka. Toho 18. novembra sme už vedeli, že sa chceme spojiť a pripraviť spoločnú akciu, ale spočiatku sme predpokladali, že tým dátumom bude 10. december.

Po druhé, bolo tu spojenie medzi českým a slovenským kresťanským disentom. O tom, ako to vlastne fungovalo, by možno mohol viacej povedať Fero Mikloško, Ján Čarnogurský alebo Ján Langoš.

Po tretie tu boli spojenia rozličných skupiniek ľudí, ktorí kolegiálne spolupracovali, ktorí sa poznali, vymieňali si materiály, podpisovali spoločné vyhlásenia, Několik vět alebo vyhlásenie proti väzneniu bratislavskej päťky. Ten kontakt existoval, ale nebol to kontakt na politickej úrovni, skôr v rámci pracovnej kolegiality sa tam vytvorili určité občianske vzťahy.

František Mikloško: Musíš spomenúť Obrodu a šesťdesiatosmičkárov.

Peter Zajac: Nevieam, tie kontakty nepoznám. Netreba však zabúdať na vzťahy v ekologickom prostredí, ktoré prerastali z ekologických do občianskych, ale nie priamo politických aktivít. Ešte jeden kontakt existoval. Milan Šimečka a Miloš Žiak sa stretávali s maďarskými intelektuálmi z prostredia, v ktorom vznikala Maďarská nezávislá iniciatíva. My sme sa navzájom nepoznali, my sme sa spoznali povedzme s Františkom Mikloškom až po novembri 1989. S Janom Budajom a ekologickými aktivistami fakticky až tesne pred novembrom. Takže predpokladať nejakú vopred organizovanú akciu, ktorá by vlastne mala viesť k vytvoreniu nejakých spoločných štruktúr, znamená vnášať do toho, čo sa dialo, až dodatočne predstavu niečoho, čo bolo dobre pripravené a organizované. Nie, nebolo to tak, v podstate išlo o činnosti, ktoré mali predpolie v spoločnom podhubí, ale potom vznikli ad hoc, tak ako si to situácia vynútila a rozbuškou bola skutočne správa o smrti Martina Šmída. My sme sa celý rok 1989 pýtali, na čom to asi môže prasknúť, čo sa stane tou rozbuškou. Myslelo sa na 21. august, potom na 28. október, 17. november ako Deň študentstva,

potom Deň ľudských práv. Dnes si myslím, že sme boli vnútorne pripravení na novembrovú zmenu, ale že sme sa začali organizovať a spájať veľmi neskoro, prakticky až v akcii okolo 17. novembra.

Fedor Gál: Stručne k Petrovi (Zajacovi). To prepájanie šedej zóny a disentu, to je presné, treba povedať, že v rámci toho prepojenia treba byť úplne konkrétny. Pred novembrom sa začal formovať Klub nezávislej inteligencie, napríklad, nikdy sa nerozlišovalo, čo je slovenské a čo je české. Bratislava/nahlas, Juro Flamik vie, že Josef Vavroušek bol vlastne aktívnym participantom na tejto hre dlho pred novembrom. To bola jedna poznámka.

Druhá poznámka je, že troška sa naša diskusia odohráva, myslím si, že neprávom v rovine Bratislava – Praha. Keď sme hovorili paralelne, súčasne OF – VPN, tak treba povedať, že tieto kontakty prebiehali paralelne a súčasne aj na regionálnej úrovni na Slovensku. Vznik organizácií v Košiciach alebo Banskej Bystrici meškal možno minúty alebo hodiny za Bratislavou, ale nedá sa povedať, že by bol Bratislavou iniciovaný, organizovaný, že by Bratislava posielala svoje inštrukcie, nie je to pravda. A aj to prepojenie šedej zóny a disentu, princípy jeho fungovania, boli tie isté ako v Bratislave, len mali iný historický kontext. To, že boli Košičania viac nafázovaní na Mirka Vodrážku, na Revolver Revue, Bondyho, to je proste fakt. Ale bolo to paralelne a súčasne, to treba povedať.

Ivan Dejmal: Já jsem chtěl říct, jak už tu bylo zmíněno, že v těch prvních chvílích hrály velkou úlohu ty kontakty, které spojovaly český disent se slovenským, který byl veden z velké části přes životní prostředí, přes ekologii, kde vlastně Pavel Šremr žil v Bratislavě a takhle se velmi intenzivně účastnil přípravy Bratislavy/nahlas. Právě tak Josef Vavroušek, který bohužel dneska už mezi námi být nemůže a který se zasloužil o rozšíření věcí na Slovensku. Já jsem byl s ním ve spojení 19., kdy se vrátil z hor. 17. jsme seděli a dávali dohromady čísla ekonomického bulletinu, té demonstraci jsme nevěnovali velkou pozornost. V Praze to nikdo neočekával. Disent se připravoval na 10. prosince, kdy jsme měli dokonce ohlášenou demonstraci. Směřování k nějakému masovějšímu protestu proti režimu bylo teda směřováno k tomu 10. prosinci. Proto jsme od toho 17. listopadu prakticky nic nečekali. Účast přímo lidí z disentu na akcích 17. listopadu odpoledne a potom na Národní třídě byla proto mizivá. Byli to většinou studenti a příprava 17. listopadu šla vlastně mimo nás. Situace na školách nebyla vlastně disentem nijak zachycena, že tam vzniká něco, z čeho by mohlo postupně vzniknout protestní hnutí. Netušili to ani takoví lidé, jako byl profesor Malimov, kteří vystoupili ještě dost bojovně na tehdejší dobu na tom studentském shromáždění na Albertově, a počítalo se, že tam vlastně to shromáždění skončí. Víme, že tam byla jistá účast státní bezpečnosti. Teprve cestou odtud se odehrály ty věci, které potom následovaly. Nechci se dotýkat otázky o vzniku Občanského fóra, protože je tam mnoho nevyjasněných věcí, abych mohl přesně říci, jak vznikalo. Celou sobotu se disidenti dávali dohromady a vytelefonovávali hlavně proto, aby zjistili, co se vlastně stalo a jak na to reagovat. Řada lidí skutečně odjela na chaty a vraceli se až během soboty a nedělního dopoledne. Zvláštní je, že řada příslušníků bezpečnosti potom vypověděla, že některé ty lidi přímo vozila po bytech a telefonovaly jim, aby se dali dohromady a nenechali to tak být. Jsou to výpovědi tehdejšího operačního důstojníka Jilí-

ka, do jisté míry i Málka, kteří řekli, že byli právě z titulu svých služebních funkcí angažováni do těchto událostí, že měli vlastně vyšší příkazy. To je věc, na kterou je třeba se podívat, která možná odhalí nějaké mezinárodní souvislosti. Jak se tady správně řeklo, mnoho věcí se dohodlo na té schůzce v bytě Havla, ale stejně tak probíhaly paralelně schůze jednak u studentů, jednak v té Vavrouškově organizaci, v Klubu nezávislé inteligence, který se sešel v neděli odpoledne v Lékařském domě a spousta těch tezí, těch prvních tezí, které byly přijaty večer v divadle jako teze Občanského fóra, byly vlastně sepsány v tom Lékařském domě, kde se zúčastnil jako hlavní organizátor Josef Vavroušek. My jsme s Vavrouškem měli takové vypětí v těch ekologických věcech, protože v Teplicích byly 12. a 13. demonstrace. Byly brutálně rozehnány, byl to takový předobraz událostí 17. listopadu a tehdejší okresní tajemník tam svolal veřejné slyšení na zimní stadion na 20. večer. My jsme se připravovali na to vystoupení, aby Vavroušek jako nedisident, jako člověk zastupující vědeckou instituci pohovořil o těch věcech životního prostředí trošku i v politických souvislostech. My jsme tam skutečně toho 20. odpoledne jeli. Bylo to velmi drsné, protože tehdy nebylo ještě zdaleka o ničem rozhodnuto. Projížděli jsme kolonami Lidových milic, ta atmosféra opravdu hrozila střetem každou chvíli, ale když jsme tam jeli, tak mi říkal, že mluvil s Budajem, s Pavlem Šremrem, že volal do Svazu slovenských ochránců přírody, že s nimi mluvil a že situace na Slovensku začíná být obdobná jako u nás, že lidi tam začínají hovořit o tom, co je třeba dělat, že se dávají dohromady. Škoda, že tu není Budaj, protože to svědectví mám jenom zprostředkované od Vavrouška, já osobně jsem takové styky neměl. To bylo 20. v pondělí. Odpoledne jsme jeli s doktorem Petrlikem, zakladatelem organizace Děti země, do Teplic, a to z toho důvodu, že měl teplickou poznávací značku. Měli jsme totiž od rána hlášky, že policajti vracejí auta s pražskou značkou a prohlížejí je, proto jsme na poslední chvíli potřebovali někoho, kdo má místní značku, abychom tam pronikli. Tehdy to ještě nebylo jednoduché. To jenom na okraj. Ale chtěl bych potvrdit, že skutečně toho 21. ráno jsme v Laterně už začínali přemýšlet o programovém prohlášení Občanského fóra, kdy se to už začínalo sunout směrem spíše k politické akci než k protestu. Až toho 20. večer, tam jsem nebyl, ale 21. ráno se to začalo psychologicky lámat k tomu, že je potřeba udělat politickou akci místo toho trpného procesu. První věc byla, že musíme vystoupit se svým vlastním programem. Jaký to mělo vztah ke Slovensku, jestli v té době už VPN existovala, nevím, ale vím, že v té době už přicházela hlášení, že bylo založeno Občanské fórum v Košicích. Nevím, jestli to bylo odpoledne, nebo až toho 21. v úterý, ale to hlášení tam přišlo, protože vím, jakou radost vyvolalo, že se ta myšlenka šíří. My jsme samozřejmě po naší linii kontaktů, kterou jsme měli vybudovanou v ekologickém hnutí, byli neustále ve styku při zakládání Zeleného kruhu, který s tím trošku souvisel, protože byl založen 15. po demonstraci proti Stromovce na Mariánském náměstí v Praze. Tehdy byla svolána schůzka ke mně do bytu na 21. večer, kde byli někteří představitelé ekologického hnutí ze Slovenska. Ta věc byla zakládána jako společná, nebyla nijak dělena, ta byla držena dohromady. Takže nějaká dichotomie alespoň z naší strany nebyla nikdy vnímána.

Štefan Hrbib: Zaujímavá otázka na českú stranu: keď ste spomínali, že založenie OF v Košiciach vyvolalo v Prahe radosť, čo vyvolalo založenie VPN? Ale to až v ďalšom kole.

Ladislav Snopko: Ja ešte k tomu, keďže sme presne v tom okamihu, keď všetko vznikalo v Prahe, v Bratislave a ostatných mestách, treba si uvedomiť, že iniciatív, ktoré vznikali spontánne, bolo veľmi veľa. A niektoré sa diali súbežne, napríklad pukaňské stretnutie, ja som sa o ňom dozvedel až potom, keď sa udialo, ale cez ne sa situácia vyvíjala. A treba povedať, že stretnutie u Miroslava Cipára takým stretnutím bolo. Ja osobne si myslím, že Milan Kňažko bol v tejto situácii skôr poslom, poslom medzi Prahou a Bratislavou. To, čo sa dialo, určovali vyhlásenia zo stretnutí ako u Cipára, ktoré generovalo stretnutie v Umeleckej besede, kde už okrem výtvarníkov boli aj ďalší, ako ochranári, spisovatelia a tak ďalej, a tam priamo na mieste, s krátkymi odskokmi na Filozofickú fakultu, na Ústav experimentálnej psychológie, sa tvorili prvé vyhlásenia VPN. Ale musím spomenúť ešte jednu vec, a to je čosi, čo sa pripravovalo od februára a čo môžeme považovať v rámci Slovenska za niečo, o čom ste mali možno aj vy informácie v Čechách. Bola to taká zaujímavá snaha, ktorá mala pri príležitosti prijímania novej ústavy realizovať akési širokospektrálne vyhlásenie slovenskej inteligencie a intelektuálov k tomu, ako dať ústavu do prijateľnej, aspoň trochu demokratickej podoby. A v rámci tohto vývoja, kde jednu stranu zabezpečoval Boris Zala a Miloš Žiak a z druhej strany sme boli my s Janom Budajom, dohovárало sa stretnutie spektra od Petra Weissa cez ochranárov až po Šimečku s Kusým, a to všetko sa podarilo dohodnúť pred 17. novembrom bez toho, že by sme mali šajnu, že 17. november bude, na 23. novembra. Čiže to bolo už dohodnuté, ale samozrejme toto stretnutie bolo 17. novembrom zatlačené do úzadia a neudialo sa už v tej podobe, lebo by bolo nezmyselné. Chcem len povedať, že naozaj by sme sa mohli zamyslieť nad tým, či sa nám podarí tie prvé fázy vzniku OF a VPN zaznamenať, prvé záblesky, ktoré potom viedli k plnohodnotnému VPN na Slovensku a OF v Čechách.

Martin Bútora: Chcel som len zdôrazniť, že na tom prvom veľkom zhromaždení v Umeleckej besede, kde bolo, neviem, niekoľko sto ľudí a kde výtvarník Ľubo Longauer prečítal protest proti násilnému zásahu bezpečnosti, vystúpil Milan Kňažko a povedal, že sa vrátil z Prahy. To znamená, že určité napojenie na dianie v Prahe tu bolo od prvej chvíle väčšieho verejného vystúpenia.

Teraz tri poznámky k charakteru VPN a OF a k ich vzťahu. Po prvé, boli to dve paralelne vzniknuté a zároveň dve odlišné organizácie. Peter Zajac spomínal niektoré okruhy, dali by sa k nim pridať ďalšie, napríklad sociologický okruh, ktorý tu už nejaký čas fungoval. Obe organizácie boli paralelné v tom zmysle, že mnohí ľudia viaceré aktivity vyvíjali súbežne — v Čechách, na Morave i na Slovensku. Kde to bolo možné, tam aj spolupracovali — od ekológov a divadelníkov, cez kresťanov a spisovateľov, až po trebárs sociológov a výtvarníkov. No a vo chvíľach prvých veľkých verejných vystúpení, prvých masových demonštrácií, prvých vyhlásení OF a VPN sa mnohí títo ľudia navzájom akoby nanovo našli, našli sa v tých svojich nezávisle vznikajúcich organizáciách. Vtedy nebol čas ustanoviť hneď od začiatku niečo spoločné, nehovoriac o tom, že ľudia neboli ani nejako extra vytrénovaní v zakladaní organizácií, ale hlavne nebolo kedy, udalosti sa valili príliš rýchlym tempom. Tak sa napríklad navzájom našiel sociológ Fedor Gál so sociológom Ivanom Gabalom, tak sa navzájom nachádzali a seba potvrdzovali desiatky iných seba blízkych ľudí. Tak sa utvrdzovala na jednej strane paralelnosť a príbuznosť, na

druhej strane nezávislosť a samostatnosť vznikajúcich štruktúr. Čiže títo ľudia sa navzájom uvideli ešte v iných rolách, nie iba v rolách odborných partnerov, ale aj v rolách účastníkov nejakého pohybu, keď sa už podieľali na formujúcom sa politickom hnutí, na formujúcej sa politickej iniciatíve. Tým, že sa poznali už predtým, dávnejšie, existovali medzi nimi siete prirodzenej dôvery, a teraz sa k tomu všetkému ešte pridala ich explicitná politická rola, boli povedzme členmi nejakej komisie, garantovali nejakú činnosť a podobne. Ten a ten už robí... V tom čase hovoriť o vzniku niečoho spoločného, nejakej jednotnej spoločnej organizácie — to už vôbec nebolo aktuálne, vývoj išiel inak... v tej chvíli už dynamika išla inak.

Po druhé, nedávno som v jednej českej štúdii čítal, aký význam mal vstup ekonómov do OF, spomína sa tam Havlovo vystúpenie vo štvrtok 23. novembra na demonštrácii na Václavskom námestí, kde došlo k istému posunu. Václav Havel 23. novembra povedal, že, a teraz tu mám citát: „OF je pripraveno okamžite zajiť dialog verejnosti s dnešnou mocou a disponuje kvalifikovanými silami ze všech oblastí společenského života schopnými vést svobodnou a věcnou diskusi o reálných cestách ke změně politických a hospodářských poměrů v naší zemi.“ Čiže zdôrazňuje skutočnosť, že pribatím ekonomickej skupiny z okruhu Prognostického ústavu sa posilňuje pragmatická stránka politickej premeny, poukazuje na know-how, akým OF disponovalo aj po ekonomickej stránke. To bolo podľa mňa dôležité. My sme v prvých dňoch nekonštituovali špeciálne odborné skupiny VPN, možno preto, že na to neboli kapacity, ale sčasti aj preto, lebo sme mali nevysovený pocit, že o viacerých otázkach sa na Slovensku už odborne pojednalo, a často to urobili práve ľudia, ktorí tvorili VPN, alebo sa doň zapojili, napríklad mnohí ekológovia, ale aj ekonómovia, ako Jozef Kučerák alebo Vlado Ondruš, dosť toho popísali aj prognostici, vyprofilovali sa sociológovia. Panovalo vtedy presvedčenie, že ľudia z VPN majú čo povedať, že je hlavne dôležité dostať to do médií. Bratislava/nahlas, napríklad, nebola iba politickým dokumentom, ale aj silným odborným materiálom, reakcie moci na ňu vzbudzovali dojem hlúposti moci a odbornej nadržanosti kolektívu autorov. Možno to bola ilúzia, nakoniec sa ukázalo, že napríklad v tej ekonomike bolo skutočných odborníkov málo — dosť na tom, mnohí to pocítovali tak, že vládna moc je nielen morálne nespôsobilá, ale aj odborne nekvalifikovaná, že nedokáže obhájiť svoje pozície, že nemá šancu obstáť vo verejnom dialógu. Takže pre nás kľúčovým posunom nebolo ani tak pribatie kvalifikovaných odborníkov, videlo sa nám, že mnohí takí už sú s nami a ďalší sa pridajú — ale hlavne, dostať svoju pravdu von, k ľuďom, dostať sa do médií, predovšetkým do televízie. Určite, zápas o prístup do médií bol nakoniec hlavne politickým zápasom, zápasom o moc, nie odborným súbojom. Išlo tiež o to, aby sa o udalostiach dozvedeli aj ľudia na vidieku, mimo Bratislavu, chcem len povedať, že existovalo prirodzené vedomie určitej odbornej kompetentnosti.

Po tretie sa to, myslím, prejavilo v tom dokumente VPN, ktorý vyšiel 25. novembra, to je oných známych dvanásť bodov. To už bol dokument o zmene politického systému, urobený aj po diskusii a s podporou našich priateľov a partnerov z Maďarskej nezávislej iniciatívy, ktorí predtým publikovali svoj vlastný dokument. Týchto našich dvanásť bodov je obdobné vyhlásenie ako český dokument OF nazvaný Co chceme. To bolo, hovorím, 25. novembra.

Pavel Zeman: Já bych se vrátil k těm prvním dnům, 17., 18., 19. listopadu. Jedna taková drobnější událost charakterizuje nahodilost i řadu okolností. Alexander Dubček byl v Praze v pátek 17. listopadu, setkal se, tuším, s Luigim Coliagnim, což byl tajemník buď socialistické internacionály, nebo italské socialistické strany. Účastnil se toho studentského průvodu a byl zadržen ve Vyšehradské ulici. To jen ilustruje, že tady došlo ke shodě řady nekoordinovaných kroků a událostí. Potom ty další dny, sobota a neděle 18. a 19. listopadu, to se samozřejmě jednalo o bezprostřední reakci na to, co se odehrálo večer na Národní třídě. Když mám velmi krátce a stručně shrnout, co se dalo v Praze v sobotu a neděli, tak budu potvrzovat to, co bylo tady řečeno. V sobotu 18. mluvčí Charty 77 Dana Němcová a Alexandr Vondra přečetli politické prohlášení Charty, kde se hovořilo ještě o výzvě k dialogu. Ještě se nehovořilo o generální stávce. V sobotu ve dvě hodiny odpoledne proběhlo setkání divadelníků a studentů, kde bylo divadelníky formulováno, že bude vyhlášena generální stávka na 27. listopad. V tentýž den Martin Mejstřík veřejně vystupuje a vyhlašuje na Karlově náměstí studentskou stávku, pak se koná studentské shromáždění večer v divadle kde se hovoří o tom, že tady už není o čem diskutovat, není možný dialog. Potom přišla neděle, škoda že tady není Jan Urban, protože, vzpomínám-li si dobře, Jan Urban se měl v neděli ráno zúčastnit nějaké schůzky v bytě Miloše Hájka, s lidmi, kteří byli nějakým způsobem činní v Obrodě, takže to je další schůzka. Potom byla samozřejmě ta schůzka v bytě Václava Havla, potom příprava na večerní shromáždění v neděli. Tam byla další shoda okolností, protože Václav Havel přijíždí do Prahy v sobotu nebo pátek a chce se zúčastnit divadelního představení Res publika II, kde měla být jakási koláž jeho Zahradní slavnosti. Takže to jenom potvrzuje to, co tady zaznělo, že to byla skutečně velmi bezprostřední reakce na to, co se odehrálo v pátek. Velmi důležité bylo studentské a divadelní shromáždění v sobotu odpoledne, ve dvě hodiny vyhlášení požadavků generální stávky, především ze studentské strany to byla jednoznačná formulace, že již není možno hovořit o dialogu a je třeba reagovat rychle, neústupně. Studentská a divadelní stávka, jsou velmi důležité, protože díky tomu, že divadelníci v sobotu jdou do stávky, tak potom se ten pohyb přenáší do dalších měst v Čechách. Já jsem ty události prožil v jižních Čechách, pak jsem byl ve stávkovém výboru na Vysoké škole zemědělské, Pedagogické fakultě a i tam se díky divadelníkům začali věci hýbat už v pondělí. Takže to je další velmi důležitý moment.

František Mikloško: Ja chcem veľmi krátko povedať na príklade katolíckeho alebo kresťanského disentu, čo sa udialo v tých novembrových dňoch. Katolícky disent existoval v Čechách, na Slovensku, bol veľmi silný, spolupracoval, tie kontakty boli stále, bola výmena materiálov, ale boli to vlastne dva systémy, ktoré fungovali každý v inom prostredí. Práve po 17. novembri bolo vidieť, ako katolícky disent v Čechách a na Slovensku zostal bokom, až na postavu Václava Malého. V tej chvíli proste vyštartovala skupina ľudí, nebolo by treba ísť ani ďaleko do všetkých tých kontaktov, ktoré existovali, ktorí vlastne strhli celú tú atmosféru po 17. novembri. To bolo zaujímavé, že v Čechách aj na Slovensku sa našli ľudia, ktorí boli v tej chvíli schopní vyštartovať a za pár dní zmeniť skoro by som povedal beh dejín. A ja by som ešte povedal, že tej atmosfére hodne pomohlo aj zatknutie Čarnogurského, súd okolo Čarnogurského a bratislavskej päťky. Dubček bol predsa prítomný na

tom súde, bolo to také prvé nesmelé vystúpenie na verejnosti, do tlapeča niečo hovoril tým ľuďom, ktorí tam boli zhromaždení, čiže k tej atmosfére trochu pomáhala aj atmosféra okolo súdu s Čarnogurským.

Zdeněk Jičínský: Já si myslím, že tahleta problematika je relativně dost dobře zdokumentována. Já bych dal spíš přednost tomu, protože je to dost vzácné setkání, abychom hovořili — ale nechci nikoho omezovat — o těch prvních česko-slovenských stycích na půdě OF a VPN z hlediska vnímání česko-slovenských problémů. Tady bylo totiž zmíněno, zda vůbec česká strana vnímala slovenskou otázku a jak ji tehdy vnímala VPN. Tehdy se jednalo o problematiku občanských práv a demokracie a až potom se postupně dostával na pořad jednání problém česko-slovenský. Fero (Mikloško) správně připomenul, že i Dubček byl v létě 1989 v Praze, takže tady byly tyto kontakty, ale zdá se mi, že bychom měli hovořit o problému česko-slovenském, protože to se mi zdá málo zpracované. A potom je tu jeden moment. Já jsem o tom hovořil svého času s kolegou Sukem, on o tom napsal obsáhlou stať do pražského studentského časopisu. Já to samozřejmě vnímám jinak než on, ale už to tady někdo říkal, že když se nějaký proces dějin potom zpracovává, někdy se do toho vkládá víc, než v tom bylo. Hledají se zvláštní koncepce, i když tehdy to ani zvláštní koncepce nebyly. V těch prvních dnech to byly opravdu jenom různé přístupy, které se až postupně se ukazovaly jako rozdílnost jistých politických pojetí.

László Szigeti: Ja som chcel dodať skôr z maďarského pohľadu, ako sme fungovali do 17. novembra. My sme to vnímali trochu inak. Mali sme veľmi dobré kontakty na Budapešť, sledovali sme budapeštiansku televíziu a maďarský rozhlas. Chlapci z maďarskej televízie boli v Prahe už 16.—17. novembra. Možno že sme mali lepšie informácie ako Slováci cez český a slovenský rozhlas, resp. televíziu. To je jedna vec. Netreba zabúdať, že Horn a Maďari otvorili hranice pred 17. novembrom. Na maďarskú menšinu to malo obrovský vplyv. Vo viacerých výzvach sa uvažovalo o tom, ako ujsť z Československa, či Maďari môžu odchádzať na západ či povolia Maďarom, aby išli spolu s východnými Nemcami. Dozvedeli sme sa, že áno, že niektorí idú automaticky, že tam sa nedá nič kontrolovať. Proste to bola iba tá emotívna dimenzia. Skôr by som zdôraznil to, že paralela štruktúr, o ktorých hovoril Martin (Bútora) aj Peter (Zajac), genéza tých paralelných štruktúr tkvela vo všeobecnej nespokojnosti. A to nie iba v Československu, ale aj v Maďarsku, Poľsku a všade v postkomunistických krajinách. Pre nás bolo napríklad zaujímavé prvé stretnutie, dovolil by som si povedať, verejné s dvoma mladými slovenskými spisovateľmi v auguste 1989 v Podunajských Biskupiciach, s mladým Šimečkom a so Žiakom. Stretlo sa tam asi dvadsaťpäť maďarských spisovateľov. V septembri sme už čítali, aspoň ja som čítal návrh ústavy Borisa Zalu, o tom sme jednali, veľmi sa nám to nepáčilo, lebo maďarskí intelektuáli sa snažili o občiansku spoločnosť práve vďaka tým maďarským vplyvom. Nie kvôli Charte 77, skôr vďaka tým veciam, ktoré sa odohrali v Maďarsku, samizdatom Jánosa Kisa a iných.

A ešte jednu vec by som chcel zdôrazniť. My sme sa stretli v mestečku Šaľa pri Bratislave asi stodvadsať Maďarov už 18. novembra. Večer skupina ľudí z tohto rokovania na byte Karola Tótha založila Maďarskú nezávislú iniciatívu 18. novembra. Nebol tam nikto zo šesťdesiatosmičkárov. Bola to skupina mladých ľudí,

a pravdepodobne preto sa nám podarilo o niečo skôr sformulovať princípy občianskej spoločnosti. Zdôrazňujem, neboli to otázky a nebol to program riešenia nejakej národnostnej problematiky. Bol to program riešenia demokratického štátu a občianskej spoločnosti, tých našich dvanásť bodov. V sobotu v noci v Šali sme veľa debatovali o tom, či vystúpiť na verejnosti, alebo nevystúpiť. Otázka legitímnosti takýchto skupín v komunistických krajinách, to bol problém. Videli sme, že istá skupina ľudí v Maďarsku nechce vstúpiť, založili rôzne štruktúry, ale bolo veľkou otázkou, či ísť na ministerstvo vnútra a skúsiť sa dať zapísať, aj keď sme poznali ústavu, alebo nie. Akým spôsobom vystupovať pred verejnosťou. To bola v ten večer jedna vážna otázka. Citovali sme Bělohradského z jeho eseje o legitimitate, citovali sme Jánosu Kisa. Ako dať najavo, že sme tu. Ten mechanizmus bol vtedy jasný, niečo podobné čo robí teraz Mečiar. Keď sa zišlo šesťdesiat, sedemdesiat Maďarov, povedalo sa, že sú pokope nacionalisti a chcú rozvrátiť republiku. Nehovorilo sa o tom, že my tu chceme demokraciu. Robí sa to všade. Chceme zdôrazniť iba to, že pre väčšinu, a dodnes to platí, pre väčšinu v hoci ktorej krajine je veľmi dôležité, keď sa menšiny pridajú a hovoria, že to je naša vlasť a že tú vlasť si predstavujeme ako občiansku spoločnosť, ako demokratickú krajinu. Bol to pre nás veľmi dôležitý akt, lebo sme pochopili, že v tej chvíli vstupujeme do politiky. V tej chvíli sme vstúpili do politiky.

Pred začiatkom sme hovorili o Schlessingerovej knihe. Je to americký novinár a sociológ, ktorý píše, akým spôsobom hrozí USA multikulturalizmus, že tam môže byť istý moment rozpadu. Keď väčšina nevidí a nezviditeľní absolútne hodnoty menšiny v takýchto revolučných situáciách, tak nevidím veľkú perspektívu pre demokraciu ani v súčasnej dobe. Je to len malá poznámka. Ja viem, že to je len zrníčko z toho všetkého, čo sa udialo v Československu, ale keď chce väčšina integrovať kultivovaným a demokratickým spôsobom menšinu, nesmie sa zabudnúť na to, aké veci sa tu odohrali. To je všetko.

Štefan Hrbf: Ja by som navrhol, aby sme hovorili do obeda o dvoch otázkach, ktoré spolu súvisia. Prečo nevzniklo jedno spoločné hnutie československé, resp. či sa v Prahe chápalo založenie OF ako niečo pre celé Československo a či založenie VPN bolo vnímané ako súčasť nejakého československého pohybu, alebo či založenie VPN bolo prejavom pocitu, že na Slovensku treba vytvoriť niečo samostatné. Politicky samostatné.

Juraj Flamik: Ja len veľmi stručne k tomu, čo sa tu doteraz hovorilo, pretože ma to veľmi oslovuje. Ekologické hnutie pred rokom 1989 prebiehalo vo viacerých rovinách a ja som mohol v Bratislave zohnať materiály Charty a ekologický bulletin cez dvoch ľudí. Jedným bol Palo Šremer a druhým bol Ivan Hoffman. To boli pre mňa jediné kontakty. Ďalší kontakt bol mestský výbor SZOPaK, Josef Vavroušek a NIKA (časopis Českého zväzu ochrancov prírody) a toto spoločenstvo, a tretie bolo hnutie mladých, to znamená Brontosaurus a Strom života u nás.

A ešte jedna poznámka o tom, ako zvláštne sa miešali v tej situácii moje osobné zážitky s atmosférou, ktorá vznikla v roku 1989, ktorá silne nahrávala k sieťovaniu všetkých týchto pozitívnych deviantov, takže len stručne. V septembri som sa sfahoval z Bratislavy do Prahy, vo vlaku som sa náhodou v kupé stretol s Dubčekom, kto-

rý čítal sovietske noviny a v prejave Gorbačova si podčiarkoval červenou ceruzkou. Vzápätí som odcestoval do Švédska, kde som sa stretol s Bedřichom Moldánom, ktorý nám tam robil výklad o ekologických záležitostiach. Keď som sa vrátil, tak som kritický víkend prežil v Bratislave a v pondelok som prišiel do Prahy. Tam už sedel Ivan Dejmal, Josef Vavroušek, zakladal sa Zelený kruh, kde som mal byť zástupcom Slovenska. Potom asi týždeň na to, ma na pražskej Vodičkovej ulici skoro zrazila šesťstotrinásťka, v ktorej sedel šofér a šesť ľudí, otvorila sa dvere, vystrčí sa Jano Budaj a hovorí mi: „Čo tu robíš, už aj pod domov.“ Takže to len taký obrázok.

Peter Zajac: Ja by som sa vrátil ešte k 16. novembru, pretože vtedy sa v Bratislave vytvorila prvá reťaz študentov, ktorých bolo asi tristo, a vtedy prvýkrát moc, myslím že to bol Gejza Šlapka, mestský tajomník ÚV KSS, reagovala na takúto aktivitu, reagovala takým polouštetovým spôsobom, minimálne prijala verbálne ponuku na nejaký dialóg. Treba spomenúť týchto študentov, lebo boli vlastne v Bratislave prví. Len na okraj poznamenávam, že medzi vodcami študentov som potom spoznal Zuzu Mistríkovú ako svoju poslucháčku alebo Tóna Popoviča, ktorého som poznal cez jeho otca ešte ako chlapca.

Druhá poznámka sa týka niečoho, čo bude možno trochu abstraktné, ale predsa len to chcem povedať. My sme vlastne zvyknutí v českých a slovenských dejinách, v československých dejinách na asymetrický model česko-slovenských vzťahov. Tá asymetria spočívala v tom, že to československé či to bolo v disente, alebo v roku 1918, alebo roku 1948, či 1968 malo vždy asymetrickú podobu v tom, že niečo sa dialo v Prahe a potom sa niekto z Bratislavy buď nejakým spôsobom pridala, alebo sa to na Bratislavu nejakým spôsobom prenieslo, alebo sa to v Bratislave dodatočne uskutočnilo. Nie je celkom náhoda, prepáčte, že do toho vnášam trochu histórie, že keď sa stretli 30. októbra 1918 v Martine predstavitelia slovenského národa, tak ešte nevedeli, že v Prahe už bola vyhlásená Československá republika, a veľmi obozretne sa prihlásili nie priamo k Československu, ale k česko-slovenskej vzájomnosti. Takto nejaký ten vzťah fungoval a predpokladám, že v Prahe sa bralo ako samozrejmé, že takto to bude fungovať aj ďalej. Ono to v Bratislave celkom tak nefungovalo. A nie z nejakého trucu alebo preto, že by to takto niekto chcel, ale aspoň môj názor na vec je taký, že tá logika vývinu jednoducho smerovala k tomu, že našou ctižiadostou bolo nezaostávať v tých procesoch, ktoré sa v tom čase odohrávali nielen v Československu, ale aj inde. Nám išlo o to, aby sme nekrívali za tým, čo sa dialo, my sme to už ňuchali v jednotlivých náznakoch, a Fero (Mikloško) tu už hovoril o tom, že sa v novembri vynorila iná skupina ľudí, ako sa predpokladalo, ale bola to skupina ľudí, ktorá bola dosť rozhodná na to, aby si povedala: „Áno, toto je vhodná situácia na zlom a my ho chceme uskutočniť.“ Ja sa pamätám veľmi presne na to, že keď sme sa stretli v nedeľu v Umeleckej besede, tak najprv to bolo iba stretnutie, ktoré malo byť podpisovou akciou pod spoločné vyhlásenie. To stretnutie sa ale skončilo tak, že sme sa stretli v kúte a povedali sme si: „Toto sa predsa nemôže skončiť tým, že sme vyjadrili svoj názor, z toho musí vzniknúť niečo, čo bude mať nejaké pokračovanie.“ Stretli sme sa na druhý deň, medzitým v noci sa už bavili nejaké skupinky, čo by to malo byť, vznikol názov Verejnosť proti násiliu. Na druhý deň v pondelok sme sa stretli na obed a tam sa už presadil názov Verejnosť proti násiliu, ale sformovala sa aj skupina ľudí, ktorá na seba prevzala

organizovanie jednotlivých aktivít. Verejnosť proti násiliu vznikla naozaj ako doslova občianska iniciatíva. Ešte nebolo celkom jasné, čo to bude, ale čosi sa už kryštalizovalo a inštitucionalizovalo. Už vznikala nejaká štruktúra, pričom ja sa nepamätám na to, že by to niekto z nás vnímal ako niečo, čo je namierené proti Občianskemu fóru, alebo čo má byť iné ako OF. Jednoducho, my sme o OF toho vtedy až tak veľa nevedeli, a to hovorím eufemisticky, lebo sme nevedeli o OF skoro nič, a našu aktivitu sme určite chápali ako fakt, že teda chvalabohu v nejakom dejinnom pohybe nie sme len objektom toho pohybu, ale stávame sa jeho subjektom. To pokladám za veľmi dôležitý prvok, o ktorom sa fakticky skoro nikde nehovorí. Ja tú ctižiadosť byť subjektom toho, čo sa dialo, pokladám za dosť dôležitý fenomén, hoci sme vtedy o tom veľmi nehovorili, ale bolo to tam podľa mňa veľmi citeľné.

Tretia vec. Z toho sa potom odvíjal aj vzťah k vznikajúcim Občianskym fórám na Slovensku. Ja to poviem celkom jednoducho, ako som to vnímal vtedy a ako to vnímam podnes, určite v Košiciach sa to vnímalo inak. Objavili sa Košičania v Bratislave a navrhovali, aby sme založili Občianske fórum v Bratislave, neviem to teraz presne datovať. Pýtali sa: „My sme založili OF v Košiciach, prečo sa tu vlastne zakladá nejaká VPN?“ Odpoveď z našej strany bola v podstate veľmi jednoduchá. VPN sa zakladá jednoducho preto, lebo vznikla, značka sa už uplatnila v médiách, stala sa z nej inštitúcia a vracáť sa v tejto situácii niekam dozadu, k OF, už bolo jednoducho nemožné, pretože už existovalo x vyhlásení, x výstupov, dokonca už VPN začalo fungovať cez masové médiá, v televízii. Ten nápad, aby sa celé hnutie volalo Občianske fórum, bol fakticky oneskorený. To je tretia poznámka.

Štvrtá poznámka. V študentskom hnutí vidím jeden z prvých problémov, kde sa ukazovala česko-slovenská otázka dosť vypuklo. Študentské hnutie totiž vznikalo ako jednotné, spoločné hnutie. A prvá veľká študentská diskusia sa rozvinula pri otázke, ako má byť študentské hnutie organizované. Či má byť organizované federatívne alebo podľa jednotného, v podstate asymetrického modelu, kde má každá fakulta jeden hlas a z toho vyplýval jednoduchý, povedal by som taký československý model. Diskusia v Bratislave bola veľmi tvrdá, boli názory také aj onaké. Reálny fakt je, že všetci predstavitelia pražského študentského hnutia, ktorí chodili do Bratislavy, veľmi tvrdo tlačili na jednotný československý model. Nálada v Bratislave bola aj taká, aj taká. Nakoniec sa presadila predstava, že to má byť model federatívny. Hovorím o tom preto, lebo podľa mojich vedomostí tam, kde sa to začalo 17. novembra v tom študentskom hnutí, tam sa prvýkrát objavil problém, ktorý sa stal neskôr problémom celospoločenským. Nerád by som zabudol na jedno, čo bolo znova trochu náhodné. Keď som bol v utorok v Prahe a hovoril som s Václavom Havlom, ktorý vôbec nevedel, že existuje nejaký Zajac, bolo to na prvej medzinárodnej tlačovke v Galérii mladých. Marta Kadlečíková ho potom dotiahla a povedala mu: „Musíš tomu Zajacovi tady něco říci,“ tak on nám niečo povedal, ale zaujímavé sú pre mňa dve veci. Po prvé. Vedel, že existuje VPN a pomenoval ju ako partnerskú organizáciu OF, to ma prekvapilo, lebo to bolo prvýkrát, čo som to aspoň ja počul z úst predstaviteľa OF, a to sa potom prenieslo aj do Bratislavy, kde to zaznelo na námestí. A po druhé, čo bolo veľmi zvláštne, že sa pre mňa prvýkrát, potom čo ho Kadlečíková priamo vyzvala, pokúsil sformulovať aj to, že má vzniknúť demokratická federácia. Potom sa tie termíny všelijako menili. Bola to demokratická, partnerská, autentická federácia, federácia zdola, ale prvýkrát vtedy zaznelo,

že demokratická federácia môže byť na rozdiel od tej totalitnej aj nástrojom na riešenie česko-slovenských problémov.

Fedor Gál: Ten nápad Zdeňka Jičínskeho bol skvelý — hovoriť o kooperácii OF a VPN na úrovni konkrétnych tém. K tomuto chcem povedať: nikdy nebol problém získať niekoho z Občianskeho fóra na míting do Bratislavy. Ale existovali dve triedy problémov, o ktorých by sme mali hovoriť. Prvá je tá, kde OF a VPN malo rozdielne názory na riešenie, ale VPN sa podriadilo stanovisku OF. Spomeniem jeden z nich, ktorý potom zohral dosť významnú rolu, a to boli lustrácie. My sme mali k lustráciám iný prístup. Ďalej sa pamätám, keď sa prvýkrát objavil problém federácie zdola, keď sa objavil národný pilier v programe VPN, to bola obrovská tenzia. Pre mňa je dôležité, a to chcem povedať, že komunikácia medzi VPN a OF nikdy neprebíhala normálnym spôsobom. Ja sa pamätám, keď vznikol prvý kabinet, ja som sa ako predstaviteľ VPN ocitol v Prahe v tej krčme na hrade, vedľa mňa sedel Křížan, ten mal zostavený prvý kabinet na papieri a vystupovali tam mená slovenských predstaviteľov, ktorí o tom, že sú nominovaní do prvého kabinetu nemali ani tušenie.

Ešte k tomuto chcem povedať poslednú vec. Pamätám sa tiež na prvé stretnutie, keď vznikla ODA, vtedy sme sa dozvedeli, že táto partnerská organizácia má tri základné piliere programu a jeden z nich je unitárny československý štát. Proste komunikácia prebiehala takýmto spôsobom.

Vladislav Chlipala: V Košiciach Občianske fórum nevzniklo ako nejaký trucpodnik voči Bratislave, ale prirodzene. Existoval osobný kontakt, pár ľudí priamo na ľudí v Prahe, prirodzene sa začalo rozprávať o Občianskom fóre. Možno to bolo jednou z najdôležitejších vecí, ktorú sme my cítili na začiatku. Tiež sme sa stretli nejaké tri skupiny ľudí, povedzme tá, ktorá bola vo VSŽ okolo Sláva Stračára, druhá okolo Marcela Strýka, tretia, čo je zaujímavé, neboli to intelektuáli, alebo spisovatelia, ale normálni technici, informatici. Vedeli sme, že informácie, ktoré sú blokované, sa potrebujú dostať k ľuďom. Prvý nápad, ktorý sme dostali, bol utekať za študentmi a hovoriť im, že sa musia okamžite spájať s Prahou a odtiaľ čerpať informácie, lebo tam medzi nimi boli vygenerovaní ľudia, my sme to aspoň tak cítili, ktorí ich ťahali nabok, ktorí vymýšľali úplne nové body. A druhá vec je tá, že sme chceli všetky tie informácie, čo išli z Prahy, tých desať bodov, okamžite dostať do mesta. Donesol to nejaký režisér z Plzne a to vyhlásenie bolo na obed možno v desaťtisícovom náklade. Proste tlačili sme to na všetkých počítačoch vo firmách, kde sme robili. V Košiciach vzniklo OF možno že vďaka Marcelovi Strýkovi a jeho skupine, lebo oni mali osobné kontakty na Prahu. My sme boli vždy viac informovaní o tom, čo sa deje v Prahe než v Bratislave. Ale nie s nejakým zámerom, bolo to tam tak celkom prirodzene. Pamätám si, že som z OF odchádzal niekedy v marci alebo februári do nejakých previerkových komisií a v máji som tam už určite nebol. Stále sa to volalo OF, až tesne pred voľbami, keď sme si uvedomili, že ide o boj politických značiek, tak sa tam vycapilo VPN-OF, lebo sme vedeli, že ľudia budú voliť VPN a nie OF. Nemôžu. Tak asi toľko k tomu pohľadu z Košíc. Ja si myslím, že to už bol skôr pocit Bratislavy, že Košice tlačia, ale z našej strany to nikdy nebol zámer, aby sa v Bratislave VPN premenovalo na OF, ja si aspoň na to nespomínam. Ale mož-

no ešte jeden pohľad. V ten prvý týždeň, hoci sme všetci kuli všelijaké plány a všelijaké vízie kdekto vymýšľal, vedeli sme, že do štrajku je najdôležitejšie dostať tých ľudí do ulíc. Až v deň štrajku, keď sa dohodlo, že študentská aktivita prechádza do nejakých občianskych fór, až dovtedy sme viac podporovali študentov a živili to v tých zamestnaniach a fabrikách. Až v nedeľu večer pred štrajkom sa prvýkrát zlegalizovalo nejaké celomestské Občianske fórum, ktoré bolo v pondelok zlegalizované v priestoroch výtvarníkov.

Peter Zajac: Len jednu technickú poznámku, lebo na to zabudnem. Ide o svedectvo Marcela Strýka. Ja som sa na to Marcela totiž pýtal, bol som jednoducho zvedavý, ako to bolo, a naozaj to vyšlo z toho, že Marcel Strýko sa poznal s ľuďmi, ktorí sa stali zakladateľmi OF v Prahe, a bolo by aj zaujímavé zistiť, kto to bol, kto prišiel z Prahy do Košíc. A zaujímavé by bolo zistiť a overiť, kto prišiel ako prvý do Bratislavy z OF. Ja myslím, že to bolo dosť neskoro, ale v Košiciach sa ľudia z OF objavili fakticky okamžite, a tak to aj Marcel Strýko vysvetľoval, že tam OF vzniklo celkom prirodzene. Pritom z Košíc chodil do Bratislavy Erich Groch, Marcel Strýko a my sme ich presvedčili, že VPN je jednoducho realita a že sa nedá vracieť naspäť.

Martin Bútorá: Myslím, že tomuto rozumieme, že takto to v Košiciach vznikalo a boli tam kontakty s Prahou. Mňa by skôr zaujímalo, čo si pamätáš ohľadom vašej snahy spojiť sa s Bratislavou. Pretože to, čo sa dialo v Košiciach, bolo na jednej strane veľmi dynamické, veľmi živé, aktivizácia cez študentov, robotníkov atď., ale na celomestskej spoločnej úrovni vzniklo prvé košické politické grémium až po týždni. Naproti tomu Bratislava, či sa nám to páčilo alebo nie, niesla určitú zodpovednosť za veľmi rýchle vytvorenie protopolitickej organizácie. Aká bola z vašej strany snaha kontaktovať Bratislavu?

Štefan Hrb: Aby sa to nestalo duelom medzi Košicami a Bratislavou, prihlásený je pán Jičínsky, takže len krátko.

Vladislav Chlipala: Skôr si myslím, že tam bol prirodzene asi opačný pohyb. Košice nepotrebovali kontakt na Bratislavu, skôr Bratislava cítila, že sa tam deje niečo iné a ako prví prišli Bratislavčania. Ja som sa stretol prvýkrát s Fedorom (Gálom), neviem, či to bolo pred alebo po generálnom štrajku, ale viem, že Fedor bol prvý človek, ktorý prišiel z Bratislavy. Ja si to tak pamätám, že nie my sme cestovali do Bratislavy.

A ešte jedna technická poznámka k Petrovi (Zajacovi). Nikto z Prahy v Košiciach nebol. Práveže toto sme my strašne chceli. Marcel (Strýko) sa určite snažil, aby prišiel aj niekto z Bratislavy, ale neprišiel. Opäť sme boli úspešnejší u študentov. Báli sme sa, že budú zmanipulovaní kdesi nabok. Tri dni, pondelok, utorok a streda sme ich nevedeli presvedčiť, aby si pozvali jedného študenta z Prahy. My sme chceli, aby prišiel študent z Prahy a prišiel vo štvrtok. Vo štvrtok ráno bolo veľké zhromaždenie na technickej univerzite s vedením školy a tam prišiel študent z Prahy. Potom prišli ďalší. Ivan Gabal, Peter Uhl, ale v tie prvé dni určite nikto nebol.

Zdeněk Jičínský: To, co bych chtěl říct, nebudu říkat úplně přesně, nevedl jsem si žádný deník, kolegové, co to zpracovali, ať se proto ptají. Prostě to jsou moje dojmy.

V Občanském fóru jsme věděli, že v Bratislavě vzniká Veřejnost proti násilí. Věděli jsme, že v Košicích, ale i jinde, myslím že i v Žilině, vznikají Občanská fóra. Stanovisko bylo: nemáme zájem rozšiřovat OF na Slovensko, bylo by to něco, co by šlo proti VPN. Bereme VPN jako svého partnera, podle mého soudu v tom nebyl nejmenší problém od samého začátku. Peter (Zajac) tady řekl jednu důležitou věc. Já si vzpomínám, jména si už nepamatuji, že jsem jednal se slovenskou delegací studentů, kteří za mnou přišli a diskutovali právě o té struktuře studentské organizace, ale s výhradou. Mám dojem, že pražští studenti vycházeli z toho, že tady je centralistický model, a to slovenští studenti nechtěli. Myslím, že to byla bratislavská delegace, jestli tam byl někdo z regionů, to nevím. Já jsem jim dával za pravdu, že tady je federativní uspořádání a to se musí promítat i do těchto struktur. To je důležitý moment, protože tam vlastně v první podobě výrazněji vystoupilo tohleto jisté napětí.

K tomu, co říkal Fedor (Gál). Tady bychom, Fedore, měli asi rozlišovat určité historické fáze. V těch prvních dnech, nemyslím si, že by to byl moment ignorování Slovenska, ignorování VPN. Určité věci se dělaly příliš rychle. Je tady Hanzel, ať potvrdí postoje Václava Havla. Já myslím, že u řady lidí z OF nebyl slovenský problém vnímán dost jako problém. Ne že bych se chtěl vynášet, ale já jsem byl asi jeden z mála, co o tom něco věděl, protože jsem v roce 1968 dělal federalizaci. Tu se to bralo automaticky tak, že v Praze je centrum politického dění a my jsme jako představitelé povoláni dělat politické rozhodnutí. Čímž si nemyslím, že by v té první fázi měl někdo v OF v úmyslu VPN ignorovat, ale ten partnerský vztah z hlediska určitého, řekl bych, i institucionálního se rozvíjel až v průběhu času. Tady mě zajímá, jak vy jste vnímali postoje české strany? Já bych si nechtěl teď dodatečně dělat obhajobu, ale mé tehdejší názory se mi teď mohou jevit jako konzervativní, protože jsem byl jako jeden z mála představitelem nejstarší generace v OF, který měl jisté zkušenosti s fungováním státní struktury, a měl jsem určité obavy, aby nedošlo k rozpadu fungujících struktur. Z tohoto hlediska mohly být moje postoje často chápány jako přehnaná opatrnost nebo konzervativismus.

Pokud jde o Dubčeka, tak já jsem byl první, kdo řekl, abychom uvážili Dubčeka jako prezidenta. Ne že bych ho chtěl stavět proti Havlovi a nedělal jsem to jako reformní komunista. Dobře víte, že jsem nebyl v Obrodě, ne že bych neměl v Obrodě spoustu přátel, ale nemyslel jsem si, že je to perspektiva pro tuto zemi. Ale měl jsem představu, že Dubček je důležitý jako představitel Slovenska, jako spojovací moment. A vzpomínám si, že v tom prvním rozhovoru jsem měl střet i se slovenskou delegací. Budaj to odmítal a pak, já nevím, jestli to bylo ten den nebo druhý den, mi dával za pravdu. Přišel se mi jistým způsobem omluvit za to, že jste na Slovensku zjistili, že Dubček není osoba, která už nemá význam. Čili tenhle česko-slovenský moment se teprve postupně dostával do hry. Já si vzpomínám na Mira Kusého, ten říkal: „Nám nejde o národní, ale o občanská práva, nám jde o demokracii.“ Ten národní moment v prvních dnech a týdnech nebyl podle mého soudu dost reflektován.

Peter Zajac: Len jedna poznámka. Na námestí v Bratislave sa prvý alebo druhý deň skandovalo: „Sme jeden národ!“ Nemyslel sa tým nejaký čechoslovakizmus, lebo to už naozaj v slovenských pomeroch bolo neadekvátne, malo to vyjadrovať naozaj tú

politickú jednotu. A pritom tam viali československé, ale prvýkrát aj slovenské vlajky. Ľudia ich vytiahli bez nejakých bočných úmyslov, lebo dovedy ich vyťahovať nemohli.

Ivan Dejmal: Já jsem chtěl odpovědět na tu otázku, kterou jste mi položil, jestli takové veselí vyvolala zpráva o založení VPN. Já jsem u toho nebyl, když ta zpráva přišla. Radost to jistě byla, ale musím říct, že trochu to jásání nad tím, že v Košicích je OF, bylo v tom, že se to jmenuje stejně. To tam znělo. Tady se říká, že slovenská otázka nebyla v těch prvních dnech pocíťována. Nebyla asi transparentní. Až později, když vznikl spor o pomlčku, se říkalo: „Aha, a už tehdy si založili VPN, aby byli něco jiného.“ Ta věc byla zpětně reflektována, a to, co tady bylo naznačeno, že tady byla vždy silně přítomná tendence k unitárnímu státu, to mohu potvrdit, protože v těch diskusích, které se nevedly jenom v tom nejužším kroužku, ale které se vedly v takzvaném plénu OF, tam ta myšlenka, zrušit federaci a vytvořit unitární stát, byla silně diskutovaná. A potom takový ten vztah, který je asi typický pro naši českou politiku, že vlastně vždycky obviňujem někoho z vlastních nezdarů, byl v tom, že Slováci nás vždycky v těžkých chvílích nechali na holičkách, protože v těch chvílích si chtěli hrát svoji polívičku. To tam skutečně zpětně bylo k tomu názvu vztažováno. V první fázi to takto nebylo reflektováno, ale hned druhý den, když se přišlo na to, že v Košicích je OF, tak v té radosti nad tím bylo něco z toho, že tam vzniká něco stejného jako v Čechách, na rozdíl od Bratislavy. To tam prostě imanentně přítomno bylo a nemá cenu říkat, že to není pravda. Bylo to tam.

Martin Bútora: K vzniku VPN a k dynamike udalostí. Chcel by som pripomenúť, že keď už sa raz na Slovensku zrodil nejaký zárodok vedenia, protovýbor, všetko išlo veľmi rýchlo. Nadviažem na to, čo hovoril Peter Zajac. Asi to vyplývalo z úsilia prelomiť to dlhé slovenské mlčanie, s výnimkou jedného veľkého verejného vystúpenia kresťanského disentu vlastne dvadsaťročné mlčanie. Na Slovensku sa doslova čakalo na príležitosť. A tá príležitosť musela byť v istom zmysle aj naša vlastná príležitosť, niečo, čo by sa udialo doma, pretože Charta na Slovensku jednoducho nebola ľuďmi dostatočne prijatá, osvojená ako naša vlastná iniciatíva, naša vlastná skúsenosť. Viem to aj z vlastného zážitku. Na verejnej schôdzi v ústave, kde som pracoval, som sa spolu s jedným kolegom neprihlásil k „anti-chartovskej“ rezolúcii, k inak bežnému produktu januárových dní roku 1977, viem, ako to prekvapilo aj niektorých mojich priateľov, slovom, skúsenosť Charty sa nestala v patričnej miere slovenskou skúsenosťou. Príležitosťou pre kultivovanie duchovného vzdoru boli cirkevné aktivity, púte, podpisové akcie, niečo sa nimi dosiahlo. Veľkou udalosťou bola sviečková demonštrácia. Vyslovene politickou príležitosťou sa stalo zatknutie „bratislavskej päťky“, išlo o jasne politické témy, na ktoré bol Husákov režim osobitne citlivý, lebo prišiel k moci na sovietskych bodádoch po auguste 1968. Vtedy sa ozvalo dosť protestných hlasov, aj preto, že skladba päťky bola širokospektrálna. Prenasledovaním ľudí s takým rôznym pozadím sa cítili rôzne skupiny obyvateľstva dotknuté. Avšak onou celonárodnou príležitosťou pre masové politické vystúpenie sa stal až november 1989, a táto príležitosť nadobudla svoju slovenskú autenticitu. Pod autenticitou mám na mysli aj konkrétne zážitky, konkrétne hodiny a dni. V prípade VPN, konkrétne nás viacerých čo sme v tom boli, to nešlo len o snahu profi-

lovať sa politicky po dvadsaťročnom mlčaní, ale ak dovolíte, profilovať sa ako niečo, čo bude politicky vyhranené nekomunisticky, čo nebude priamočiarym pokračovaním roku 1968. Ja si dokonca pamätám, ako sme sa dostali do konfliktu, keď sme s Petrom (Zajacom) napísali do prvého čísla časopisu Verejnosť príspevok o tom, ako sa zrodil občan. Soňa Čechová, prekladateľka a novinárka, generácie od nás staršia, vtedy napísala polemiku, vyčítala nám, že sme tam explicitne nespomenuli rok 1968. Nie že by sme nemali na šesťdesiate roky emocionálne spomienky, veď pre mnohých to boli roky nášho dozrievania, ale jednoducho sme sa vo vedení VPN hneď od začiatku profilovali inak.

Zhodou okolností päť ľudí vo vedení VPN, ktorí mali v tom prvom období mandát na kľúčové politické rozhodnutia — a to sme boli Fedor Gál, Peter Zajac, Jano Budaj, Milan Kňazko a ja, nikto z nás nebol nikdy v strane, niežeby to bolo najdôležitejšie, ale takto to bolo, a asi to nebola celkom náhoda. Z tohto hľadiska som prekvapený, čo hovoríš o Janovi Budajovi, lebo medzi nami nikdy neboli zásadné pochybnosti o tom, že naším prezidentským kandidátom bol Václav Havel. A to práve preto, lebo sme chceli ísť o krok ďalej. Zároveň nám však bolo jasné, že Alexander Dubček musí dostať nejakú politickú pozíciu, veď aj preto sme ho ťahali na tribúnu. Možno že v čase sporu o prezidenta toto vedomie ešte vzrástlo, museli sme brať do úvahy diskusiu, aká sa v Bratislave objavila, ale nerozmýšľali sme o pozícii prezidenta. Na post hlavy štátu sme hľadali niekoho, kto by poskytoval určité záruky, kto by symbolizoval aj niečo iné ako bol rok 1968, povedzme v nejakej nadväznosti, ale predsa len niečo iné. To znamená, vo vedení VPN neboli nejaké zásadné spory o tom, kto má byť prezidentom. Je to zdokumentované, pamätám si na telefonáty a ani sme to nespochybňovali.

Takýmto svojím postojom k voľbe prezidenta sme sa ale zároveň miestami ocitali v postavení partnera, ktorý akoby netematizoval „národné veci“. Mimochoďom, v Havlových prácach pred rokom 1989 k tomu nenájdete tuším ani jedno vyjadrenie, nebola to jeho téma. A to sa najväčšmi vyjavilo v tom prvom konflikte so študentmi. Slovenskí študenti boli rovnako, nazvime to prodemokraticky založení, mali ďaleko od toho, že by boli nacionalisti, ale keď sa dostali do sporu, kto bude mať akú váhu pri hlasovaní, a takých konfliktov bolo vtedy viac, odchádzali veľmi zaskočení. Takže to boli také tri navzájom sa prelínajúce okruhy, kde českí študenti, berúc Václava Havla ako charizmatickú postavu, boli s jeho vnímaním sveta, s jeho postojmi, jeho konaním, výrazne stotožnení, a zároveň boli značne vlaštní alebo necitliví voči národným aspektom, pripadalo im to ako relik. Niečo podobného potom človek zažil aj vo veľkej politike, ale u tých študentov sa to prejavilo prvýkrát takto zreteľne. Čiže boli sme v rozpore. Na jednej strane sme sa jasne prihlásili k občianskej prodemokratickej forme budúceho režimu a zároveň sme chceli byť autentickí, slovenskí — a z toho sa postupne vykľul celý rad problémov.

František Mikloško: Ja som chcel doplniť k tomu vzniku názvu, ja som bol na tej poslednej diskusii, myslím, že to bolo u Jána Langoša, kde sa definitívne prijal názov Verejnosť proti násiliu. Pamätám sa, že v tej diskusii zaznel akýsi dištanc voči tomu, čo je v Prahe, teda voči OF. Jednou z východiskových téz bolo, aby to nebolo napojené úplne na Prahu, ale aby tu bolo partnerstvo. To je prvá vec.

Druhá vec je, že sa tiež pamätám, že som to vnímal ako až tlak Košíc za každú cenu odstúpiť od VPN a prijať názov OF.

Chcel by som ešte povedať, že by bolo dobre, keby sme potom chvíľu hovorili aj o kandidatúre Václava Havla. Myslím, že by to bolo zaujímavé z pohľadu Dubčeka, ktorý sme my vnímali. Vy ste hovorili pán Dejmal, že sa v diskusiách objavili tendencie k centralistickému štátu. Pre mňa z historického hľadiska by bolo zaujímavé vedieť kto zastával takéto tézy, ale najmä by som bol rád, keby sme sa dotkli jednej tézy, ktorá na Slovensku stále pretrváva. Nedávno mi ešte povedal jeden pomerne vysokopostavený človek, že v prvých dňoch po novembri alebo možno v prvých dňoch v januári 1990 bola silná tendencia zrušiť Snemovňu národov a vytvoriť len jednu komoru federálneho parlamentu. Ja si myslím, že by bolo dobré, keby sa to ozrejnilo, lebo to pretrváva ako téza, o ktorej sa hovorí ako o jednej z prvých tendencií zo strany Prahy, proste všetko chytiť do rúk.

László Szigeti: Zdá sa mi, že veľa hovoríme o slovenskej problematike. Ako návrh dávam, aby sme zvolali našich kolegov z regiónov, ale teraz sa sústreďme na to, že sme tu s českými priateľmi. Ja som bol delegovaný do KC VPN spolu s Lajosom Grendelom tuším 20. novembra a môj prvý ozajstný problém, keď som si všimol, že tu bude problém s federáciou, bol študent Somodyi Szilárd, možno si ho pamätáte, ja som ho koptoval. Ja som mal na starosti koptáciu do Federálneho zhromaždenia a ja ani on sme si nevšimli, že mu chýbal asi mesiac do plnoletosti. On bol potom s chlapcami v Prahe, prišiel domov a informoval ma, že pravdepodobne to bude oveľa ťažšie s tými študentmi, lebo oni chcú vytvoriť istý model. Českí študenti cítili, že tá moc, konkrétna politická moc je v Prahe, odtiaľ sa všetko organizuje, tak som sa ho pýtal, ku komu sa pridal. Povedal, že prirodzene k Slovákom, že podobný model chcel vytvoriť doma na Slovensku aj on, resp. tá maďarská študentská organizácia.

Ja by som dal návrh, keď už budeme jednať o česko-slovenských vzťahoch, mali by sme prejednať dve témy: jedna je založenie kabinetu a až potom prezident.

Založenie kabinetu bolo pre mňa zaujímavým fenoménom. Fedor Gál hovoril o tom, že sedel v krčme, vedľa neho sedel Křižan a mal tam zoznam. Áno, prišla ponuka z Prahy, že bude vytvorená vláda a pýtali sa nás, neviem, či to máte evidované, pýtali sa nás, koho navrhujeme do federálnej vlády. „Nebol to príliš veľký boj,“ ale musel som presadiť, aby sa v tej federálnej vláde vytvorila istá štruktúra alebo post či ministerstvo pre ľudské práva a národnostné menšiny. Bolo to začiatkom decembra a pamätám si, že v Új Szó, to je maďarský denník na Slovensku, urobili so mnou veľký rozhovor a pýtali sa ma, čo bude hlavný problém Československa, a ja som povedal, že nacionalizmus, a to pravdepodobne v celej strednej Európe. Pamätám si na ten telefón z Prahy, aby sme dodali ľudí. Bolo určené, že podpredseda vlády by mal byť od nás, na nejaké ministerstvo sme mali niekoho navrhnúť a išli potom od nás traja. To je všetko. Nakoniec sa ani to nepresadilo. Išiel Ján Čarnogurský a Miro Kusý, ktorý dostal absolútne bezvýznamné ministerstvo, ministerstvo, ktoré mal zrušiť.

Vladimír Hanzel: Otázka je, zda se při zrodu OF počítalo se slovenskou verzí. Já musím upřímně říct, že na to vlastně nikdo nemyslel. Dokonce bych souhlasil i s panem

Dejmalem, i když jsem se neúčastnil těch pozdějších besed. Na těch besedách byl typický český pohled, který byl unitaristický, aniž to bylo tak deklarované. Češi jako takoví brali celé Československo jako jeden stát. Ne že by mluvili o jednom národě. Uvažovat, že je tady taky Slovensko či Morava, prostě o tom se vůbec nehovořilo. Čili samotný ten první text, který vznikl v neděli, prohlášení OF, neobsahuje žádnou institucionalizaci, je to vlastně výzva Občanského fóra k něčemu. Ani slovo o nějaké struktuře, tak ani nebyla potřeba o tom diskutovat. To se potom táhlo i dál. Brzo se objevil požadavek, že ve federální vládě musí být určitý počet Slováků, potom, když se prezidentem měl stát Havel, byl požadavek, že ministerským předsedou musí být Slovák, takže potom se už s tím počítalo, při těch numerických věcech. Ale ze začátku o tom nikdo neuvažoval, a ani v podstatě neměl proč. To byl jakýsi apel, výzva k moci, požadavky, o struktuře OF se vůbec nehovořilo. To je moje první poznámka.

Štefan Hrb: Ja mám k tomu otázku. V prvom týždni boli mítingy v Bratislave aj v Prahe. Uvažovalo sa o tom, že by niekto prišiel z Prahy do Bratislavy?

Vladimír Hanzel: Ano. Prohlášení OF se začalo psát v neděli, v pondělí jsme byli v Máněsu a vím, že tam už se vědělo o existenci VPN. Mám dojem, že tu informaci donesl Kňážko osobně nebo telefonicky, protože on tady každou chvíli byl. Havel tedy věděl o existenci VPN, a dokonce jeho první reakce byla taková, že to uvítal, uvítal i to, že se to jmenuje jinak. Skutečnost byla taková, že slovenská otázka se musela připomenout. Když se připomněla, všichni řekli: „Á, vlastně jsou tady Slováci, je na to potřeba koukat tímto způsobem.“ Mně to připadá trochu podobné jako při těch minulých setkáních — když mluví Slováci, mluví o slovenských věcech a musí tam být nějaký Maďar, aby jim připomenul, že jsou taky i nějakí Maďaři. A když se to nepřipomene, tak jako by o nich vůbec neuvažovali. Možná to zjednodušuju, ale trochu na ten princip byl český pohled. Nebyla v tom zlá vůle, určitě ne, ale v podstatě se na to nemyslelo. Jakmile to přišlo do hry poprvé, už se s tím počítalo. Všechno byl veliký fofr a vše se dělalo za pochodu. Ono to nemělo opravdu žádnou strukturu. Několikrát jsme se stěhovali, někoho bylo třeba poslat do Plzně nebo do Ostavy nebo na Slovensko. Takže to nebylo tak, že by někdo záměrně nechtěl chodit na Slovensko, to určitě ne. Muselo se stíhat strašně mnoho věcí najednou. A ještě jsem chtěl připomenout, že ten první dokument, prohlášení OF trochu vznikalo na principu vyhlášení Charty 77. A jak říkal Martin Bútora, že Charta byla z 95% záležitost česká a na Slovensku byla jen hrstka chartistů, mělo to v sobě i tento rozměr. Charta mluvila taky jménem celého Československa, ale byl v tom více obsažen český pohled. Hlavním člověkem, který to formuloval byl Václav Havel.

Vladislav Chlipala: Fero (Mikloško) tu zase hovoril o Košiciach. Marcel (Strýko) to prirodzene cítil a tu kdesi sme si my podobní. Mali sme akýsi pocit ohrozenia, napriek desaťtisícim možno stáťtisícim ľuďom na uliciach, akýsi pocit ohrozenia z toho, že sa to môže zvrátiť a každý politický počin, ktorý sa urobí, môže situáciu zoslabiť. Cítili sme, že ak sa zjavia dve značky, situácia bude ešte krehkejšia. Podobná situácia a nálada medzi nami vznikla napríklad, keď v Čechách vznikala ODS. Cítili sme, že musí vzniknúť pravicová strana, a hoci ja som to už nesmel robiť, bol som už

úradník, zase som nosil tie nálady do Prahy. Už vtedy sme chodili za Janom Langošom, hoci bol federálnym ministrom vnútra, a žiadali sme ho, nech zakladá pravicovú stranu na Slovensku, lebo sme vedeli, že aj na Slovensku musí byť ODS. On to vtedy odmietal, ale aj vtedy sme to tak cítili. Už si nepamätám, či v tom bol zase Marcel (Strýko). Slávo (Stračár) už bol mŕtvy. Ale aj Slávova cesta išla prirodzene do Prahy. Existovali tu rovnaké nálady ako v Čechách. Nikdy nebolo zámerom, robiť niečo iné ako v Bratislave.

Juraj Flamik: Je ťažké spomenúť si na tie konkrétne udalosti, ktoré sa stali. Veľmi by ma zaujímalo, či sa dá zrekonštruovať archív VPN, či existujú nejaké faktické poznámky. Mám silný pocit, takmer som presvedčený o tom, že po Vianociach 1989 nás často navštevovali ľudia z OF, spomínam si najmä na Honzu Urbana, Petra Kučeru, Petra Pitharta, Rychetského a ešte vtedy sa diskutovalo, keď sa Ivan Gabal pýtal Fedora (Gála), prečo nebolo možné vytvoriť OF na Slovensku a argumentoval tým, že „i ti kluci v Košiciach to tak cítia“. Hoci to bol prekonaný problém, stále sa o ňom diskutovalo. Späťne sa to môže fabulovať tak, že sme sa dohodli a bolo to bez problémov, ale ten problém bol určite živý a niekde by sa to našlo.

K tomu, čo hovoril Ferko (Mikloško). V mojej myslí, v mojich spomienkach sa naozaj prvýkrát česko-slovenský problém objavil vtedy, keď Josef Vavroušek prišiel s tézou jednokomorového parlamentu. Vtedy to bola bomba a vtedy Jano Budaj prvý raz akoby naniesol na stôl ten problém, že takto to nepôjde, že tam musí byť zachovaný problém majority. Telefonovalo sa do Prahy, v noci hneď prišli ľudia a určite je ten Vavrouškov návrh niekde písomne archivovaný.

Zdeněk Jičínský: Já si myslím, že tady je opravdu třeba práce historiků a je dobře, že jste zmínili ten archiv VPN. Ty věci se musí asi zkoumat po jednotlivých dnech. To, co říkal Dejmal, je pravda, protože v rámci OF by část lidí byla samozřejmě radši, kdyby OF bylo i na Slovensku. Jestliže v Bratislavě, kterou jsme jednoznačně vnímali jako centrum Slovenska, vznikla VPN, nemohli jsme nikoho nutit, aby ji změnil na OF. Pokud jde o vztah Košice-Bratislava, nechci to zjednodušovat, ale jistě napětí tam existovalo vždycky. Kdyby tady byli Moravané tak mě napadnou ale to je vlastně trochu Brno-Praha. Já jsem to osobně taky takhle vnímal. V OF bez problémů převládl podle mého soudu názor, že se nemůžeme snažit VPN měnit na OF, když tam ta VPN vznikla, ale takové ty resentimenty tam nepochybně byly. Je tady ještě jeden moment. Fedor (Gál). Normalizace měla v Čechách jiný průběh než na Slovensku a její důsledky pro život celé české společnosti byli jiné než na Slovensku. Tady byla tendence všechno totálně negovat. Na Slovensku se to takto nevnímá, takto to není. Slovensko za těch dvacet let totálně nestagnovalo. To přece není pravda. Ale to už je pozdější fáze. Smysl federace z roku 1968 se nesplnil, ale na Slovensku ty republikové orgány jistý význam měly, včetně samostatného ÚV KSS. To byla politická skutečnost, která pro slovenský národ nějaký smysl měla. Kdežto, že jsou tady nějaké české národní orgány, to v podstatě mnoho lidí vůbec nevědělo. Česká národní rada, česká vláda, ÚV KSČ jako český orgán neexistoval, prostě ty federální orgány a české bylo jedno a totéž. Proto se u mladší generace tohleto vůbec nevnímalo, tenhle ten rozdíl neexistoval. Čili u takového Pepíka Vavrouška to určitě nebyl antislovenský moment. Pepík Vavroušek uvažoval asi tak, že ta federální struk-

liehavý problém, aby niekto do tej Bratislavy prišiel. Ja sa pamätám, že keď sme boli prvýkrát v Prahe, chceli sme, aby Havel prišiel hneď do Bratislavy, dokonca sme rozvíjali s Agnesom (Snopkom) a Martinom (Bútorom) fériu, ako by sa mohol helikoptérou spustiť priamo na Námestí SNP v Bratislave. To musím povedať na česť a slávu imaginácie Martina a Agnesa z čoho sa potom odvinula predstava vesmírneho VPN. Ale on povedal, že je tak zavalený povinnosťami v Prahe, že jednoducho nemôže, že sa to fyzicky nedá zvládnuť. Pociťovali sme potrebu, aby vystúpil veľmi skoro, preto sme predniesli jeho príhovor hneď na prvom mitingu na Námestí SNP, ale fyzická prítomnosť s jasným a aj česko-slovenským posolstvom, to sme cítili ako potrebu, a tá neprichádzala dosť dlho.

Martin Bútor: Tri body o slabšej pripravenosti VPN rokovať o zásadných otázkach štátoprávneho usporiadania.

Prvý bod je ten, že ak vedenie VPN bolo nekomunistické, daňou za to bola neskúsenosť s praktickým riadením, s praktickým fungovaním štátu. Taktiež platí, že spočiatku sme mali medzi sebou menej ľudí s právnickým vzdelaním a právnickým myslením.

Ďalší a ešte kľúčovejší bod je ten, že sa začalo ukazovať, že zrejme neexistuje zhoda názorov. V tomto ohľade sa Jano Budaj začal od nás postupne odlišovať. V archíve je to zdokumentované, mohli by sme to zistiť, ktoré dni alebo týždne to boli, dosť na tom, na niektoré návrhy z Prahy sme nemali čas si utvoriť svoj vlastný spoločne zdieľaný názor. Preto to niekedy mohlo vyzeráť tak, že sme neboli dosť čitateľní.

Po tretie, od chvíle pomlčkovej diskusie o názve štátu sa rozpory vyostri, už sa väčšmi vedelo, kto je kto. Našu situáciu to nezľahčilo, ale keď sme sa rozhodli, že VPN ide do volieb, odložili sme diskusie až do čias tvorby volebného programu, kde sme už chceli prezentovať jednotný názor. Chceli sme vysloviť jasné, silné a zrozumiteľné posolstvo, vtedy ešte programy strán boli predmetom väčšej pozornosti, mali takpovediac väčšiu prestíž, všetko to bolo nové, po prvý raz. V šanci pre Slovensko sme tak aj urobili. Zdôraznili sme partnerskú federáciu, ale dovtedy sme svoje vyjadrenie odkladali smerom k voľbám. Bolo jasné, že nijaké veľké zmeny sa už pred voľbami neudejú. Rátali sme s tým, že veci sa pohnú vpred v príprave na voľby a vo voľbách, že dôjde k jasnejšej profilácii, a o ďalších zásadných otázkach sa bude vyjednávať po voľbách. Na Slovensku sa počas pomlčkovej vojny objavili zreteľní nacionalisti, ale zároveň sa vynorila aj prekvapujúca necitlivosť v časti českej politickej scény, alebo možno nie necitlivosť, jednoducho centristická predstava spoločného štátu. Všetko svoje úsilie sme museli postupne obrátiť smerom k voľbám, na viac už nebolo síl, VPN na tom bola v marci 1990 veľmi zle, museli sme získavať stratené pozície, hľadať spojencov, partnerov. Asi takto by som videl pozadie slabšej pripravenosti VPN diskutovať v tom čase o zásadnejších víziách štátoprávneho usporiadania.

Pavel Zeman: Držme trošku chronologický rád. Tady je dôležitý 28. listopad 1989, jednaní s Adamcem, kde je už Ján Čarnogurský. Den predtím je Čarnogurský propuštěn z väzenia, a to je dôležitý moment, s jakým mandátom odjíždí Ján Čarnogurský do Prahy zúčastniť se těchto jednání. To je velmi důležité. V Praze se totiž jednalo

o důležitých věcech, o tom, co je v tom nejvyšším patře, jak bude vypadat stát. Od toho se odvíjí nit týkající se federalizace. Ale ještě Martin (Nodl) chtěl něco říct.

Martin Nodl: To, co říkal pan Zajac, má i druhou stranu. Na jedné straně představitelé OF nejezdili na Slovensko, ale na druhé straně byl v Praze a v Čechách do 10. prosince základní problém změnit federální vládu a změnit řízení státu. Myslím si, že se nám nepodařilo vysledovat tlak slovenské strany zasahovat do těchto základních jednání. Vlastně jediný, kdo se toho aktivně zúčastnil, byl Čarnogurský, ale protože jeho vztah k VPN byl dost ambivalentní, sám se nepodílel na nějaké koncepční politice VPN, jak se o tom už diskutovalo v Modre. Nějak silně neinformoval o těch jednáních v Praze, nevznikla tam žádná silná vazba a velmi záhy vystupoval s tím, že chce vytvářet svoji vlastní stranu, a tudíž jakoby se VPN na těch nejdůležitějších jednáních nepodílelo. Nevím, jestli to byl záměr anebo jak říkal pan Bútor neschopnost mít lidi, kteří by byli velmi záhy schopni řešit koncepční otázky.

Štefan Hrb: Posledné slovo patrí básnikovi.

Ľubomír Feldek: Dobre, tak to aj vezmem a pokúsím sa neopustiť toto teritórium, ktoré si mi vymedzil a poviem, že moja spomienka na to obdobie a na riešenie česko-slovenského vzťahu je takáto: na rozdiel od všetkých ostatných problémov, ktoré sa vtedy riešili a debata o nich mala veľmi vecnú podobu, debata o tejto otázke mala podobu metaforickú. Od samého začiatku sa táto otázka diskutovala v podobe metafory. Je to zaujímavé a dá sa z toho aj niečo prečítať.

Spomínam si na cestu autom, bolo to pred prvými slobodnými voľbami, keď sa na slovenskej hranici odhaľoval ten pamätný kameň, myslím 7. júna. Išiel som v aute s Milanom Šimečkom. Už vtedy mal pripravenú svoju metaforu o dvoch postieľkach, o samostatnej postieľke pre mladšieho brata — čosi podobné povedal aj v rozhovore, ktorý som s ním vtedy robil pre Ahoj Európa. Metaforu dvoch postieľok potom publikoval vo fejtóne v Lidových novinách. Na Šimečkovu metaforu odpovedal Ľudvík Vaculík svojou metaforou „Ne postýľku, domeček si měj!“ A v priebehu diskusie na túto tému sa vyskytol ešte celý rad ďalších metafor. Čalfova metafora o tele, ktoré potrebuje jednu hlavu. Pithartov dvojdomček. Čarnogurského hviezdička alebo stolička. Bola medzi nimi aj moja metafora „dvoch republík ako dvoch topánok, ktoré patria k sebe, ale zároveň je každá samostatná“. Až na Čalfovu a Vaculíkovu to všetko boli metafory konfederácie. Prečo sa nové politické elity, vyznávajúce ideu slobodnej diskusie, vlastne slobodnej diskusii o konfederácii vyhli? Prečo sa ľudia, ktorí si chceli zadiskutovať o alternatívach museli placho vyjadrovať v metaforách? A dokonca aj tie metafory boli tvrdo odmietané. Len čo Petr Pithart vyslovil metaforu dvojdomčeka, hneď ho vyzvali kolegovia z vlády, konkrétne sa pamätám na ministra Vopěnku, že takýto človek nemá čo hľadať na čele českej vlády a ihneď by mal abdikovať a zmiznúť. To potvrdzuje, že naozaj ani tie metafory nemali ľahký život. A prečo sa hovorilo o tejto otázke v metaforách? Pretože keby sa to formulovalo priamo, už tobôž by to bolo zmetené zo stola.

(Prichádza Petr Pithart.) Privolať som vás. Práve som o vás hovoril, nebudem to celé opakovať, bolo to tristné. Povedal som, že len čo ste vyslovili slovo „dvojdo-

mek“, hneď vás Vopěnka vyzval, aby ste zmizli z vlády. Prečo sa teda muselo hovoriť v metaforách, a prečo aj tie metafory narážali? Pretože vo vecnej podobe bola vlastne táto otázka už vopred zmetená zo stola — už na samom začiatku, keď sa určovali priority. Ak si spomínate, kdesi na začiatku ponovembrového obdobia bola debata o prioritách a už vtedy sa otázka česko-slovenských vzťahov tvrdo odsúvala na, povedzme, tretie, možno štvrté miesto. Prioritou bola ekonomická transformácia, prioritou bol právny štát, demokratický systém. Až dodatočne vieme, čo metafory vedeli už vtedy, že Československá republika sa dala zachovať ako priorita číslo 1 nie už ako priorita číslo 2.

Zdeněk Jičínský: Jenom podnět pro slovenské přátele. Kdybyste si rozmysleli tu otázku, která je důležitá, protože Čarnogurského jsem já vnímal jako představitele slovenské strany, a tehdy ten rozdíl VPN — Čarnogurský... Měl jsem pocit, že jaksi reflektuje názory slovenské strany i při těch jednáních u Adamce. Toto by bylo důležité, abyste se nad tím zamysleli.



poppludnie

Štefan Hríb: Myslím, že by sme mohli prejsť k inštitucionálnej spolupráci OF a VPN, to znamená, aké boli prvé oficiálne rokovania medzi VPN a OF, zostavovanie federálnej a národných vlád, voľba prezidenta. Prvý Peter Zajac.

Peter Zajac: K Vavrouškovmu návrhu. Vytvára sa jedna z legiend, že Vavroušek prišiel s nejakým fantastickým nápadom štátoprávneho usporiadania, ktorý by to všetko zjednodušil. Reálny fakt je taký, že prišiel v januári do Bratislavy, doniesol návrh, ktorý vychádzal z toho, že by malo byť jednokomorové Federálne zhromaždenie a druhú komoru by mali tvoriť Slovenská národná rada a Česká národná rada. Ja som to dal Paľovi Holländerovi, s ktorým som v tom čase komunikoval, Paľo mi jednoducho vysvetlil, že takéto usporiadanie z hľadiska normálnych usporiadaní federácií aké existujú nie je možné. Takže nebolo v tom nič také, že by sme chceli odmietajú alebo neprijatú, ale sme mu vysvetlili, že ten nápad je dobrý, ale laický. Nechcem to tu zbytočne rozvádzať, išlo tam o koexistenciu suverenity, delené suverenity, o to, či môžu byť poslanci jedného orgánu zároveň poslancami druhého orgánu, a tak ďalej. Nešlo tam, aspoň z našej strany určite nie, lebo som pri tom bol, môžem to povedať ako osobné svedectvo, nešlo tam o nejaké odmietanie iniciatívneho návrhu na zlepšenie federatívnych štruktúr.

Pavel Zeman: Já jsem chtěl jenom technickou poznámku, že by bylo lepší držet řád diskuse, toto je přelom roku 89/90. Před přestávkou se hovořilo o tom, že bude na pořadu vláda a volba prezidenta.

Peter Zajac: Prepáčte, vrátíme sa teda k tomu. Chcel by som povedať dve poznámky. Ja cítim, a to hovorím ako osobné svedectvo, že vznikli dve legendy o tom počiatku vzťahov medzi OF a VPN. Jedna legenda sa veľmi často ťahá so slovenskými nacionalistami, že VPN bolo nejakým derivátom Prahy, poskokom Prahy. Ja to pokladám za nezmysel. Druhá legenda, ktorej autorom je časť OF a menovite Saša Vondra, hovorí, že VPN od začiatku chcela rozdelenie Československa. To tiež pokladám za nezmysel. To, čo sme chceli a čo sa nám nepodarilo, bol partnerský vzťah, aj keď aj vnútri VPN boli na česko-slovenské usporiadanie názory rozdielne, ale cieľom VPN bolo určite vytvoriť partnerský federatívny vzťah. A teraz k tej novej téme. Ja tam cítim jeden veľký rozdiel, ktorý časovo splýva v tom, že v tej prvej fáze, keď išlo najprv o dialóg s vládou a potom o prevzatie moci, vzťah OF a VPN nebol ešte inštitucionalizovaný, nenarážal na nejaké veľké problémy, lebo ten proces išiel veľmi spontánne. Podľa mňa sa prvýkrát začali vynárať problémy vtedy, keď sa začal ten systém okrúhlych stolov a prevzatia moci inštitucionalizovať a minimálne prvýkrát to bolo vtedy, keď sa začala utvárať nová federálna vláda. Záznamy som čítal oveľa neskôr, než vznikli, pozeral som si ich až niekedy v roku 1994. Prvýkrát som si uvedomil, a to sa troška dostaneme aj k Jánovi Čarnogurskému, že my sme vlastne do tvorby federálnej vlády nejako zvlášť nezasahovali. My sme tam Jána Čarnogurského vyslali, dostal mandát VPN na to, aby išiel do federálnej vlády, chápali sme to podobne — ako v prípade Mira Kuseho — ako iniciatívu Václava Havla, že hľadá ľudí, ktorých pozná, ktorým dôveruje. Čarnogurský prišiel za nami, že dostal pozvanie, a že čo si o tom myslíme. Povedali sme, áno, samozrejme, máte mandát. Ale nechápali sme ho ako člove-

ka VPN vo federálnej vláde v tom zmysle, že by mal vydávať odpočet smerom k VPN. To isté bolo s Mirom Kusým, teda nebol to nejaký špeciálny prípad Jána Čarnogurského. Problém tvorby federálnej vlády. Ako VPN sme neboli natoľko inštitucionalizovaní a nemali sme natoľko vybudované inštitucionálne vzťahy s OF v Prahe, aby sme sa na nej nejakou masívne podieľali. Pokúšali sme sa niekoho dostať do Prahy, Jano Langoš bol asi týždeň v Prahe, potom bol mladý Milan Šimečka v Prahe, ale nikdy sa to v tom čase nedotiahlo do toho stavu, aby tá komunikácia fungovala na normálnej úrovni povedzme politických strán. Jednoducho preto, že šlo jednak o spontánny vzťah a pri tej kope roboty sme o inštitucionalizácii vzťahu OF a VPN začali uvažovať až neskôr, keď sa z pôvodných občianskych iniciatív začali premieňať na občianske hnutia a potom na politické hnutia. Hovorím to kvôli tomu, že tvorba federálnej vlády išla do značnej miery ponad VPN. To je jedna moja poznámka týmto smerom a druhá poznámka sa týka volieb prezidenta. My sme uvažovali medzi variantom Dubček alebo Havel. V podstate bol na Slovensku, v SNR a medzi slovenskými poslancami vo Federálnom zhromaždení na to, aby bol prezidentom Dubček. Takže my sme okolo toho chodili, vedeli sme, že pre VPN to môže znamenať aj prvý konflikt so slovenskou verejnosťou, ak by sme Dubčeka nepodporovali. My sme si Dubčeka pozvali, mali sme dosť obozretný vzťah, ani nie z našej strany, skôr z Dubčekovej strany. Mali sme veľké problémy Dubčeka dostať na tribúnu, veľmi dlho sa zdráhal, trvalo to dva dni, kým na ňu vystúpil, nemal veľkú chuť s VPN kooperovať. O VPN dlho hovoril ako o „tom“ občianskom hnutí, o „tej“ občianskej iniciatíve, ktorú ani nepomenoval. Dokonca už keď išiel na kandidátku VPN do volieb v roku 1990, stále hovoril o „tom“ občianskom hnutí a „tej“ občianskej iniciatíve. Pravdepodobne bol voči VPN obozretný. Ustavične ponúkal nejakých svojich ľudí z Obrody, ktorí nám boli naprosto cudzí a my sme hovorili, že to musí ísť cez štruktúry VPN a potom je o čom hovoriť. Prišiel teda na VPN, v súvislosti s voľbou prezidenta a v jednej chvíli sa rozplakal, musím to tak povedať, rozplakal sa, Martin (Bútora) tam bol, môže to potvrdiť, aj Fedor (Gál) tam bol, ako predpokladám, a my sme si vtedy povedali, bože môj, ešte nedošlo ani k nejakým problémom a už nám tu plače a má byť prezidentom a obstať v ťažkých situáciách, tak to proste nejde. Čiže sme si jasne povedali, že Havel je človekom roku 1989 a Dubček je človekom roku 1968. Preto sme sa jasne a jednoznačne rozhodli pre podporu Václava Havla, aj keď sme si boli vedomí toho, čo sa aj následne stalo, že slovenská verejnosť to bude vnímať voči nám rozporuplne a pravdepodobne to bolo prvýkrát, čo VPN začala mať kritické ohlasy na verejnosti. A ešte jedna drobná poznámka, ktorá sa týka česko-slovenských vzťahov. Netreba zabúdať na to, že už koncom novembra alebo začiatkom decembra sa objavili v Bratislave malé plagátky Hnutia za národné oslobodenie, ktoré pochádzali z Kolína nad Rýnom, ktoré začalo na marginálnej úrovni, ale predsa vylepovať na stĺpoch plagátky za slovenskú samostatnosť. Treba to povedať aj preto, že problém, ktorý sme vtedy vnímali buď ako úplne marginálny, alebo skoro nijaký, už začínal žiť svojím vlastným životom.

Štefan Hríb: Ja mám ešte jednu podotázku. Čo sa týka voľby prezidenta, boli o tom v Bratislave aj nejaké rokovania, alebo ste rokovali vy sami bez OF?

Peter Zajac: Čo sa týka federálnej vlády, občas bol niekto pozvaný z Bratislavy, ale väčšinou rokovali iba predstavitelia OF a sem-tam VPN. Ale my sme do toho z Bratislavy veľmi nezasahovali. Do voľby prezidenta už skôr, to bola dohoda.

František Mikloško: Ja si presne pamätám, ako to bolo s Jánom Čarnogurským a s jeho vstupom do vlády. O tom sa vôbec nehovorilo, že by mal ísť do vlády, ani v kuloároch. Ani on s tým nerátal. My sme sedeli na prvom poschodí na VPN a ktosi prišiel, že volá Václav Havel a chce k telefónu Čarnogurského. O chvíľu sa vrátil a hovorí: „Václav Havel mi dal pätnásť minút na rozmyslenie, či chcem byť podpredseda federálnej vlády.“ A Čarnogurský povedal: „Ako rozhodne VPN, tak ja urobím.“ A všetci dosť spontánne povedali: „Ideš tam.“ Ja sa nepamätám na nejaké diskusie vo VPN o tom, kto má ísť do federálnej vlády, alebo že by vôbec bol záujem ísť do federálnej vlády. Jediné, na čo sa pamätám, boli diskusie o Durayovi. Duraya sme tam chceli mať.

Druhá vec je táto. Ja si pamätám na naše stretnutie, keď bol Čarnogurský v Prahe, a bol absolútne zavalený prácou podpredsedu federálnej vlády. Prakticky vypadol z nejakého politického ťahu. Mal na starosti legislatívu a chvíľu bezpečnosť, čiže on už takmer nemal čas založiť ani vlastnú stranu. A celé to založenie strany vytvoril Ivan Čarnogurský, ktorý na to mal čas. Jano (Čarnogurský) na politiku prestal mať čas, akonáhle vstúpil do vlády. Čo sa týka Dubčeka, ja si pamätám, že v našich rozhovoroch nikoho ani nenapadlo, že by Dubček mal byť prezidentom. Úprimne povedané, ako voči bývalému komunistovi sme k nemu mali určitú rezervu. Neverili sme, že je to nejaký iný človek, celé jeho správanie a okruh známych svedčili o tom, že je to okruh ľavice. Čiže v tomto smere o ňom nebola reč. Pamätám si na tlak Schustera, a vtedy som to chápal ako dosť rafinovaný ťah Slovenskej národnej rady, že prvýkrát vstúpila do celého toho procesu nacionalisticky, keď dala návrh na kandidatúru Dubčeka za prezidenta. Mňa by zaujímal, aké bolo už to konkrétne rokovanie na Špalíčku, pretože Dubček sa často k tomu vracal a celé dva roky, čo som bol ja s ním v kontakte, to nevedel prehltnúť. Prvý zážitok, keď prišiel do Prahy a celé Václavské námestie kričalo: „Dubček na hrad!“, bol, že on tomu naprosto uveril a tvrdil, že stále, aj na tých rokovaniach na Špalíčku o prezidentovi, sa hovorilo o tom alebo aspoň že niekto ho ubezpečoval o tom, že on je ten kandidát. A potom povedal, že zostal šokovaný, keď tam niekto vyslovil meno Václava Havla a nie jeho meno. Ja si pamätám, že bol vtedy nejaký telefonát z Prahy, že Dubček je v depresii, aby sme ho išli čakať na autobusovú zastávku, myslím, že niekto ho aj išiel čakať, a potom sa asi týždeň neobjavil ani doma, ani neprišiel k nám. Čiže veľmi by ma zaujímali tie detaily, ako to tam bolo.

Vladimír Hanzel: Chtěl bych říct svůj názor na to, co tady bylo řečeno, proč nebyl nikdo zván do federální vlády. Z mého pohledu nebyl o to žádný zájem. Naopak, bylo tam hlášení ze Slovenska, že národní vláda je hotová a že je to vyřízené. Několikrát jsme vyzývali, telefonovali do Bratislavy, že je potřeba delegovat lidi do federální vlády, že musí být složena kvalitně, a o to byl skutečně nezájem. To, že Havel telefonoval Čarnogurskému, to bylo z nouze. My jsme potřebovali nutně nějaké Slováky. VPN se k tomu stavěla s nezájmem. Národní vláda je sestavena, a co s tou federální? Čili když Havel zavolał Čarnogurskému, tak to bylo už ze zoufalství, že tam

opravdu potrebujeme nějaké Slováky. Pak to má tu druhou stránku, že ať by byl ve federální vládě kdokoli, tak jako Čarnogurský, dopadl by tak jako on. Byl by izolován od svého mateřského hnutí. Tak to bylo i s lidmi z OF. Když už byli ve vládě, nebyli už v OF a dělali svoje. Čili kdyby byl někdo delegován z VPN, byl by izolován a nebyl by chápán jako člověk VPN. Když jsme dělali federální vládu, měli jsme problém se Slováky, a nebyl to jenom formální problém. Třeba Čalfa tam byl jako Slovák, ale necítil se jako Slovák, protože mnoho let studoval v Praze, bylo jasné, že tam je trošku do počtu. Bylo tam třeba lidí, kteří by byli chápáni jako Slováci, aby federální vláda byla vnímána jako taky slovenská, a s tím jsme měli trvalý problém. To je pohled z Prahy. K prezidentovi se vyjádřím možná později.

Ladislav Snopko: Ja som sa chcel vrátiť ešte k Alexandrovi Dubčekovi. Treba si uvedomiť, že to bol človek, ktorý bol legendou, neustálou, ale mlčanlivou legendou celých dvadsaťdva rokov trvania normalizácie a pre neho to, čo sa udialo v novembri a po ňom, bola záležitosť necelých troch rokov až po jeho smrť. Ja si myslím, že zo začiatku bol dosť výrazným médiom a ako som ho mohol sledovať, najmä ľudia ako Laluha, ktorí boli v jeho blízkosti, sa snažili ťažiť veľmi výrazne z jeho popularity. Čo z toho všetkého bolo jeho rozhodnutím a čo bolo pod ich vplyvom? Ťažko povedať, ale treba si spomenúť na jeho prvé, akoby verejne opozičné vystúpenie. Bol to jeho podpis 30. augusta 1989 proti väzneniu Kusého s Čarnogurským pri procese s bratislavskou päťkou. Boli tam tiež Uher, Strinka a Laluha spolupodpisaní, bolo tam viac ľudí. Hovorím len o tom, že je pravdepodobné, že sa do tej polohy stotožnenia sa s prezidentskou funkciou dostal zase pod vplyvom vonkajších okolností. A ako si pamätám záver jeho života, stretol som sa s ním po jeho rozhodnutí kandidovať za sociálnu demokraciu a to bolo rozhodnutie veľmi triezve. Povedal: „Weiss je pre mňa príliš mladý, ja viem, že nemôžem byť nikde inde ako v ľavici, Weiss je ešte príliš komunisticky čerstvý a Mečiar je nespoľahlivý, preto zostanem tam, kde je sociálnodemokratická príslušnosť taká najnormálnejšia“. To mi vravel pred voľbami, teda tesne predtým ako urobil to rozhodnutie. Pamätám si situáciu, keď na mítingu v Bratislave Havla nepustili nacionalisti k slovu a bola to Dubčekova charizma, ktorá ich zastavila a zjedнала poriadok. Pamätám si, ako vyhnal nacionalistov v Uhrovci, zo svojho rodného domu a z rodného domu Ľudovíta Štúra, keď tam prišli s transparentmi, čiže mal v sebe túto silu. Nebola to sila intelektuála, bol to iný typ sily, ale myslím si, že to rozhodnutie po tých konzultáciách, ktoré urobil, urobil pravdepodobne aj s vedomím toho, že je to najvýhodnejší krok.

Martin Bútor: Pokiaľ ide o Jána Čarnogurského, treba dodať, že po tomto telefonáte dostal mandát a bol kooptovaný za člena Koordinačného výboru VPN, predtým on nebol jeho členom. Bol kooptovaný, čo bol zo strany VPN politicky dosť jasný signál, že VPN v budúcnosti ráta na domácej politickej platforme s nejakou koalíciou, s budúcou Čarnogurského stranou, pretože on sa netajil s tým, že chce založiť vlastnú stranu. To je len taká kuriozita, v archíve sú uložené vizitky, ktoré sa v tom čase dali vyrobiť, a je tam aj Janova vizitka.

Pokiaľ ide o voľbu prezidenta, na Slovensku vtedy vyšla v novinách výzva Romana Kaliského a ešte dvoch ďalších publicistov, ktorí mali určité meno medzi slovenskou verejnosťou a volali po tom, aby bol Dubček prezidentom, a ja by som ani ne-

povedal, že jedinou kľúčovou okolnosťou bolo to, že Dubček bol komunistom, ale zohrali tam rolu dve veci. Bol človekom prehry, lebo rok 1968 bol koniec koncov prehrou, a my sme od začiatku išli intuitívne aj prakticky na výhru. Dianie na mítingoch sme moderovali tak, aby sa v ľuďoch, nakoniec aj v nás samotných, utvrdzoval tento étos víťazstva, proste tu nemalo ísť o prehru. Takto sme mali Dubčeka zafixovaného. A potom to bol človek na naše pomery príliš opatrný. Veľmi dlho mu trvalo, kým sa rozhodol, čo sa potom prejavilo v jeho oneskorenom profilovaní v sociálnej demokracii. Problém, ktorý z toho neskôr vznikol, bol ten, že komunikácia s parlamentom zo strany prezidenta bola slabšia, než by som si predstavoval a než som si myslel, že by bolo užitočné. Hovorím to z pohľadu človeka, ktorý robil na Hrade, a nepochybne tam zohralo úlohu aj to, že na čele stáli dve úplne odlišné osobnosti, pričom ani jedna z nich si nenašla dosť dôvodov a príležitostí na to, aby k sebe hľadali cesty. Zažil som to, že tie cesty nehľadal dostatočne Václav Havel, ale ani Alexander Dubček sa nijako extra neusiloval.

Posledná poznámka k neúčasti vo federálnej vláde. Mali sme problémy obsadiť miesta už v našej slovenskej vláde. VPN platilo za priveľkú rýchlosť, akou vzniklo. V tom bola česká výhoda, že to bol zhluk rôznych iniciatív, ktoré sa už overili, mohli delegovať nejakých ľudí. Možno keby sme boli lepšie spolupracovali s Košicami, možno v Košiciach boli ľudia, ktorí by boli bývali schopní do federálnej vlády vstúpiť. Trvalo to všetko dlhšie a nefungovali sme ako zásobáreň politikov.

Zdeněk Jičínský: Pokud jde o volbu Dubčeka, je to v té knize všecko přesně popsané. Když jsem tu otázku položil, tak mi šlo spíš o to, jaké byly vztahy VPN z hlediska česko-slovenského vztahu. Jak to probíhalo, to je přesně popsáno, je o tom zbytečně nějak podrobně mluvit.

Ještě bych se vrátil, pokud jde o Jána Čarnogurského, Petr (Pithart) to může potvrdit, ale můj dojem to je. My jsme ho brali jako představitele VPN, názory kterého jsou pro nás názory a stanovisky VPN. A přece v první fázi ho Václav Havel navrhoval jako premiéra, protože v té první fázi byl Čalfa prohlášen za osobu nepřijatelnou pro OF. Všechno to bylo příliš hektické na to, aby to mělo charakter normálních vztahů. Jiný problém je samozřejmě potom působení Václava Havla a jiných představitelů, možná i VPN. Ti lidé ve funkcích už necítili jaksí potřebu s OF komunikovat, mít ho za sebou. To byla jakoby reakce na dřívější systém, kde se rozhodovalo v politických orgánech a že vláda není samostatná. Pak se to zvrhlo do druhého extrému, že vláda vládne, ale že za tou vládou má být nějaké politické zázemí, to se podle mého soudu takto nevnímalo a nepraktikovalo. Ani OF nebylo dost konsolidovanou silou, aby mohlo plnit tu funkci. My jsme měli potom koordináční rady, porady ministrů a tak dále.

Ještě k těm prioritám. Vzpomínám si na jednu schůzi ve sněmovně, mluvili jsme právě o problému česko-slovenských vztahů, bylo to někdy na jaře, a Václav Klaus říká: „Už to nechme, pojďme mluvit o důležitých věcech,“ a chtěl mluvit o nějakých ekonomických problémech.

Štefan Hrbib: Fero Mikloško má technickú poznámku, ja ešte rozšírim tú otázku, či OF a VPN dospelo k riešeniu nejakého dôležitého problému rokovaním, alebo či to pre-

biehalo vždy tak, že sa to vyriešilo v Prahe a v Bratislave samostatným rozhodovaním. Čiže kedy začali tie pravidelné normálne stranícke rokovania.

František Mikloško: Ja by som mal technickú otázku na vás, pán Hanzel, či OF malo od začiatku kandidáta Havla a povedzme aj preto stavali ako premiéra Slováka Čalfu respektíve Čarnogurského, či to bolo jasné, alebo či sa to zmenilo, predsa ja len myslím, že pre tento zápis by to mohlo zaznieť.

K tej otázke. Ja sa pamätám na prvé vážne rokovanie medzi OF a VPN vtedy, keď už bolo po funuse, čo sa týka pomlčkovej vojny. Vtedy prišli Šilhan, Kučera a ešte nejaká žena na VPN, to bolo prvé vážnejšie rokovanie, ale to už bolo viac-menej len hasenie niečoho, čo sa nedalo celkom napraviť.

Juraj Flamik: Ja len chcem pripomenúť, že v prepise tých rozhovorov pri zostavovaní federálnej vlády je to veľmi presne povedané, k čomu máme mandát od Slovákov a k čomu nemáme a načo treba rýchlo zavolať Kňazkovi. Chcem len pripomenúť, že tam vtedy sedeli dvaja mne úplne neznámi ľudia, pravdepodobne zástupcovia Strany slobody z bývalej Národnej fronty, nejaký doktor Trokan a ešte jeden, ale podľa toho, ako som to čítal, prednášali za slovenskú stranu veľmi zásadné politické návrhy, o ktorých sa VPN ani spätne určite nedozvedela.

Vladimír Hanzel: To se netýkalo prezidenta. To bolo jednaní v Paláci kultury, které se týkalo federální vlády. Byla tam Strana obrody a Demokratická strana. Dostaly se tam asi přes Národní frontu a právě ten Trokan navrhol sám sebe na nějakou funkci ve vládě. Vystoupil a řekl, že navrhuje Trokana. My jsme se ho zeptali, jak se jmenuje, a on řekl, že Trokan. Nevěděli jsme, že to je on. Tak jsme šli telefonovat vedle do kuchyně a pořád jsme šturmovali, že je potřeba, aby přijeli Slováci. Poněvadž tam bylo jen Občanské fórum.

Petr Pithart: Čarnogurský tam ale byl.

Vladimír Hanzel: Ano, ale mělo jich tam být víc, protože OF tam bylo opravdu mohutně zastoupeno. My jsme trvali na tom, že OF není jedna strana. Říkali jsme, že tady představujeme široké spektrum občanských aktivit, a proto nakonec u toho jednaní u kulatého stolu bylo hodně lidí za OF. Komunisti tam byli v podstatě po dvou a my jsme potřebovali, aby tam byla taky ta VPN-ka, protože to byla jednaní o federální vládě, ale oni byli na cestě a pořád nejeli. Byli jsme v telefonickém kontaktu a několikrát tam bylo řečeno, že na toto my nemáme mandát od VPN. Čili byli tam jakýsi nezájem, teď Martin Bútora říkal, že nebyli lidi, ale nám to tehdy nikdo neřekl. My jsme nechápali, proč nikdo ze slovenské strany není delegován do federální vlády, jakoby tam byl nezájem.

K prezidentovi. To ví dobře i Zdeněk Jičínský. Ze začátku byl takový veřejný průzkum a zjistilo se, jakou má Adamec podporu a Havel měl strašně malinkou. To dělal kdysi Petr Oslzlý a padlo to tam velice brzo, že by Havel měl jít za prezidenta. Tam se zvažovalo, jestli je to reálné, protože ta čísla vypadala hrozivě. Argumentovalo se tím, že jednak nikdo neřekl veřejně, že by Havel chtěl být prezidentem, mohl být prezidentem, že ho lidi neznají, že je ho potřeba nějak představit.

Po nějaké vnitřní dost krátké diskusi jsme dospěli k tomu, že kandidátem je Václav Havel.

Petr Pithart: Z kontaktů s VPN jsem měl jeden silný, převažující pocit, totiž pocit jakési její nejistoty — že vlastně my jako její partneri nikdy s jistotou nevíme, na čem s nimi jsme. Souviselo to s tím, že struktury tohoto hnutí se vytvářely s jistým zpožděním, že za OF byla dlouhá tradice disentu, ale také s tím, že se většina našich jednání — typicky „federálně“ — odehrávala v Praze. Měli jsme výhodu „domácího hřiště“ a já na tu nezaslouženou výhodu naše lidi pořád upozorňoval: že oni musejí přijet z dálky, že tu nejsou doma, že se tu nemohou okamžitě poradit se svými lidmi atd. VPN byla v Praze podle mého dost nejistá, anebo byla nejistá vůbec, to nedovedu posoudit. Najednou se stalo, že jsme se na něčem dohodli, lidé z VPN si pak sedli ještě v Praze do kouta a radili se, pak dlouho telefonovali s Bratislavou a nakonec nám přišli říci, že to berou zpátky, že ta dohoda neplatí. Anebo odjeli domů a až za pár hodin volali, že dohodnuté ruší. Bylo to možná také tím, že oni neměli svého Havla — pro nás nebyl neoddiskutovatelnou autoritou, ale jasnou autoritou byl. Myslím, že srovnatelná autorita na Slovensku chyběla.

Federální vládu jsme ale sestavovali za plné účasti našich partnerů z VPN. Čarnogurský dokonce sehrál klíčovou roli ve „zlomení“ Komárka. Havlovi i nám velmi záleželo, aby byl místopředsedou vlády pro ekonomiku, ale on se několik dní věrohodně vzpíral, ačkoli jsme na něj zkoušeli doslova všechno. Pak přijel Čarnogurský, pár minut před jednáním ve Sjezdovém paláci Komárka oslovil a on kývl. Nevím, možná už byl nalomený...

Na rozhodující jednání s Čalfou do Strakovky již přijeli designovaní ministři z obou republik a dosáhli jsme tam skoro všeho, čeho jsme dosáhnout chtěli. Neštěstím ovšem bylo, že jsme přistoupili na Čalfův návrh, aby za resort vnitra nesli odpovědnost tři členové vlády: on, Čarnogurský a právě ten Komárek. Nenapadlo nás, že z této „zesílené“ odpovědnosti bude nakonec odpovědnost oslabená, obezlička. Politicky se nám to zdálo dobré, dokonce jsme měli pocit vítězství, byla to ale velká chyba.

Pokud jde o Havlovu kandidaturu, ta dlouho nebyla jasná. Nedávno jsem se kdesi dočetl něco, na co jsem docela zapomněl. Totiž, že já sám jsem se při rozhodujícím hlasování o tom, zda má kandidovat, zdržel hlasování. Pamatuji se, že nejen já, ale mnozí nejednou měnili stanoviska. Jako vážné argumenty proti jeho kandidatuře tam zaznívaly úvahy např. i o tom, že nemůže být prezidentem, když je dramatikem a až se budou hrát jeho hry, nebude moci vycházet normální kritika... Věřu bizarní argument, ale v té době jsme byli opravdu velmi, velmi nejistí. A Havel si také vůbec nebyl jist.

Dubček nikdy pro nás ani na chvíli nebyl přijatelným kandidátem na prezidenta. Chovali jsme se k němu šetrně, se směsicí despektu a lítosti. Pamatuji se, jak se v jednu chvíli dole v prostorách Laterny chodilo po špičkách a říkalo se: „Tiše, on tam sedí s Havlem už třetí hodinu a pláče...Nikdo tam nesmí!“ Byly to dost složité „šachy“, které jsme museli hrát s vedením Federálního shromáždění, abychom pro něj vyjednali funkci předsedy. Ano, vyjednali. Všechno bylo se stávající mocí vyjednáno. Muselo být totiž zřejmé, že Dubček je jasná ústavní „dvojka“. Nikoli proto, že je to Dubček, ale proto, že je to Slovák. V Čechách a na Moravě nebyla žád-

ná velická touha Dubčeka znovu posadit k moci. Respektovali jsme ho převážně jen jako toho, koho chce Slovensko. Když lidé i v Praze na náměstích volali „Dubček na Hrad“, bylo to proto, že si vůbec na nikoho jiného nemohli vzpomenout — o Havlovi se spousta lhostejných lidí do poslední chvíle domnívala, že je snad v emigraci. Anebo věděli, že je doma, ale byl pro ně příliš velkým exotem.

Měl jsem při jednáních zkrátka dojem, že mandát lidí z delegací VPN v Praze je dost nejistý, nebo že mezi Vámi není ani základní jednotka. Respektoval jsem to a snažil jsem se vůči tomu chovat taktně. Na druhé straně bylo zřejmé, že to bere te strašně vážně, zodpovědně, že máte potřebu co nejvíce se radit s Vašimi lidmi doma. Zkrátka mladší hnutí, bez silné autority v čele — pro mne to bylo naprosto pochopitelné.

V té souvislosti bych rád připomněl Josefa Vavrouška. Ten jako jeden z mála měl starosti, které přesahovaly ony starosti denní, které vyplňovaly všechny náš čas. Přicházel s řadou promyšlených návrhů, jejichž společným jmenovatelem byla starost o soudržnost státu. Znovu a znovu nám vytýkal, že se příliš staráme o to, jakým volebním systémem budeme volit, ale neklademe si otázku, do jaké struktury orgánů budeme volit — aby stát držel pohromadě. Také jednu dobu prosazoval, aby jedna komora parlamentu seděla v Bratislavě. Byly to vesměs nové, nekonvenční nápady a já si vzpomínám, že jste je — z jakési podle mého opět nejistoty — všechny, jaksi preventivně odmítali. Tehdy mne často napadalo, zda ho, nás nepodezříváte z nějaké čertoviny: „Jestli v tom není někde pro Slováky nějaká lest? Nejsme si jisti, zda to dokážeme všechno domyslet, tak to raději zamítneme.“ Ale možná, že se mýlím. On to myslel stoprocentně dobře, jeho starosti se ukázaly více než oprávněné.

Zdeněk Jičínský: To bylo až později.

Petr Pithart: Ano, to bylo o něco později, když se promýšlel volební systém. Pro mne ale postoj VPN k Vavrouškovým koncepčním návrhům dobře ilustruje to, jak jsem vnímal „Verejnost“ již od samotného počátku.

Štefan Hríb: Pamätáte si, kedy bolo to rokovanie v Paláci kultúry o federálnej vláde?

Petr Pithart: To je přesně zapsáno, to bylo někdy kolem 4.—5., a tam už hrál Čarnogurský aktivní roli s tím Komárkem. Tam nebyl do počtu, my jsme to tak vůbec nevnímali.

Štefan Hríb: Technická poznámka.

Pavel Zeman: Já ji teda řeknu, možná je už bezpředmětná. Když pan Hanzel mluvil o tom jednání, zda Havel bude za OF kandidovat na úřad prezidenta, to bylo v noci 5. prosince večer a pak ta noc z 5. na 6. Vy jste hovořili o Alexandru Dubčekovi, pan Kantůrek o panu Hanzelkovi a pak Michal Kocáb hovořil o Václavu Havlovi a pak po hodině, hodině a půl byl konsenzus, že to bude Václav Havel. To jsem chtěl říct, ale to už tu vlastně nějakým způsobem zaznělo.

Peter Zajac: Vrátim sa jednou drobnou poznámkou k Jozefovi Vavrouškovi. Je to v poriadku, naozaj ho ten problém trápil a hľadal nejaké riešenie aj keď to, čo navrho-

val, nebolo reálne. Ja voči nemu cítim dlh v inej veci, a to sa týkalo Gabčíkova. Chcem to tu povedať, lebo raz v mojej prítomnosti ho Mečiar „seřval“ neuveriteľným spôsobom a my sme tam sedeli ako malí chlapci a nezastali sme sa ho, to tu musím povedať. Hoci to bol kamarát mnohých z nás.

Ale vrátil by som sa k otázke, ktorú tu otvoril Štefan Hríb, aká bola vlastne tá komunikácia medzi OF a VPN. Myslím, že úplne na začiatku to bola komunikácia medzi jednotlivcami. Kňazko bol v Prahe, ja som bol v Prahe, hoci Havel vôbec netušil, že nejaký Zajac existuje, proste niekto tam prišiel, chcel od neho nejaký rozhovor, on asi vedel čo chcel povedať, povedal to a išlo to. Potom sme začali chodiť do Laterny a do Špalíčku. Do Laterny, myslím, ako prví išli Ľubo Feldek s Vladom Ondrušom, zopárkrát sme tam boli aj my, už si to presne nepamätám, ale ten kontakt nadobúdala istú pravidelnosť, aj keď to neboli nejaké formálne a oficializované rokovania, takými sa stali podľa môjho odhadu až po voľbe prezidenta od začiatku roku 1990, keď začali aj delegácie OF chodiť do Bratislavy. Pamätám sa, že tam bol raz dokonca Václav Klaus, Petr Pithart tam bol viackrát, Zdeněk Jičínský. Najdramatickejším rokovaním bolo rokovanie, keď tam bol Věnek Šilhán, to bolo 1. marca, keď to už naozaj začínalo horieť a keď sme vydali spoločné vyhlásenie VPN a OF, ku ktorému sa pridalo aj KDH, k česko-slovenským vzťahom. Tie vzťahy sa pomaly inštitucionalizovali. Inštitucionalizovali sa samozrejme aj v republikových vládoch, rokovania VPN a OF boli potom pred voľbami 1990. Tých rokovaní pribúdalo, čiže nedá sa povedať, že by neboli kontakty, ale tie kontakty sa proste prirodzene vyvíjali a veľmi pomaly sa inštitucionalizovali. To je jedna poznámka a druhá k charakteru tých vzťahov. Tie vzťahy boli veľmi priateľské, ľudia si spontánne tykali od začiatku do konca, vytvárali sa tam kamarátstva, boli to naprosto otvorené vzťahy. A teraz poviem jednu vec vo veľikánskej zátvorke. Pre mňa osobne bolo to, čo spravil Mečiar v marci 1991 v televízii, prvýkrát, čo niekto porušil akýsi nepísaný kódex ponovembrových vzťahov, ktoré boli založené na osobnej dôvere. Na normálnej osobnej dôvere. Ja sa nepamätám, že by na Slovensku dovtedy niekto porušil dôveru takým spôsobom. Ale to je iný problém. Chcel som povedať, že tie vzťahy boli založené na dôvere, predtým sme sa veľmi nepoznali, ale tá dôvera tam fungovala ako základný predpoklad.

K federálnej vláde. Jeden problém bol v tom, o čom ste už hovorili, či sme mali dosť ľudí alebo nie, či sme mali záujem, alebo nie. Ale základný problém spočíval v tom, že VPN vychádzala z predstavy, že sa vytvorí nejaká prechodná vláda, že parlamentné voľby by mali byť koncom marca, že do tých volieb budú VPN a OF plniť úlohu strážneho psa demokracie, keď to mám tak povedať, a do parlamentných volieb v marci pôjdu normálne politické strany. Vôbec sme vtedy nepredpokladali, že to bude OF a VPN ale že pôjdu normálne politické strany. Preto sme ani nemali nejaký veľký záujem vstupovať ako VPN nielen do federálnej vlády, ale ani do slovenskej vlády. Slovenská vláda sa nevytvorila ako vláda VPN, ale ako vláda, ktorá vznikla so súhlasom VPN, v ktorej bol iba jediný človek z VPN, to bol Vlado Ondruš, ktorý tam bol vlastne ako pozorovateľ VPN. K zmene celej stratégie došlo až vtedy, keď sa začali kooptácie do FZ, keď Václav Havel s Čalfom, ako som si to odčítal zo záznamov zo stretnutia OF, prišli na nápad s kooptáciami a s tým, že ešte pred voľbami sa dá mocensky vyriešiť problém voľby prezidenta. V tej chvíli sa stratégia OF zmenila a my sme ju potom už len dobíjali. Čiže ak sme

boli spočiatku iniciatívni, x-krát sme tlačili na OF, potom sme sa ocitli v situácii, kedy sme už len dobíjali. László Szigeti, ten by o tom vedel rozprávať, on bol jedným z hlavných kooptátorov. Tam sme už mali obrovské problémy, lebo jednak sa nám to nie veľmi páčilo, priznám sa, pripadalo nám to dosť čudne. Medzitým som si pozrel české dejiny, zistil som, že to bol tradičný prvok v českej politike v modernej histórii. Celý ten systém kooptácií sa nám veľmi nepáčil, urobili sme to veľmi nedôsledne a ani sme nemali vopred vytypovaných ľudí. Zase sme to robili na základe osobného poznania ľudí, doslova sme ich prosili, aby išli do Federálneho zhromaždenia alebo potom do Slovenskej národnej rady, a ani sme tie kooptácie do Slovenskej národnej rady, to musím povedať, nedotiahli. Základný kameň úrazu v Slovenskej národnej rade pri odvolávaní Schustera bolo potom práve nedotiahnutie v Slovenskej národnej rade. Tam sme ako VPN začali byť veľmi dýchaviční, pretože sa zmenila stratégia a my sme sa jej už len viac-menej prispôbovali.

Petr Pithart: Chcete říci, že to nebyla Vaše představa, a proto jste si ji neosvojili jako svoji vlastní? Že jste se jí proto nechytli.

Peter Zajac: Chytili sme sa veľmi neskoro. Potom sme zistili, že sa vymenila česká vláda, my sme pôvodne nemali dôvod meniť slovenskú vládu. Akonáhle sa stal Petr Pithart predsedom českej vlády, vedeli sme, že tá vláda bude dynamická a zrazu už veľmi neskoro, koncom januára, začiatkom februára sme začali uvažovať o zmene slovenskej vlády a celá tá operácia s tým Schusterom nemala byť ničím iným iba vytvorením podhubia pre výmenu Čiča ako predsedu vlády. Ale už to bolo neskoro, už sme boli oneskorení.

Martin Bútora: Keby sa to dalo politologicky zhrnúť, tak sa zdá, že VPN pôsobilo ako významný a úspešný iniciátor rozkladu moci, menej ako budovateľ štátu, nech sa to týka štátu federálneho alebo Slovenska v rámci štátu.

Chcem okrem toho povedať, že tie kooptácie do federálneho parlamentu prebehli tak, že naša sústredenosť na tých ľudí bola pomerne silná v porovnaní s tým, čo poviem o chvíľočku o slovenských kooptáciách. Robil to Laco Szigeti a ďalší, prišli tam ľudia ako Milan Šútovec, Jano Langoš, Fero Šebej, kdežto kooptáciu do Slovenskej národnej rady už sčasti robil aj sekretariát VPN. Doslova sa na tom spolupodieľala jedna členka sekretariátu, nemali sme už na to síl, dosť politicky profillovaných kontaktov.

Pokiaľ ide o komunikáciu medzi pomaly sa inštitucionalizujúcimi orgánmi VPN a OF, tá slabla zároveň s tým, ako silneli iné novovzniknuté štruktúry, už to tu niekto z vás hovoril. Utvorila sa slovenská vláda, česká vláda. Tie začali spolu komunikovať. Stretnutie v Lnářoch pôsobilo politicky silnejšie než činnosť sekretariátov OF alebo VPN. Tam sa začalo o veciach hovoriť, tam sa začali veci tematizovať, to malo svoju odozvu aj v médiách a zrazu bolo vidno, že to sú ústredia budúcej moci, alebo aspoň tak sa to javilo. Toto všetko sa začalo nanovo otvárať až pred voľbami, kedy úloha sekretariátov politických hnutí a strán z titulu volebných štábov zase stúpala. Bol to taký cyklický proces, ostatne VPN novú politickú silu nadobudla až v období pred voľbami a vtedy sa aj zlepšila komunikácia s OF.

Peter Zajac: Menili sa funkcie OF a VPN, na to netreba zabúdať. Medzi novembrom a januárom došlo k radikálnej zmene chápania funkcie VPN a OF z občianskych iniciatív cez občianske hnutia až po politické hnutia. A v tých názvoch je obsiahnutá celá tá radikalita postavenia hnutia.

Zdeněk Jičínský: K tomu, čo říkal Peter Zajac, určité věci by bylo třeba přesněji časově určit. Už v prosinci byly určité varianty, co bude s OF, jak se bude vyvíjet. Ale ta zásadní diskuse přišla až v lednu a na základě toho se pak dělal i volební zákon. Byly to diskuse o tom, zda to bude většinový nebo poměrný systém, kdy budou volby, a že politické hnutí musí do voleb, protože se ukázalo, že ta představa, kterou jsme na začátku měli, že do voleb půjdou politické strany, se ukázala jako nereálná, protože politické strany sice vznikaly, ale nikdo za nimi nebyl. Takže jsme museli korigovat představu, že OF musí jít do voleb, protože nikdo jiný by nebyl s to českou veřejnost reprezentovat. Tyto věci se dělaly společně, to nebyla jednostranná pražská rozhodnutí.

Pokud jde o kooptace, to nechám být, to je popsáno, mám na tom svůj podíl a při vši kritice tohoto institutu si myslím, že jiný nebyl tehdy možný, ale to je jiná otázka, to, jak to bylo, je zpracované.

František Mikloško: Ku kooptáciám. Čarnogurský mi povedal, že keď prišiel do Prahy, nevedel, čo treba robiť, a že jediný, kto vedel, čo treba robiť, bol Zdeněk Jičínský. Vymyslel kooptácie.

Zdeněk Jičínský: Dělali jsme to s Petrem Pithartem a ještě dvěma přáteli.

František Mikloško: Druhá vec, ja by som prosil, keby ešte László Szigeti povedal k tvorbe vlády, ako to bolo s Durayom, ako to bolo s jeho možnosťou ísť do vlády, na čom to padlo, a potom by som bol za to, keby sme prešli k pomlčkovej vojne.

László Szigeti: Ja si myslím, že pri voľbe, pri vytvorení kabinetu, nebol najväčším problémom Duray zo slovenskej strany, skôr Jano Čarnogurský.

František Mikloško: O tom sme už hovorili.

László Szigeti: Keď ste o tom hovorili, dobre, ale môj názor ste nepočuli. Je isté, že keď Jano Čarnogurský išiel jednať s Adamcom, tak mal istý mandát, nevedel by som presne sformulovať aký mandát od VPN. Pamätám si, že osobne som prehovoril Milana Šimečku starého, aby išiel do Prahy, hovoril už o tom doobeda Martin (Bútora), že tam bola istá diera potenciálu kvalitných ľudí. My sme tam vytvorili poradný zbor ústavných právnikov, neviem, ako sa volal, zvolali sme pár právnikov, Mariana Poslucha, Planka. Nikto nechcel do tej miery do politiky ísť, ako sa to odohralo v Českej republike alebo v Budapešti, kde ľudia do politiky vstúpili. Naši nechceli. Jano Čarnogurský išiel na jednanie, dovoľm si tvrdiť, nepripravený, je toho dôkazom aj to, čo si hovoril, ale jedno je isté, že pri tom najdôležitejšom rokovaní o federálnom kabinete bol jeden jediný človek na tom prvom jednaní a tam sa rozhodlo o veľmi veľa veciach. Ja som na tú tému hovoril s Janom (Čarnogurským), on povedal takým

typickým „lekvárskym“ spôsobom: „Ja som tam sedel,“ a spomenul iba jednu vec, že keď sa hovorilo o tom, kto má robiť predsedu vlády, tak že nikto sa nehlásil, a preto sa prihlásil on. Nuž, je to určitá odvaha, ale nie je to ešte koncepcia. A tá koncepcia zo slovenskej strany chýbala. K tomu iba toľko.

Teraz Duray. Duray je iba detail. Keď sme jednali na päťke, neviem, ako sa volala tá miestnosť na VPN, o druhej v noci a sedel tam niekto z vás, možno Bútora, Budaj, ja, Kusý a Čarnogurský, tam sme začali jednať o tom, že by nebolo od veci začať jednať, lebo ako vidím budúcnosť Československa od roku 1918 dodnes a vidím Poľsko a vidím celý ten tlak z Moskvy, ako pracovali s národmi a národnosťami, tak určite sa ten problém vynorí. To je jedna vec. Ja som najprv navrhol meno Popei, neviem, či sa pamätáte, volal som mu na východ, on je z tej istej dediny ako Rezeš, Abara sa to volá, neviem ako po slovensky, ale on nechcel ísť do vlády, tak potom sme sa rozhodli že Duray. Vedeli sme, že obaja sú radikáli, a bolo ich treba dať do Prahy, aby zmenili názory. To sa robilo aj so slovenskými politikmi, to sú isté reflexy. Ale jedno je isté. Vidím teraz súčasnú Českú republiku, vidím, že sa vynárajú problémy etník, Rómov, a budete to musieť riešiť aj cez tie štruktúry, neviem, či na to budete mať ministra, ale nejaké riešenie si to žiada. A takisto vtedy v rámci celého Československa sa to žiadalo, ale zrušilo sa to, neprešlo to. Hovoril som na tú tému s Václavom Havlom, hovoril som o tom s Janom Čarnogurským, hovoril som o tom s Marianom Čalfom.

František Mikloško: Duray bol na to pripravený?

László Szigeti: Duray odišiel z môjho bytu v noci z Dunajskej Stredy do Prahy, bol na to pripravený. Išiel do vlády robiť národnostného ministra, ministra pre ľudské práva alebo ako sa to volalo. A každý hovoril, aj Jano Čarnogurský, že Čalfa to nechcel, dodnes neviem, čo na to hovoril Havel. To je všetko.

Vladimír Hanzel: Čalfa pristoupil na všetchno, ale na toto nepřistoupil. To byla věc, snad jediná, kdy byl naprosto tvrdě proti a říkal něco v tom smyslu: „Já jsem měl telefonát z Matice slovenské a nepřál bych vám slyšet, jak mi vynadali,“ a řekl, že to je naprosto vyloučené, nepřijatelné pro Slováky. Čarnogurský se vůbec neozval, vůbec o to nebojoval, protože kdybychom tlačili, tak Čalfa by taky ustoupil. Čalfa byl proti, Čarnogurský mlčel, my jsme čekali, tak se to škrtilo. Ale v té knížce je to detailně popsané.

László Szigeti: A vďaka tomu Duray potom založil Együttelész bez nášho vedomia.

Ladislav Snopko: Ja som len chcel k tomu, čo odoznelo predtým. Pravdepodobne si budeme musieť pripomenúť, že VPN, tak ako nebolo vnútorne štruktúrované a konsolidované, tak podstatne skôr ako OF riešilo veľmi vážne národnostné problémy v krajine. To, čo pre OF bol jeden z problémov, slovenský problém, tak u nás bol zásadný problém, a to už od marca 1990. A vlastne trvá až do súčasnosti. To je podľa mňa tiež jeden z dôvodov, prečo vývoj a vzťahy boli odlišné. Ešte ďalšia odlišnosť. Ak sa OF začalo členiť, tak sa členilo síce aj na základe osobných ambícií, ale vždy to bolo v nejakom politickom kontexte. Tie osoby vedeli presne svoje poli-

tické programy, kdežto členenie VPN, odchod ľudí z VPN bolo výlučne na základe osobných záujmov a osobnej kariéry. Nezáležalo im na tom, či to má nejakú politickú definíciu.

František Mikloško: Je to strašne abstraktné, čo si povedal ja si pod tým neviem nič predstaviť.

Ladislav Snopko: Tie pnutia vo VPN boli pnutiami osobného charakteru, to bola Budajova snaha mať rozhodovanie v rukách.

Juraj Flamik: Už sme opustili tie prvé týždne VPN a OF, ale ja sa ešte k tomu vrátim, pretože ja som ich prežil v Prahe a to, čo sa deje v Bratislave, som sledoval v televízii. Chcem k tomu povedať len to, že keď hovoríme o tom, na čo ľudia vo VPN boli pripravení a na čo neboli, tak u mňa je na prvom mieste to, že ľudia, ktorí robili tribúny, boli absolútne pripravení na moderovanie davu v tej kritickej premenlivej politickej situácii. To je pre mňa obrovské pozitívum pripravenosti tých ľudí. My keď sme s Pražákmi pozerali televíziu, tak oni proste žasli: „To snad na to máte scénár, to je krásny,“ to bolo dojmavé, premyslené, ľudia spoločne prejavovali obrovskú vôľu, takže keď hovoríme o tom, na čo všetko sme neboli pripravení, tak toto považujem za obrovskú pripravenosť ľudí na Slovensku, že toto dokázali absolútne zvládnuť, a myslím, že to bolo veľmi dôležité. Na čo sme naozaj neboli pripravení, tak to boli tie kooptácie, pretože tu Martin (Bútora) hovoril, že to robil sekretariát, tak do toho som až po uši vpadol aj ja a na ilustráciu poviem jednu situáciu. V tej miestnosti VPN sme mali tabuľu, kde sme si písali mená tých, ktorých budeme kooptovať do SNR. Peter (Zajac) tam bol, Martin (Bútora) tam bol, prišiel László Szigeti a začal nám vysvetľovať, že v SNR sú predsa nejaké výbory, že my by sme mali rozmyšľať o tom, koho dáme na čelo tých výborov. To bola informácia, o ktorej som mal pocit, že sme sa ju dozvedeli po prvý raz. A potom sa napísali mená a hovorilo sa: „Ty toho poznáš?“ „No, to je brat toho, ktorého poznám.“ Takéto známosti stačili na to, aby sa vytvárali zoznamy ľudí, ktorých sme neskôr kooptovali.

Petr Pithart: Poté, kdy byl zvolen prezident, se komunikace mezi OF a VPN výrazně oslabil. Především proto, že OF se během čtrnácti dnů, tří neděl vyprázdnilo. Já tam zůstal s několika málo lidmi jako tzv. „představitel OF“. Co chvíli za mnou někdo přišel s omluvami mi oznámit, že odchází také: že bude náměstkem, ředitelem, mluvčím prezidenta... Nikdo tam nechtěl zůstat. Nikdo neřekl: „Nezlob se Jardo či Franto, nezlobte se pane ministře, ale já ti (vám) nebudu dělat náměstka, protože OF je důležitější.“ OF, to byl chaos, nejistá, nepevná struktura dlouho bez aparátu, bez úředníků. Odpovědnost tam byla obrovská, ale jaksi neuchopitelná, sporná, vždycky problematizovatelná. Struktury byly křehké, dlouho neurčité, i když se na nich pracovalo i na demokratických pravidlech. Připadal jsem si tam jako na desantním člunu, ukotveném na dohled od pevniny, ale pořád ještě na moři. Desant se povedl, všichni již dobývali hlavní město, ale pár nižších důstojníků muselo zůstat na tom člunu, hlídat jej a z veliké dálky pozorovat, co se děje tam vepředu... Houपालo to s námi, ale byli jsme pořád na místě. Měli jsme pocit opuštěnosti, možná i křivdy. Ne že nejsme tam daleko vpředu, ale že nás tam nechali samotné. Vý-

razem této opuštěnosti a nejistoty byl možná i ten triumvirát, který pak stál v čele OF — když nakonec i já jsem byl začátkem února ze člunu vytažen a poslán do české vlády...

Ale zpátky k té oslabené komunikaci. Čiž i já jsme jako místopředsedové vlády vystoupili z federální vlády. Pochopili jsme tu funkci jako ponižující pozůstatek „demokratického centralismu“: soudruzi předsedové národních vlád jsou ve federální vládě přece proto, aby mohli přenášet úkoly a usnesení seshora dolů, do národních vlád. Pak se začala naplňovat Vavrouškova varování, že se české a slovenské ústavní a politické struktury budou míjet, že se vlastně nikdy nepotkají: ústavně a fyzicky. Proto jsem se někdy v březnu 1990 rozhodl pozvat na dva dny celou vládu Slovenské republiky do Lnářů, do zámku v jižních Čechách, který česká vláda mohla užívat. Byl to pokus alespoň neformálně tu komunikační mezeru vyplnit. Federální vláda, jmenovitě Klaus, to přijala se značnou nevolí: že prý se scházíme za zády federální vlády, že se to oni dozvídají z novin...

Teprve až tzv. pomlčková válka všechny probudila a náhle bylo jasné, že spolu musíme mnohem více komunikovat.

OF bylo v té době stále opuštěnější a nevědělo, čím je a čím je. Vážím si všech, kteří tam zůstali, právě proto, že neměli velkou naději úspěšně ustálit a strukturovat toto málo určité hnutí. Nejhorší bylo, že jen málokomu to vadilo. Co s OF, v co a jak a kdy se má přetvořit, s tím si lámal hlavu zprvu Havel a systematictější Vavroušek. Mluvili jsme o tom jistě všichni a pořád, ale bylo to právě jen takové nezávazné mluvení. Snažili jsme se zprvu úžasně tvořivý chaos strukturovat, ale dařilo se nám to strašně pomalu a stále méně a méně. A vůle ochabovala. Co vám mám říkat, já si taky mohutně oddechl, když jsme se ze Špalíčku stěhovali do Lazarské...

Vladimír Hanzel: Já se vrátím ještě k otázce prezidenta a speciálně k Alexandru Dubčekovi. OF to chápalo jako velice delikátní a citlivou věc, přestože jsme byli VPN ujištěni, že nepodporuje Dubčeka, vím, že Dubček nikdy přímo neřekl, že tu kandidaturu bere, ale také neřekl, že ji nebere. On hrál takovou zvláštní hru. Chápali jsme, že by to pro něho bylo obrovské osobní zadostiučinění, kdyby nahradil Husáka. Jemu v podstatě o to šlo, aby byl tím prezidentem. Ale sám neřekl ani to, ani to, a to, co se dělo kolem něj, tomu my jsme úplně nerozuměli. Vím, že Václav Havel trval na tom, že bude kandidovat jedině v tom případě, když Dubček jasně řekne, že nekandiduje. A to jsme nedosáhli, vždycky se z toho nějak vykroutil. Dokonce když Havel 20. prosince jel do Košic, tak se cestou zastavil v Bratislavě s tím, že osobně promluví s Dubčekem. Ten se ale omluvil, že je nemocný, a nikam nešel. Měl přijet na letiště, ale nepřijel tam. Byla to normální linka, letadlo tam zůstalo stát, porušili jsme letový řád a jelo se z letiště za Dubčekem. Václav Havel navrhl, že do toho půjdou společně, řekl, že Dubček mu bude nablízku. Z formulace nepřímou vyplývalo, že nebude prezidentem, ale že bude mít velmi vysokou funkci, že bude ten druhý muž ve státě, aniž se přesně řeklo, jakou funkci bude mít. Dubček nemluvil, psal papírky, nemohl mluvit, byl ochraptělý. Na ničem se nakonec nedomluvily. Měl vydat nějaké veřejné vyhlášení, ale nakonec ho nevydal, bylo to opravdu těžké jednání. Když se tady mluvilo o té přátelské atmosféře, tak ta opravdu byla a my jsme se snažili, aby takový legendární člověk nebyl nějak odstrčen, aby z toho nebyl otráven a nespokojen, takže byla velká snaha k vzájemné dohodě,

ale k té vlastně přímo nedošlo. On vždycky něco slíbil a pak to udělal trochu jinak nebo neudělal vůbec, nikdy se nevyjádřil přímo.

Martin Bútora: Ty (Zdeněk Jičínský) si hovoril, že bolo veľmi ťažké vyjednať jeho predsedníctvo Federálneho zhromaždenia. Môžeš povedať, v čom to bolo ťažké?

Zdeněk Jičínský: Ne, nebylo to těžké, to bylo spíš jaksí nepříjemné, protože Federální shromáždění předtím zvolilo předsedou Kukrála. Byl pozván do Špalíčku do kinosálu, předseda Federálního shromáždění a Havel mu řekli: „Pane předsedo, tak vy přestanete být předsedou, protože předsedou bude Dubček.“ To nejsou věci příjemné, ale nedalo se nic dělat.

Martin Nodl: Já jsem chtěl říct k tomu Durayovi, on tam čekal při tom jednání s Čalfou ve Strakovce v předpokoji. Proč tomu tak bylo?

Petr Pithart: Tam čekali všichni, také Klaus a Dienstbier. Všichni, které jsme nominovali jako ministry.

Martin Nodl: Proč nebyl u toho jednání?

Vladimír Hanzel: To bylo záměrně. U toho jednání neměli být ti, kteří měli být ministry.

László Szigeti: Ani Kusý tam nesedel. Jedině Čarnogurský tam sedel zo Slovenska.

František Mikloško: Sacher nebol hneď zvolený za ministra.

Zdeněk Jičínský: Ne, to bylo až po jednání ve Vikárce.

Vladimír Hanzel: Václav Havel vyslovil jméno Sachera v souvislosti s tím, že by mohl dělat ministra vnitra, ale pak to Čalfa ukecal na ten triumvirát. Ale opravdu to byl záměr, že ti, co měli být ve vládě, byli vedle připraveni, měla být tiskovka.

Martin Nodl: Při jednání o prezidentovi 5.—6. podle toho záznamu Budaj opravdu dost ostře prosazoval Dubčekovu kandidaturu, a když jsme o tom s ním mluvili, on sám to interpretoval tak, že to vlatně byl jeho rozchod s OF nebo s Václavem Havlem. To byla asi jeho osobní iniciativa.

Ivan Dejmal: Já jsem chtěl jenom říct, že ta situace v Praze s Havlem, s kandidaturou Havla nebyla taky tak úplně jednoznačná. Jestliže byla jednoznačná pro tu skupinu, která o tom jednala v noci, tak to neplatilo tehdy pro OF jako celek, protože ta situace se tam teprve krystalizovala. Velká pochybnost o tom, zda by to měl být Havel, byla způsobena okolností: když 26. v neděli na jedné straně bylo přijaté programové prohlášení, na kterém se zhruba čtyři dni pracovalo, tak na shromáždění podal svoji absolutní rezignaci Vašek Malý a se stejnou rezignací přišel Václav Havel. Tam bylo dvacet minut přesvědčování Václava Havla, že se nemůže stáhnout z čela OF, on který mu dal imidž a že už nemůže couvnout zpátky.

Vladimír Hanzel: To bylo na Letné 26. a potom přišla taková těžká deprese, kterou přičítali i naší únavě. Tam se něco zlomilo, byly velké námitky vůči gestu Václava Malého a bylo to úplně špatně. Byla to prostě jakási deprese.

Ivan Dejmál: Samozřejmě, ale u Havla, my kteří jsme ho poznali, jsme věděli, že takovou rezignaci na to být nahoře měl několikrát v životě, dokonce o tom napsal Largo desolato, byl to jeho vnitřní postoj prát se mezi tím, jestli být nahoře nebo dole. Z toho potom vyplývaly ty úvahy, jestli je tím nejhodnějším člověkem na prezidenta do dob toho rvaní se. Tehdy se ještě nevěřilo, že to nebude rvaní. Byla to jedna z těch věcí, která potom rozdělila nebo zkomplikovala činnost OF, já neříkám, že tam byl proti němu silný kandidát, ale vznikly pochybnosti, zda je tím pravým. Vůči Dubčekovi měli ti lidé, co chodili dennodenně dolů do Lucerny, většinou silné výhrady i pro jeho nestatečnou politiku během dvaceti let okupace, kdy odmítl podepsat Chartu a odmítl se setkat s mnohými lidmi, i když si předem s nimi dojednal schůzku, ale potom dostal strach. Takových věcí tam byla strašná spousta, která byla právě z toho trošku disidentního prostředí, které se tam ještě scházelo. Ale tam také začalo to vyprazdňování OF, o kterém mluvil Petr (Pithart). To nezačalo až odchodem lidí do ustavených státních funkcí, to začalo okamžitě, ještě před ustavením federální vlády, kdy se vytvořila skupina, která musela operativně jednat a která si nikdy nenašla čas na to, aby se o tom bavila s lidmi, kteří jsou tam dál. Těch lidí tam v prosinci ubývalo valně. To, co se tady říkalo, bylo to nešikovné, ale nedalo se nic dělat, to byla otázka přípravy volby prezidenta. Ta velkou část lidí znechutila, dvacet let jsme říkali, že politika se dá a má dělat jinak, a najednou ji začínáme dělat stejně. Nebylo to jenom to dohadování, komu co za to, že ten odstoupí z kandidatury, že Čáslavská bude poradkyně, že Císařovi se vyjedná post u Spojených národů, že Dubček bude šéfem parlamentu, že tahleta zákulisní politika zase začíná nabývat vrchu, ale byla to i otázka skutečně toho, aby byl Havel skutečně zvolen jednomyslně, proto byla pro jeden jediný případ schválena tajná volba. Takže lidi z OF neodcházeli jenom proto, že se dostali někam nahoru, ale i pro odpor vůči některým věcem, které se bohužel zahnízdily v té nadcházející politice.

Co se týče té věci, jak vy jste tady ze Slovenska říkali, že jste měli potíže s obsazením lidí na kooptace, tak pravý opak toho byl v Praze. Tam byly rvačky o to, kdo tam bude mít ještě jednoho člověka. Tam bylo na každé uvolněné místo nejméně třicet kandidátů. Neříkám, že to byla politická připravenost, ale hlad po tom obsazovat politické funkce, ten tam určitě byl.

Zdeněk Jičínský: Ještě k té volbě prezidenta. Mně šlo hlavně o to, jak to reflektuje slovenská strana po tom časovém odstupu. Když se říkalo, že Dubček nevěděl, jestli má říct ano, nebo ne, tak přece ani Václav Havel neříkal: „Já chci být prezidentem.“ Prostě my nejsme v Americe, tady nikdo neřekne: „Já chci být prezidentem.“ To není třeba dávat Dubčekovi k tíži. Středoevropská politická kultura je taková, že lidé se zdráhají, když mají přijmout funkci.

Vladimír Hanzel: Ale to bylo něco jiného. On byl nominován na prezidenta Slovenskou národní radou a neřekl, že to přijímá, ani že to nepřijímá.

Zdeněk Jičínský: Ty dobře víš, že politické poměry byly složitější. On byl kandidátem Slovenské národní rady bez podpory VPN proti Václavu Havlovi. Proti Dubčekovi můžete mít x výhrad, ale Dubček nebyl člověk politicky naivní, to není pravda. Dubček měl neobyčejný politický instinkt a politice rozuměl. V tomto ohledu mu nelze křivdit. To bylo projednáno s delegací VPN, pak bylo, nemýlím-li se nejméně dvoje jednání. Vzpomínáte si, že Pavel Rychetský říkal, že prezidentem bude Kňažko. Padaly různé návrhy. No a potom, když bylo to noční jednání, tak tam mám dojem, že už Budaj nebyl. Ale to není to podstatné. Tam byly proti Václavovi Havlovi vážné námítky, to nebylo tak, že by mu to někdo nepřál, ale třeba já jsem si uvědomil: „Kdo bude stát v čele OF“? Přece role Václava Havle v čele OF byla nezaměnitelná. Já jsem si říkal: „Kdo bude stát v čele OF jako hlavní politické síly demokratických přeměn?“ Václav Klaus říkal: „Havel není znám, je znám jenom jako autor her, které jsou z hlediska veřejnosti spíš problematické, to může působit nepříznivě.“ Pokud si tu atmosféru vybauj, to nebyly důvody osobní, bylo to věcné jednání o tom, zda lze, nebo nelze. Já jsem pak udělal dokonce to, že druhý den jsem znovu tu otázku učinil předmětem jednání proti vůli většiny, ale znovu se to přijalo. No a pak nebyl problém, potvrdilo se to, co říkal Oslzlý, že se udělá mediální kampaň a pak se to zlomí. Tvrdě jsme šli proti KSČ, která chtěla referendum, no a když to šlo takto, bylo jasné, že Dubček musí být předsedou FS, protože dvě nejznámější osobnosti ve státě byly tyto dvě. Že jedna znamenala minulost a druhá budoucnost, to se v tom běhu dní takto nevážilo.

László Szigeti: Čo sa týka voľby prezidenta, je pravdou, že Dubčeka nekandidovala VPN-ka, ani nie SNR, ja tak viem, že iba Predsedníctvo SNR. Nemali nikoho. Budaj mi dokonca povedal: „Prečo by nemohol byť prezidentom Kňažko, veď ho poznajú aj Česi?“ Napriek tomu, že dohoda v rámci KC VPN bola, že stojíme za Havlom. Jano (Budaj) napriek tomu mohol hrať istú vlastnú hru.

Neviem, či to, Peter (Zajac), hovoríš s ľútosťou alebo pán Jičínský, že čo sa dialo v rámci OF, že OF sa vyprázdnilo a že koľko Čechov chcelo ísť pri kooptáciách do parlamentu. Ja to vidím trochu ináč. Keby sa bolo bývalo odohralo to isté na Slovensku, to je isté historické povedomie národa, ktoré v revolučných chvíľach funguje. Bol vo vás istý schizofrenický stav takisto ako v nás, že áno, treba OF udržať, ale že keď obsadíte dôležité ústavné fleky a miesta, tak tá moc sa deleguje normálne ústavne a ste v inej pozícii. Preto neviem, či o tom hovoríš kriticky alebo s ľútosťou. Keby sa bolo odohralo na Slovensku to isté, že sa VPN vyprázdni, tak Fedor (Gál) má pravdu, nie je tam Čič, nie je tam Schuster, ale je tam Fedor, je tam Zajac, je tam Bútora, Szigeti a ostatní. My sme do toho nešli. A veľakrát sme o tom rozprávali. A vyčítali nám to. Skôr si myslím, že ste urobili múdro, preto, lebo ste mali inštinkt. Ja sa pamätám, že sme niekedy v januári možno vo februári sedeli u Václava Havla. V tú noc priletel z Viedne Marián Čalfa a zo Slovenska tam bol Jano Langoš. Hovorili sme o tom, či dvojročné alebo štvorročné obdobie. Tam to bolo veľmi rozhodujúce. A Václav Havel hovoril: „Prečo by sme nedali dva roky šancu tým stranám, tie strany tu budú, bude ich veľa, aby sme dokázali, že sme demokrati, nech sa postavia na nohy. Nechceme obsadiť tú paletu na štyri roky.“

Petr Pithart: A pak se pro to přímo nadchnul – to když si uvědomil, že to řeší i jeho dilema. Nadšeně vykřikoval: „A já nebudu muset být prezidentem celé čtyři roky!“

Pamatuji se, že z toho objevu měl naprosto spontánní radost, kterou dával najevo i velmi živou gestikulací.

László Szigeti: To je jeho vec, to sú jeho herecké a dramaturgické výtvyry. Ale ja si myslím, že to bolo veľmi dôležité rozhodnutie, že sa dávajú tým stranám dva roky, a viem, že ty si bol proti, ja som bol proti, dokonca ja som hovoril: „Kto sa môže vrátiť? Môžu sa v Čechách vrátiť komunisti? Pravdepodobne nie.“ Ale je to iná politická kultúra ako na Slovensku, kdežto na Slovensku sa nikto iný nemôže vrátiť len tí, ktorých sme vyhnaní, ba dokonca sme ich ani nevyhnaní.

A ešte k Ďurovi (Flamikovi), aby som to ukončil. To, že to vyzeralo tak v tej televízii. Mali sme ozaj výborného dramaturga, čiže toto sme vedeli organizovať. Jednu vec sme nevedeli. Uvažovať o tom ako budovať republiku, demokratický štát, a to je ten najdôležitejší moment. A preto máte výčitky svedomia, že všetko robili namiesto nás Češi a nemali sme tú pozíciu v Prahe. Nemohli sme ju mať podľa mňa.

Pavel Zeman: Ještě k tomu, co říkal pan Jičínský o Budajovi, co se týká kandidatury Václava Havla. Toho 26. měli o půl druhé v noci přijet lidi z VPN do Laterny magiky. Byl tam i Ján Budaj, to už bylo po tom, co se vedení OF usneslo na tom, že Havel bude kandidovat, ano, a potom se Budaj zmínil o tom, co tady bylo řečeno.

Ale já jsem chtěl říct něco jiného, co tady zaznělo velmi stručně. Dva důležité momenty v OF v listopadu a prosinci 1989. To je rozhodnutí OF jednat o funkcích ve federální vládě. To je ten týden od 3. do 10. prosince. To je velmi důležitý moment, svým způsobem systémový prvek a s tím souvisí i to, co tady zaznělo, že Václav Havel půjde do funkce prezidenta.

Další důležitý moment je ten, o kterém hovořil pan Pithart, a to je to vyprázdňení funkcí. Já si na rozdíl od pana Dejerala myslím, že skutečně dochází k tomu, že se vytvářejí jakoby dvě centra, nebo nějaká rozhodovací místa, když Václav Havel a další fyzicky odcházejí, od té chvíle se to mění. To jsou podle mne dva důležité body v OF v těch dvou měsících a potom se to mění i ve vztahu k VPN.

Peter Zajac: Ja som sa chcel vrátiť k tomu, čo sa tu hovorilo, to znamená k postojú Jána Budaja ku kandidatúre Václava Havla na funkciu prezidenta. Nech to bolo akokoľvek, reálny fakt je taký, všetci sme pri tom boli, že na stretnutí s Dubčekom zostával názor, že to musí byť Václav Havel a nie Alexander Dubček. A z toho vyplýva, že potom nie je pravdivá ani druhá časť tej výpovede o jeho zlome v jeho vzťahu k OF. To nemohol byť zlom vo vzťahu k OF, lebo ten vzťah k Dubčekovi nebol taký, za aký ho vydáva.

Juraj Flamik: To, čo sa nenájde v žiadnych dokumentoch, je atmosféra v dome VPN v tom období, o ktorom hovoríme, v tom januári a februári, kedy sa diskutovalo o tom, či vyprázdniť VPN. To bola veľmi ťažká téma a priatelia z OF hovorili: „Musíte do toho ísť, my sme sa už rozhodli, musíte tam tých ľudí dať.“ A vlastne nikto iný na Slovensku nebol na to pripravený, len tých pár ľudí. Ja som zhrozený čakal, kedy odídu Zajac, Bútor, Gál do politiky a tým pádom by ten dom VPN vlastne úplne zmizol, pričom sme všetci mali vtedy pocit, že je veľmi dôležitý. A nakoniec to

aj vo vedení VPN prevládlo a boli vydelegovaní len niektorí ľudia, Ferko Mikloško do SNR, niektorí do federálnej vlády, iní do slovenskej vlády.

Ešte k tomu, čo je tiež súčasťou tej atmosféry, ako sa robila personálna politika, o tom by sa dalo dlho hovoriť a našlo by sa veľa konkrétnych príkladov na osudoch jednotlivcov, ktorí sa dostali cez VPN do politiky. Tam je veľmi dôležitá úloha jedinca, mám na mysli rôzne postoje k tejto otázke členov VPN. Fedor (Gál) bol veľmi radikálnym zástancom a jeho názor často prevažoval preto, lebo bol rýchlo realizovateľný. Fedor hovoril: „Každý, kto chce s nami robiť, nech sem ide.“ Môžem povedať príklad istého Ľuba Vrábla a Tomáša Singera, proste ľudí, ktorí prišli z ulice, alebo šofériek, ktoré nás prišli voziť, lebo sme nemali šoférov. Ktokoľvek prišiel z ulice, Fedor (Gál) mu úprimne podal ruku a povedal mu: „Chceš s nami robiť? Pod' do toho.“ Potom bol rad ľudí, ktorí hovorili: „Pozor, kto to je, odkiaľ je, čo je?“ To sa tak stupňovalo, ale Fedor (Gál) bol v tomto rýchly a často takto uskutočňoval personálnu politiku KC VPN.

Martin Bútora: Ak naozaj existuje záznam o tom, že Jano Budaj hovoril v Prahe, alebo sa prihovárал za kandidatúru Dubčeka a ak sa prípadne odvolával na mandát VPN, myslím si, že to súvisí s dvoma okolnosťami. Po prvé, Jano Budaj mal blízko k takému štýlu politiky, že vstupoval do terénu, ktorý nepoznal a ponúkal alternatívy. Je možné, že to takýmto spôsobom testoval, mal som dojem, že politiku neraz vnímal ako dobrodružstvo. Ale dôvod, prečo to tak urobil, sa viaže ešte k dávnejšiemu obdobiu. Jano Budaj bol v podstate na Slovensku v disente, to treba povedať, predstavoval v rámci hnutia zelených radikálnejšiu alternatívu. Jeho zásluhou sa začal meniť časopis SZOPaK na radikálnejší časopis, ale od začiatku to nebola línia Charty 77. V mnohých diskusiách, keby tu sedel mladý Šimečka, tak to potvrdí, hľadal, stále nechcem povedať, vlastnú slovenskú cestu, ale niečo, čo by vzniklo zvnútra na Slovensku. Vyprofiloval sa ako aktivista radikálnejšej formy ekologického hnutia, ktoré sa však ako celok predsa len pohybovalo na báze čiastočnej legality. Tá vízia spoločnosti, ktorú predstavoval český disent, a konkrétne Havel, bola trochu iná, ľudia sa tam ocitli v spore s režimom iným spôsobom, budovali paralelné polis, to u nás na Slovensku robili kresťania, ostatné štruktúry nie. V tomto zmysle slova bol Ján Budaj vo vnútornom spore s Václavom Havlom dávno pred rokom 1989, o tom nech tu nikto nepochybuje. Cesta Charty, dôvodil Budaj, bola vnímaná ako cesta totálnej konfrontácie, na Slovensku to nemá šance na úspech, treba hľadať iné formy. Veľakrát sa tak vyjadril v diskusiách s Mirom Kusým, so starším Šimečkom, s mladým Šimečkom, so mnou. Vnútorný spor bol zároveň akosi legitimizovaný činnosťou, ktorú Jano Budaj vtedy robil. Čiže svoju úlohu mohol zohrať aj tento motív kontinuálneho rozporu s Václavom Havlom.

A ešte jedno. Na Slovensku vo VPN boli prinajmenšom dve výrazné osobnosti, ktoré zdôrazňovali charakter VPN ako hnutia a často o tom hovorili. To si bol ty, Fedor a Miro Kusý a priznám sa, že ani mne nebola táto alternatíva celkom vzdialená. To boli tí „hnuťovní“ ľudia, ktorí radi hovorili: „Áno, my sme predovšetkým občianske hnutie,“ inými slovami — my nie sme politická strana. Miro Kusý so zápalom vystupoval proti unáhlenému „postraníčeniu“ a hoci sa nakoniec dostal za VPN do predsedníctva SNR, kde pôsobil veľmi poctivo, ako veľmi lojálny a plodný

člen VPN, sústavne apeloval na to, aby si VPN zachovalo prvky hnutia, aby sa z neho nestala klasická politická strana. V tom videl aj možný prínos VPN. Obaja samozrejme ovplyvňovali vývoj — v prípade Mira Kusého to bola charizma a teória, jeho politologické vzdelanie, v prípade Fedora Gála pôsobila minimálne veľmi silná charizma. Treba povedať, že stranícke štruktúry sme spočiatku budovali veľmi málo, do istej miery sa to rozbehlo v príprave volieb, okolo volebného štábu, ale po voľbách v júni 1990 nebyť Petra Zajaca, Paľa Balgavého a ďalších obetavých ľudí náš „barák“ na Jiráskovej by sa bol úplne vyprázdnil.

Zdeněk Jičínský: Já si nevzpomínám, že by Jano Budaj hájil Dubčekovu kandidaturu. Já jsem o tom mluvil jiným způsobem. Při prvním setkání s delegací VPN jsem upozorňoval na to, že nemůžete Dubčka nechávat, jako by nebyl. Budaj říkal, že Dubček na Slovensku vlastně není, že to je nic, že to je pasé. Při druhém setkání, kdy mezitím byly nějaké demonstrace a Dubčekovo jméno bylo na plakátech, se mi Budaj omluvil a říkal: „Měli jste pravdu.“ Ale nemluvil jsem o tom, že Budaj vystoupil s Dubčekovou kandidaturou. S tou kandidaturou jsem vystoupil já, z důvodů, o kterých jsem mluvil, to byla věčná diskuse, česko-slovenské vztahy, vztahy generací, potřeba jmen na té špici. To je první poznámka.

Druhá poznámka k tomu, co říkal Laco Szigeti. Když jsem mluvil o vyprazdňování OF, z mé strany nešlo o sentimentální problém. Šlo o to, že tady byla příliš amatérská představa politiky. Proto jsem říkal: „Lidé se rozejdou do funkcí, ale má-li se dělat jednotná politika v demokratickém smyslu, pak se musí nějak sjednocovat.“ OF se vytvořilo z lidí velmi nahodilé sestavy. To nebyl důsledek nějaké dlouhodobé činnosti v disentu, kde by byla nějaká ideová jednotka a tak dále. Lidé se rozejdou, a kdo zabezpečí, že budou dělat jistým způsobem jednotnou politiku? Čili v tom byl ten amatérismus. To se potom projevilo, Petr (Pithart) to dobře ví. Havel odešel na Hrad a OF pro něj přestalo existovat. Měli jsme ostrý konflikt se Sašou Vondrou, kterého jsme si museli pozvat a říct mu: „Tak podívej se, takhle se chovat nebudeš.“ Podle mého soudu v tomhle byl hlavní problém. V té nepřipravenosti na praktickou politiku. Jestliže mám obsadit parlament, vládu, tak musím zabezpečit, že tyto orgány budou zhruba fungovat jistým harmonickým způsobem. A další problém. Pepík Vavroušek měl jiné názory než já. Já vím, že v té době to nešlo, ale říkal jsem, že v OF je třeba taky vytvářet vertikální svazky, vertikální vazby. Jestliže KC OF nebude mít žádnou moc — a tu moc neberte jako nějakou represivní moc — vůči nižším složkám, tak jak zabezpečíme plnění určitých věcí, na kterých se nahoře dohodneme. Ale tady byla představa, že všechno je horizontální, kde každá složka je autonomní. Já vím, že tenkrát to nešlo, ale byly o to veliké boje, které se vlastně nikdy nepodařilo vyřešit. Do jisté míry na tom OF ztroskotalo, protože nebylo s to dát se dohromady. Já si nemyslím, že OF se mohlo změnit na nějakou organickou stranu, ale snad při trošku profesionálních přístupech v politice proces jeho rozpadu nemusel být tak rychlý, tak chaotický a nemusel mít tak negativní důsledky na politický vývoj, ale to už je samozřejmě jenom úvaha.

Štefan Hrsib: Máme hodinu a štvrt' do šiestej, kedy by sme chceli skončiť. Z tém, ktoré nám zostali, je tu téma výmeny na pracoviskách VPN a OF, pomlčkový spor

a voľby. Najdôležitejší je asi ten pomlčkový spor, ale je to na vás, takže otváram diskusiu s podnadpisom pomlčkový spor.

Zdeněk Jičínský: Já jsem se přihlásil, protože za deset minut budu muset odejít. K tomu co se stalo v důsledku pomlčkového sporu, by asi v nějaké podobě přišlo později, i kdyby průběh nebyl takový, jaký byl. Ale ten konkrétní průběh byl způsoben právě tím, o čem jsme hovořili předtím. Po odchodu Václava Havla na Hrad opadla komunikace mezi Hradem, Federálním shromážděním, OF a podobně. Když se tady říkalo, že Dubček se dost nesnažil, bohužel, k tomu musím říct, že v tomhle směru nacházím větší vinu na straně prezidenta, protože Dubček měl zájem o pravidelné kontakty. Kontakty nebyly ne Dubčekovou vinou. Já jsem sám udělal řadu kroků, ale nepodařilo se to.

Ted' k tomu druhému tématu. Václav Havel přišel do Federálního shromáždění s návrhem změny názvu státu, s návrhem změny státního znaku a návrhem změny československé lidové armády. Nikdo ve Federálním shromáždění nevěděl, jaký bude obsah jeho vystoupení, přijali jsme ho v prezidentském salonku, kde nás stručně informoval.

František Mikloško: Vy ste nevedeli, že príde so zmenou zákona?

Zdeněk Jičínský: Žádná změna zákona, on to prostě přednesl. Já jsem to popsal ve své práci „Čs. parlament v polistopadovém vývoji“. Bohužel tady se naše stanoviska liší a mně je osobně líto, že Václav Havel dodneška není schopen si připustit, že udělal chybu. Kdyby Václav Havel přišel s tím, že navrhne změnu názvu státu, a nespojil to s tím, jak tvrdili, že je to organicky spojeno, že se musí změnit i státní znak — tu armádu nechám stranou, protože to je bagatelní záležitost — tak to bylo bez problémů. I když bychom neměli žádný písemný návrh na stole, tak Federální shromáždění by to tehdy schválilo. Ale Federální shromáždění nemohlo schválit změnu státního znaku federace, který tam Jožko Skalník rozvinul, poslanci v zadních lavicích na to ani dost dobře neviděli, co to tam je namalováno, protože státní znak federace sestává ze znaků republik. Není možno měnit znak federace bez návrhů a souhlasu republikových orgánů. Ale protože Václav Havel to spojil v té řeči tak sugestivně, bylo to zhruba měsíc po volbě prezidenta, nebyl to tedy osobní strach, neměl jsem ale odvahu vystoupit proti Václavu Havlovi ve Federálním shromáždění a říci, že ten návrh je špatný, že to musíme rozdělit, že můžeme hlasovat jenom o názvu státu, ne o státním znaku. Závěr byl ten, že Federální shromáždění se muselo usnést, že se to odloží a rychle se to projedná. Potom se vytvořila ta heraldická komise, rozběhlo se to, a jestliže to FS hned neschválilo, stalo se to mediální záležitostí. Já jsem se potom vrátil z nějaké cesty ze zahraničí a slyším v rádiu, že ze Slovenska jsou navrhovány názvy jiné, než Havel přednesl. Takže takhle to bylo. Tím neříkám, že kdyby ta změna názvu státu byla schválena, že by ten složitý nacionální vztah v nějaké podobě nevyšel. Došlo by k tomu třeba při jiné příležitosti, ale nemuselo k tomu dojít takovým způsobem, který byl podle mého soudu opravdu velmi nešťastný.

Štefan Hríb: Prihlásený je Petr Pithart, ale ja ešte pripomeniem, aby sme do toho naozaj vniesli ten rozmer OF a VPN, či ste o tejto veci spolu nejako rokovali a akým spôsobom.

Petr Pithart: To je právě ten problém, že nejednali. Byl to problém především Václava Havla. Co problém, možná největší chyba, které se dopustil. On o tom nechce mluvit, hned se začne velmi rozhodně hájit. Někdy tehdy začíná vzájemně konfliktní vztah Havel – parlament. Havel, jestli si to všechno dobře pamatují, předpokládal, že svým šokujícím postupem dosáhne úspěchu. Domníval se, že problém bude s adjektivem „socialistický“ v názvu státu. Tam čekal odpor, boj. Proto si vymyslel, že představením nového znaku jaksi odvede pozornost. Vlítu tam, rozvinu ten znak, a než se všichni vzpamatují, bude schválen i název státu – bez slova socialistický. Počínal si jako režisér, který si je jist, že má úžasný nápad. Myslím, že se jen málo s kým radil, měla to být léčba šokem, překvapením. Mně se na to jako by ptal, ale byly to všechno řečnické otázky. Byl rozhodnut. Dopadlo to všechno docela jinak. Vlekly spor, který rozkolisal samotné základy státu. O název státu šlo, ale docela v jiném smyslu. O socialismus nešlo ani trochu.

Pokračovalo to v Lánech, kam Havel zavřel, co zavřel, zamknul dvacítku lidí s tím, že se musí dohodnout o názvu státu, jinak, že tu zůstanou o sodovce a jednom chudém chlebičku. Na záchod se chodilo v doprovodu lepší slečny s koltem u pasu. Byl to jistě dobromyslný žert, ale mě to nepřipadalo žertovné, protože tehdy už bylo zřejmé, že kvůli jednomu slovu jsme snad schopni se i rozejít. Krize visela ve vzduchu. Vylučovací metodou se tehdy v Lánech došlo ke stavu, kdy zbývala už jen jedna jediná možnost. Ta ale byla nepřijatelná, protože podle platných pravidel by bylo třeba adjektivum „slovenská“ psát s malým „s“, a to by bylo, jak nám bylo jasné, pro Slovensko nepřijatelné. Byl tam přítomen i zástupce jazykového ústavu Akademie věd. Ten chudák byl, myslím si, že prezidentem, dotázán, zda to jde, psát uprostřed názvu „slovenská“ s velkým „S“. On věděl, že tazatel dobře ví, že to nejde, ale že se ptá proto, aby uslyšel autoritativní, „vědeckou“ odpověď, že to jde. Řekl, co se po něm chtělo, že za jistých zvláštních okolností..., prostě „mektal“ a mě se zdálo, že se přitom bezděčně zasouvá kamsi dolů pod stůl. Všichni to viděli, všichni věděli, že lámeme pravidlo jen proto, aby se Slováci smířili se společným státem, všichni věděli, že je to ponižující i pro ně, když musí předstírat, jako že se žádné pravidlo vlastně neporušuje... Já jsem se právě tehdy v duchu definitivně ujistil o tom, že nastávají, čekají těžké časy a situace začíná být vážná.

Štefan Hríb: Kto tam bol zo slovenskej delegácie? Zajac?

Peter Zajac: Nepamätám si.

František Mikloško: Jano Čarnogurský, on spomínal práve na tie „holky s kolty“.

Petr Pithart: Ano, tak to bylo. Když prezident řekl, že: „támhle nás hlídají pistolnice“, viděli jsme nějaké dívčiny u dveří, ale myslel jsem, že žertuje. Pak jsem si nasadil brejle a viděl jsem, že je to míněno doslova. Měly u pasu kolty.

Štefan Hríb: Aký bol vtedy postoj VPN k tomu, jednak k znaku, jednak k názvu štátu?

Peter Zajac: Pri tejto otázke sa dostala po novembri 1989 prvý raz na povrch česko-slovenská otázka. Treba však povedať dve veci. Po prvé, že náš politický partner, teda

Občianske fórum buď nepripisovalo tomu fenoménu takú dôležitosť, akú mal, alebo ak tomu pripisovalo dôležitosť, tak skôr z obranno-defenzívnej pozície, že keď sa už muselo niečo riešiť, až potom sa na to hľadala nejaká odpoveď. Nebolo tam nikoho, kto by chcel alebo mal vôľu ten problém riešiť aktívne. Ten problém sa nedal podľa mňa riešiť pasívne. To je prvá vec. Druhá vec, to sa týka VPN. Vo VPN v tom čase určite nebolo nikoho, kto by uvažoval o rozdelení štátu. Boli tam skôr dve tendencie. Jedna smerovala k tomu radšej ten problém vôbec neotvárať a druhá hľadala nejaký partnerský vzťah. Ja myslím, že ani jedna ani druhá nebola nakoniec úspešná, troška to vnútorne VPN zožieralo, pretože celé dva roky sa viedli vo VPN diskusie na túto tému, či otvárať, alebo neotvárať túto tému. Tí, čo hovorili, že neotvárať, hovorili, že akonáhle sa otvorí, tak len veci poškodí, tí, čo hovorili, že ten problém sa nedá neotvoriť, a ja som patrila medzi nich, vychádzali z toho, že je naivné si myslieť, že ten problém zostane neotvorený, pretože hrá v každom zlomovom období kľúčovú rolu. Neboli sme schopní na slovenskej politickej scéne našu predstavu presadiť, ani ten postoj jednoducho a jasne vysvetliť, ani ho ustáť. Ocitolli sme sa v situácii, keď sa náš postoj vysvetľoval dvojako, buď ako prejav ustupovania voči Čechom, keď to mám tak povedať, alebo naopak, ako prejav nejakých odstredivých tendencií. Ako prejav ustupovania zo strany slovenských nacionalistov, ako prejav odstredivých síl zo strany časti OF. Teda ja vidím ako najväčší problém to, že tento problém nemal vo vzťahu medzi OF a VPN takú prioritu, ako mali minimálne dva ostatné vzťahy. Bola to transformácia ekonomiky a transformácia právneho systému. To vidím ako základný problém. Nevedenie si fenoménu, že sú to tri kľúčové problémy a nie iba dva. To je jedna vec. Druhá vec, vidím ako problém to, že Václav Havel chcel mať za dva roky ústavu a trval na tom, že to má byť za dva roky. V tomto garde sa to nedalo za dva roky vyriešiť. Ten problém drásal. Ustavične sa obnovoval. Som si istý, že keby sa ten problém otvoril kdekoľvek v ekonomickej, sociálnej, štátoprávnej oblasti, tak by sa stupňoval, ale že to nebola celkom náhoda, že sa začal na symbolickej rovine, pretože na tej symbolickej rovine sa v roku 1918 začal a vždy sa na nej pohyboval a tá otázka pomlčky bola symbolickou otázkou v ktoromkoľvek období. OF ani VPN nevenovali dosť pozornosti tomu, že tá symbolická rovina má takú historickú záťaž, že bude hrať podstatnú rolu. Konkrétne. Poslanci VPN vo Federálnom zhromaždení hlasovali v tejto veci, niektorí za pomlčku a niektorí proti pomlčke. Záviselo to od vnútornej duality toho pomeru vo VPN, a keď ten problém vypukol, usilovali sme sa ho nejako zmierniť a vyriešiť, to znamená nájsť nejaké kompromisné riešenie, ktorým bolo v tom čase Česká a Slovenská Federatívna Republika. Ja viem, že za pomlčku boli takí protikladní ľudia ako Roman Zelenay na jednej strane a Jožo Kučerák na druhej strane, čiže v rámci VPN v tom nevidím takú jednoznačnú líniu v tom zmysle, že by niekto dal pokyn, že sa má takto hlasovať. My sme chceli ten problém riešiť a obávam sa, že to riešenie bolo skôr hľadaním nejakého kompromisu. Ten problém vyvolal aj vnútri VPN prvé problémy, keď prepukol v SNR, keď sa Jano Budaj ako predseda VPN ocitol vlastne v takom obklúčení a v noci sa vrátil do Mozartovho domu. Vrátil sa v šoku a hovoril: „Toto je druhá revolúcia, národná revolúcia.“ Lebo evidoval isté javové podobnosti, ktoré zažil na tribúne a teraz to evidoval v opačnom garde, keď bol on sám napádaný. My sme mu tvrdili, že to nie je žiadna národná revolúcia, že to je proti novembriu a hovorili sme jednoznačne o nacionalizme, ale tiež sme asi nedocenili rastúcu silu toho

procesu. Evidovali sme prvé nápisy na stĺpoch, evidovali sme, že sa na Hviezdoslavovom námestí niekedy začiatkom januára začala objavovať Štúrova spoločnosť, čo bolo asi 200—300 ľudí, evidovali sme možno nejaké prvé mítingy SNS, evidovali sme prvé problémy slovenského juhu, o ktorých sa v Čechách nič nevedelo a ktoré sa objavili vlastne paralelne s problémami česko-slovenskými, ale neboli sme schopní presvedčiť OF, aké je dôležité ten problém riešiť, a ani sme neboli dosť vybavení na to, aby sme ho boli schopní riešiť sami.

Zdeněk Jičínský: Chci říct ještě jednu věc. Já jsem šel s docentem Danešem, ředitelem ústavu pro jazyk český, do televize, ačkoliv to nebylo populární, a hájili jsme pomlčku s velkým „S“ a tady musím říct, že to byl bohužel omezený nacionalistický postoj na české straně, který znemožnil přijetí. Na české straně nebylo pro to dost hlasů, bohužel.

Štefan Hríb: František Mikloško má slovo, ale chcem sa spýtať na to, či potom, ako s tým Havel prišiel, boli nejaké rokovania medzi OF a VPN o tejto veci.

František Mikloško: Ako to ja vnímam, Havel naozaj takto vystúpil v parlamente, nastalo rokovanie a poslanci prijali zákon, podľa ktorého sa v zahraničí píše názov ináč a na Slovensku a v Čechách ináč. Až po tomto veľkom zmätku, keď bol prijatý zákon, to bolo 1. marca, keď ja som bol kooptovaný a Budaj neprešiel za predsedu, potom prišiel Šilhan a Kučera rokovať na VPN na Jiráskovej. Ja som tam bol za VPN. Vlastne ani neprišli rokovať, prišli povedať, čo je Havel ochotný ešte akceptovať a čo nie. V podstate nám vsugerovali svoj ústupový variant, ten názov, ktorý zrejme Havel odobril. Ja som mal vtedy pocit vrcholu moci Václava Havla.

Štefan Hríb: Kto oni?

František Mikloško: Šilhan a Kučera, to bola delegácia OF. Potom nám umožnili, akže oni ustúpili, ale prijal sa tento návrh, ktorý bol zrejme dopredu pripravený.

Štefan Hríb: Ktorý návrh?

František Mikloško: No Česká a Slovenská Federatívna Republika.

Peter Zajac: Keď už hovoríme o tej delegácii, tak ja som tam bol tiež. Vtedy sa prvýkrát sformulovalo spoločné stanovisko OF a VPN k tomu, čo sa potom nazvalo autenticou federáciou alebo federáciou zdola. To bola vlastne hlavná téma tých rokovaní.

Štefan Hríb: Teda o čo tam išlo okrem toho?

Peter Zajac: Išlo tam o to, o čo sa potom viedli spory celé dva roky, akým spôsobom sa má konštruovať štát, čo to je autentická federácia.

Štefan Hríb: Ale nemali ste ešte žiadnu predstavu, len ste sa dohodli, že o tom budete diskutovať.

Petr Pithart: Až tehdy byl problém možná poprvé jasně a přitom ostře formulován.

László Szigeti: Tam sa potom vynorili tie metafory, o ktorých hovoril Feldek.

Juraj Flamik: Ja len chcem stručne potvrdiť, že naozaj v tej dobe sa na koordinačnom centre robilo tisíc iných vecí a o pomlčkovej vojne sme sa sporadicky dozvedali od našich poslancov vo Federálnom zhromaždení. Čo, ktorý klub aké má stanovisko. My sme boli toho úplne neúčastní. Tam sa začal ten problém, ktorý dlho trval, že sme z Bratislavy ako z politického centra neboli schopní komunikovať s našimi ľuďmi v pražských funkciách. To potom gradovalo, keď sme pred voľbami na koleniach prosili Martina Bútoru na Hrade, Jana Langoša vo vláde a hovorili sme im: „Ste tu piati alebo siedmi, stretnite sa, porozprávajte sa.“ Nebolo to možné. To bol veľmi zaujímavý psychologický moment. A pri tej pomlčkovej vojne sa to prejavilo. Keď došiel Jožo Kučerák, tak nám povedal to, keď došiel Roman Zelenay, povedal to, Milan Šútovec to, to bol chaos.

Štefan Hríb: Hlasovanie poslancov VPN bolo každého osobnou vecou, nebolo nejaké spoločné stanovisko, hej?

Peter Zajac: Tie stanoviská boli rozdielne.

Martin Bútor: Neexistovalo spoločné stanovisko, ale existovalo čosi ako spoločné rozhorčenie. Mnohí ľudia sa cítili byť zaskočení, niektorí priam šokovaní správaním českej strany. Spomínam si na Paľa Balgavého, človeka s prirodzeným federálnym cítením, ktorý ako poslanec FZ žasol pri debatách o pomlčkovej vojne, kde prvýkrát videl tak emocionálne naladených viacerých českých kolegov z federálneho parlamentu, ktorí mu priamo tam nadávali, niektorí dokonca hrubo.

Ale chcem zdôrazniť aj to, že politicky sa tu prezident prvýkrát stretol so silou parlamentu, že parlament zrazu ukázal, že sa s ním jednoducho nedá mávať. A ešte komplikovanejšia situácia bola na Slovensku, pretože to bola vlastne dobrá príležitosť politicky sa profilovať a Milan Čič ako predseda vlády sa jej okamžite chopil, spolu so SNR pripravili spoločné odmietavé stanovisko. Tým poukázali na seba ako na nositeľov a obhajcov slovenských národných záujmov, čo bol politický kapitál, z ktorého v tom čase i neskôr veľmi ťažili. SNR prvý návrh odmietla, rozpútala sa diskusia, vznikla Slovenská národná strana, počuli sme Budajovu reč z balkónu SNR, jeho „satori“ z „národnej revolúcie“, a celé to dianie signalizovalo, kto môže byť na Slovensku nositeľom budúcich zmien. A na teba ešte otázka. To bol naozaj ten deň, čo Budaj nebol zvolený?

Peter Zajac: Budaj sa stal vlastne paradoxne akousi obeťou celého toho problému. Na podporu Schustera prišli ľudia z južného Slovenska, ktorí robili prvú demonstráciu pred parlamentom a vnútri parlamentu.

Martin Bútor: Moc VPN sa výrazne oslabil, keďže Budaj prehral spor so Schusterom o vedenie SNR, prehralo aj VPN. Naopak tá približne dvojtýždňová perióda posilnila pozíciu SNR a Čiča, ktorí sa neváhali tejto príležitosti ujať. „S týmto my nemôže-

me súhlasit," hovorili. Pamätám si na jedno z Čičových vystúpení v televízii, na jeho tvár, pochopil, že musí ukázať, že je pevný, nič ho to nestálo.

Štefan Hríb: Ešte k tomu vzťahu OF a VPN. Obaja ste hovorili, že niektorí poslanci za VPN boli znechutení postojom českých poslancov. Ako vnímalo tieto postoje OF? Aj tam niektorí chápali kladný postoj k pomlčke za prejav nacionalizmu?

Ivan Dejmal: Já nemôžu mlúvať za OF, v té dobe už jsem tam nedělal, dělal jsem ve skupině, která připravovala volební program, ale obecně to bylo lidem vnímáno, že ti Slovinci zase chtějí rozdělit stát. Tak to bylo komentováno částí českého tisku. Hlavně v parlamentu v tom sehrála takovou nepěknou úlohu Československá strana socialistická, jak se tehdy ještě jmenovala, která vytáhla národovecké prapory a plamenně vystupovala proti pomlčce. Tehdy byl ještě zvyk přenášet zasedání Federálního shromáždění televízí, takže lid silně vnímal, že se dostáváme do národného sporu, a takový ten postupný souhlas české společnosti s rozdělením státu se datuje od těchto chvíľ. Je třeba říct, že vystoupení na podporu společného státu, která by uznávala, že ta federace se musí založit znovu, že je potřeba o tom víc diskutovat, ta tam ze strany poslanců OF jaksi nezazněla. V podstatě to byla absence obhajoby společného státu z české strany a naopak zaznívaly národné projevy národních socialistů. Byl to počátek psychické eroze společného státu, to je neodiskutovatelné. A týká se to pochopitelně i části lidí, kteří tvořili OF, už tady byl vzpomenut Saša Vondra, ale nebyl to jenom Saša Vondra, ale i další skupina zejména poslanců, kteří později vytvořili ODA. Řada z nich směřovala buď k budování unitárního státu, anebo státu samostatného. Někdo ten problém vytáhl a z české strany to byla nepřipravenost na tento problém, takže to bylo něco v tom duchu: „Buď budeš v unitárním státě, nebo se s tebou bavit nebudem.“

František Mikloško: Ja len chcem upozorniť, čo všetko sa udialo za tie dva roky, čo sme boli pri moci. Bolo tam veľa národných stretov a istým vrcholom, kde sa prakticky vybila energia, to bola pomlčková vojna, kompetenčný zákon a potom to mali byť ešte ústavy. Keď sa na to dnes spätne pozeráme, tak za dva roky môžes zažiť jeden taký vrchol a musíš si dať pauzu, ale my sme to každé dva mesiace hnali do stretov, a to sa nedalo zvládnuť. V tomto smere bolo zaujímavé, že Václav Havel to tak dramaticky tlačil dopredu. Z jednej strany mal možno pravdu, lebo tušil, že výsledok rokovaní je v nedohľadne. Z druhej strany to jednoducho nešlo tak rýchlo.

Petr Pithart: Když tady byla v roce 1991 předsedkyně Rady Evropy paní Lalumierová, které jsem si nesmírně považoval, vzala mne po jednání stranou a plná neskrývaných starostí, nelíčeně smutná z hrozícího rozpadu státu mi řekla: „Vy Češi jste přece inteligentní národ, neřkejte mi, že neexistuje žádné řešení. Vždycky existuje nějaké alespoň symbolické řešení, hledejte ho a jistě ho najdete.“

Potvrzuji to, co tady říkal Petr Zajac: společný stát vznikl za jistých okolností, včetně těch, které se týkají pomlčky v názvu státu, a právě v kritických situacích jeho ohrožení se to mělo plně respektovat. Kdo to ale věděl? Česká ignorance byla v tomto ohledu nebetyčná: nikdo nic nevěděl o tom, jak to kdysi bylo. Havel, a to je pa-

radox, byl tím, kdo měl a má až vypjatý smysl pro symboly, pro jejich význam, jenže on tehdy ještě nepochopil, že jde o Slovensko, o Československo, on viděl před sebou jiný problém v souvislosti s názvem státu. On své režisérské schopnosti použil, ale k jinému účelu. S ním to nepostřehla ani velká většina českých lidí.

Havel pak ovšem, na rozdíl od většiny ostatních, záhy pochopil, jak jsou česko-slovenské vztahy složité, citlivé, že se v nich musí chodit jako ve skleníku. Velmi mnoho pochopil, naučil se, dozvěděl, ale pro jisté věci už bylo pozdě. Česká společnost nebyla na česko-slovenské komplikace vůbec připravena, byla zaskočena, mluvila nepřipadně o nevděku, rychle zevšeobecňovala, ztrácela trpělivost a především znovu a znovu bohorovně prokazovala nevědomost, neznalost slovenských, ale i československých realii. Na pomlčkovou válku a na spory o kompetence reagovala uražeností a tehdy začíná ona psychologická eroze, o které tady mluvil Ivan Dejmál. Zkrátka: česká politická reprezentace nebyla na česko-slovenské problémy vůbec připravena. A Havel byl zprvu zbrklý a také o všem mnoho nevěděl.

Štefan Hrfb: Ak im išlo o to, aby odtiaľ vypadlo to slovo socializmus, ktoré už vtedy naozaj bolo mimo času, dalo sa vôbec predpokladať, že vznikne takýto problém? Ako to vnímala slovenská strana?

László Szigeti: Pochop, že to nikto nečakal. Ja si myslím, že Václav Havel chcel byť demokratickým prezidentom. Ukázať Slovákom, že vidíte ja to zviditeľním aj verbálne, že my sme zvlášť aj vy ste zvlášť. Ja si myslím, že nešlo len o pojem socializmus a socialistický štát. Išlo aj o to, ukázať to nejako navonok. Nezabudnime, že prvú facu z hľadiska Slovákov Václav Havel dostal, keď išiel do Nemecka a nevedomil si, čo to znamená pre Slovákov. Ja sa pamätám, že sme sedeli vo februári na Hrade a musel som mu vysvetliť, čo to je Košický vládnny program, čo sa tam odohralo a ako. Fero (Mikloško), myslím, veľmi radikálne formuloval to, že mal pocit, že z Havla sa stala nejaká absolútna mocenská štruktúra. Nie, on sa stretol nielen so slovenskou problematikou, ale aj s istým mechanizmom fungovania demokratického štátu, o čom takisto nemal nejaké veľké vedomosti. To je jedna vec.

Druhá vec. Pomlčka, respektíve veľké S a malé s, s tým nerátal nikto. Ja si pamätám, keď sme sedeli tam vzadu medzi Maďarmi a uvažovali sme, ako budeme na to reagovať, pamätám si, že som povedal: „Čo by ste povedali na to, keby mi nejaký prezident povedal, že meno Szigeti sa bude písať takto alebo takto?“ Do toho predsa mám čo povedať, ako sa bude písať názov Slovensko. Problém je v tom, že nebol pripravený Hrad a v tom mal vinu Saša Vondra a nielen on, že nevideli význam OF a VPN. Ak si pamätáte, tak viackrát sme išli na Hrad a väčšinou sme jednali zvlášť. Prezident jednal zvlášť s VPN a zvlášť s OF. Dnes to hodnotím tak, že to bola do istej miery chyba. Proste ten Hrad bol ozaj istým centrom a dodnes nerozumiem Havlovi, prečo sa k tomu neprizná. Asi preto, že chcel dobro činiť, že áno Slováci budú zvlášť a ukážeme, že sme demokrati.

Petr Pithart: Opravdu nešlo o Slovensko. Havel netušil, že ten problém vznikne. Šlo mu o rýchle, elegantní odstránení slova „socialistická“. Myslel si asi, že ve Federálnom shromáždění je spousta komunistů a že jim na tom bude záležet... Proto s názvem spojil otázku státního znaku v naději, že se všechna pozornost soustředí na

znak, a to že jaksí odpoutá pozornost od socialismu. Říkal: „Než se oni vzpamatují, tak to bude schválený.“ Nakonec jsme měli přijatelný název, ale s nepříjemnou chybou v psaní velkých a malých písmen. Ta „přehlédnutá“ chyba symbolizovala, že základy státu nejsou pevné, že je v tom nějaký háček, nepravda.

Vladislav Chlipala: Ja som zachytil, to bolo v predošlom vstupe, že tú iniciatívu na Slovensku mala jedna skupina a ja si pamätám z toho môjho pôsobenia, keď splyvala pomlčková vojna a Budajova neúspešná kandidatúra, telefonát Dubčeka Čičovi a Schusterovi o tom, že sa nesmú vzdať. Vtedy už boli oni traja v hre.

Štefan Hríb: Kto telefonoval?

Vladislav Chlipala: Dubček telefonoval Čičovi a Schusterovi, že sa nesmú vzdať a ten boj musia vyhrať. Zdrojom informácie je Andrej Sámel. On tam sedel u Čiča alebo u Schustera, boli spolu. A druhá vec je, že podľa mňa oni vtedy vedeli lepšie narábať s mocou, a to je dôkaz, že iniciatívu mala v rukách iná skupina ľudí na Slovensku. Išlo to od Ciklaminiho, potom Dubček, Mečiar a Čič vedeli o tom, že Jano Budaj je agentom. Už vtedy to vedeli, keď išlo o predsedu SNR. Nikto z nás to nevedel.

László Szigeti: Veľmi krátku poznámku. Ja si myslím, že to s tým nesúvisí, nezabudnime, že zase ide o VPN a OF. My sme tam mali jedného človeka na Hrade a málo hovoríme o tom, čo tam robil. Bol to Milan Kňažko. Dovolím si tvrdiť, že keby tam už bol v tej chvíli vedľa Václava Havla Martin Bútora, tak sa to nestane.

Štefan Hríb: Ten návrh?

László Szigeti: Áno. Milan Kňažko tam zastupoval VPN, on na tom Hrade pracoval.

Štefan Hríb: Mohol mať na to až taký vplyv?

László Szigeti: No musel byť do istej miery prítom.

František Mikloško: Môžem jednu faktickú poznámku, procedurálnu? Totiž pýtam sa, lebo my sa už takto nestretieme, to je vylúčené, či by sme si nemohli povedať, že o pol skončíme túto tému, lebo máme ešte štvrt hodinu, a či by sme sa ešte predsa len nedotkli lustračného zákona, aby sme tie základné témy vybavili. Vládzeme ešte?

Štefan Hríb: Dobré. Bútora.

Martin Bútora: Chcem do toho kontextu pripomenúť Havlov spôsob dramatického riešenia konfliktov. Ak si spomínate, nedlho predtým, asi rok a pol, dostal Václav Havel cenu nemeckého Zväzu kníhkupcov za eseje, ktoré sa týkali slova. Bol tu teda človek, ktorý o slove a narábaním so slovom vie veľa a môže si v tomto zmysle veľa dovoliť. Čiže svoju úlohu tu mohol zohrať ten donedávna prevládajúci spiso-

vateľský rozmer človeka, ktorého na jednej strane všetci vnímali a uznávali ako absolútneho majstra slova, autora dramatika a ktorý sa teraz stal politikom. Lenže sa potvrdilo, že parlament je iným ústrojenstvom, nie je to terén pre dramatický typ konania, ktorý bol Havlovi blízky.

Na Slovensku prostredníctvom tohto problému vznikli tak trochu dve mediálne reality, dva svety, lebo nielen federálna televízia ukazovala federálny parlament, ale aj slovenská televízia. Vyskytla sa tak jedinečná príležitosť pre ľudí, ktorí s Havlom a s ľuďmi okolo neho, s jeho víziou politiky, nesúhlasili aj z iných dôvodov, aby prezentovali svoje názory. To bolo prvé výraznejšie oddelenie dvoch realít, českej a slovenskej, aj keď vtedy vysielala federálna televízia, a ľudia ju dosť pozerali. Slovenská televízia však zachytila udalosti po svojom. To bola tiež prvá väčšia príležitosť na to, aby mnohí ľudia na Slovensku, nazvime ich eufemisticky staré štruktúry, vycítili, že práve teraz by sa mohli recyklovať na národnú nôtu. A naozaj, viacerí takíto sa vtedy úspešne uchytli, upozornili na seba, či už publicistickým, žurnalistickým alebo iným spôsobom, získali stratenú guráž. To bola proste vec, ku ktorej mohol niečo povedať každý, aj ten, kto bol trebárs politicky skompromitovaný.

Štefan Hríb: Ja mám ešte jednu otázku. Peter Zajac, ty si hovoril, že bolo rokovanie s OF, s Kučerom a so Šilhanom, kde sa prvýkrát hovorilo o autentickej federácii. Potom ste sa ešte k takýmto rokovaniam vracali?

Peter Zajac: Veľmi často. Preto som sem ten moment vniesol, lebo to bolo prvýkrát ako oficiálne stanovisko, spoločné stanovisko, ku ktorému sa pridalo aj KDH. My sme chceli, aby bolo pri tom aj KDH a musím povedať, že Jano Čarnogurský ako predseda KDH sa k tomu naozaj pridol.

Ale chcel som povedať niečo iné, čo si spätne dosť ťažko uvedomujeme, a to je jeden moment, na ktorý upozorňoval zhodou okolností starší Milan Šimečka, ktorý hovoril: „Chlapci, revolúcia sa už skončila.“ To znamenalo, že treba začať pracovať v normálnych štruktúrach, ako sa v normálnom politickom systéme pracuje. Václav Havel mal obrovskú autoritu bez toho, že by ju musel nejako nadužívať, proste platila, a isté veci chcel vybaviť veľmi rýchlo. Veď to nebola len otázka názvu štátu. Vtedy napríklad prvýkrát spomenul sudetonemecký problém, ktorý tiež nepatrí medzi populárne české témy, ale v tom čase to bolo aj pre českú verejnosť únosné. Čiže on chcel vyriešiť jeden problém, a to bol problém povahy štátu. Ja dávam Petrovi (Pithartovi) úplne za pravdu, že on neuvažoval o tom, že keď vypustí z názvu slovo socialistická, že sa tam vynorí problém celého vzťahu, nielen socialistického charakteru štátu ale aj vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi. Niekedy sa proste dejú veci, ktorých následky sa dajú dosť ťažko predvídať. Havel čosi urobil, urobil to ešte v tom ťahu svojej veľkej revolučnej autority. Tam narazil prvýkrát na parlament, myslím, že troška neskoro zareagoval na to, že vzťah medzi prezidentom a parlamentom je iný ako vzťah šéfa OF a kamarátov z OF. Ja to nehovorím preto, že by som ho chcel atakovať alebo ospravedlňovať, ale preto, aby sme sa pokúsili oživiť tú dobovú atmosféru, a prečo k tomu došlo. Nie preto, že by chcel takýto konflikt vytvoriť, ale ten čas prelomu, v ktorom sa dá veľa urobiť, už jednoducho uplynul. To, že ten čas uplynul, sa ukázalo veľmi výrazne.

Ladislav Snopko: Chcel by som dodať len toľko. Problém tvorby autentickej federácie bol síce na Slovensku diskutovaný a jeho koncepcia mala pevné kontúry, chýbala však stratégia jeho presadenia — nie v parlamente, ale na verejnosti. Nevšimli sme si signály zdola sprevádzajúce rodiaci sa nacionalizmus. Napríklad pomlčková vojna bola síce na prvý pohľad česko-slovenským problémom, ale rozmer tohto problému výrazne presahoval československé vzťahy a zasahoval, ako sa neskôr ukázalo, rovno do centra slovenskej spoločnosti ako jej vlastný, slovensko-slovenský problém. Pomlčka, ktorá sa v tej dobe vsunula medzi Čechy a Slovensko nakoniec nerozdelila iba federáciu, ale aj samotné Slovensko.

Na Slovensku vtedy prebiehal tento polarizačný proces na viacerých úrovniach. V Matici slovenskej sa začalo formovať a mocensky presadzovať výrazné nacionalistické krídlo. Dokázali sme síce k tomu zaujať stanovisko, ale nedokázali sme tento problém efektívne riešiť — voľba samotného predsedu nebola z našej strany dobre pripravená, nemali sme vhodného kandidáta, a tak na valnom zhromaždení Matice, po viacerých neúspešných pokusoch, keď navrhovaní kandidáti postupne svoju kandidatúru odmietali bol absurdne, v neprítomnosti zvolený Jozef Markuš. Kauza jazykového zákona, na ktorú sa sústredila naša pozornosť bola síce slušne zvládnutá a vyriešená, ale aj tak si myslím, že Slovensko bolo v tej dobe ako mínové pole, kde bolo iba otázkou času, na ktorej míne nacionalizmus definitívne vybuchne a presadí sa.

Petr Pithart: To je pro mne fatalismus. Nevím, k čemu je dobré. Musíme prece analyzovat všechny křižovatky, i ty které jsme minuli, které jsme ani jako křižovatky nerozpoznali. Tvzení, že všechno muselo dopadnout tak, jak to dopadlo, posiluje fatalismus jako životní pocit i pro budoucnost. Máme-li zůstat u pomlčkové války, pak si Vy, Slováci nemusíte příliš sypat popel na hlavu. Tady je odpovědnost na české straně. Václav Havel nedostatečně vnímal parlament jako strukturované těleso, se kterým se musí po částech, trpělivě předem vyjednávat. Tím mu ale bezděky dával najevo, že jej nedostatečně respektuje. Nevím, jestli ho na to upozorňovali jeho lidé na Hradě, na to, že jsou tam jakési politické kluby, přinejmenším OF a VPN, a že s nimi je třeba všechno důkladně projednávat. Že ti poslanci chtějí být přesvědčováni, nikoli šokováni nějakým nápadem. Byl by pak včas varován a mohl volit jiný způsob, jiné cesty. Pak by se možná ukázalo, že to chce odklad. Pro kritiky jeho prezírávého vztahu k politickým stranám, k politickému stranictví je to první triumf. Tehdy Václav Havel strany opravdu přehléd. Tuším, že to byl Zdeněk Jičínský, kdo mi vyprávěl, jak se ho snažili, ještě když vešel do budovy FS, zatáhnout alespoň na chvíli do předsednictva, kde by se snad ještě pokusili přesvědčit ho, že takhle zhurta by na to jít neměl, ale on se nedal a mířil rovnou k řečništi... Co bylo v listopadu a v lednu na místě, jistá intuitivní přímočarost, gesta, symboly, to už v lednu, únoru a březnu následujícího roku vždycky dobré nebylo. Také např. cesta do Mnichova jako do prvního města na Západě, už nebyla dobrá, jakkoli to byl zajisté dobře míněný pokus symbolicky „odestát“ Mnichov. 15. března pozval do Prahy Weisäckera, aby spolu symbolicky „odestáli“ okupaci zbytku země v roce 1939. Dobrá, to jsem bral jako dobrý nápad.

Co řeknu, je paradox. České politické kultuře chybí smysl pro symboly, pro symbolická řešení a Havel je snad jediný, kdo pro to smysl měl a má. Ale to nezname-

ná, že volil vždycky správná symbolická řešení. Při prvním pokusu ovlivnit československé vztahy přehlédl parlament, jako kdyby to bylo sklo. Oslovil ho způsobem vlastně přezíravým, protože okázale pominul jeho vnitřní strukturovanost, jeho vnitřní pluralitu, a jednal s ním tak trochu jako s nějakým socialistickým lidovým churalem. Tedy odpovědnost za tuto dost důležitou epizodu je na české straně. Zpackali jsme to, Václav Havel a lidé kolem něho, my všichni. Ale reagovat na toto zjištění, že když ne toto, stalo by se něco jiného, co by nás stejně hodilo od sebe, to mi připadá lacině fatalistické. Já chci vždycky vědět, zda se tehdy stala chyba, a kdo ji udělal. Pro příště, aby se podobná nemusela opakovat. Havel by chybu poznal, kdyby promluvil s prvním poslancem. Ale on to neudělal.

Štefan Hríb: Čiže to bol dôsledok jeho politiky ako takej.

Petr Pithart: Ano. Jeho stylu, vycházejícího z předpokladu, že určitými dramatickými gesty se některé události „odestanou“, překlenou, ztratí nad námi moc. Ten předpoklad je správný, nesmí se ale přehánět a neznamená to také, že je tím zrušena potřeba některé věci předem dlouho a pečlivě projednávat. Ono se to jen zdánlivě ruší.

Martin Bútorá: Peter (Pithart), ty si hovoril, že sa s nikým neradil, pre historikov by bolo zaujímavé, či o tom hovoril aspoň s niektorým zo svojich vtedajších poradcov.

Petr Pithart: S poradci se asi radil. Přesněji řečeno: mluvil s nimi o tom. Mohl se jich i ptát, ale někdy jsou jeho otázky příliš řečnické, takže jsou vlastně zároveň již odpověďmi. Pochybují, že mu poradci nějak silně oponovali.

Pavel Zeman: Když jsme mluvili s Jiřím Křížanem, tak on to téma přešel, s Vondrou jsme o tom nemluvili, s Kňázkem taky ne.

Juraj Flamik: Ja som chcel pripomenúť tú Lászlovu (Szigetiho) poznámku o Kňážkovi, pretože to bol diskutovaný krok práve k zlepšeniu komunikácie, že Kňážko mal byť vedľa Havla akýsi viceprezident. Vtedy sa o tom žartovalo. Mal vlastne zabezpečovať komunikáciu a skončilo to veľmi rýchlo tým, že Milan (Kňážko) odtiaľ utiekol, bol znechutený, rozhorčený, že on tam nebude robiť šaška vedľa Havla, že tam je nanič a zbytočný. K tomu by sa asi našli nejaké faktografické materiály.

František Mikloško: To bolo trošku komplikovanejšie.

Peter Zajac: Nedá sa to tak povedať, ale v každom prípade si nevedel s tou situáciou poradiť.

László Szigeti: Ja si myslím, že Peter (Pithart) má absolútne pravdu, čo sa týka charakteristiky tej havlovskej eufórie. Bolo to vidieť aj na Janovi Budajovi, on išiel ako frontálny človek a málokedy jednal. To bolo aj v Budajovi aj v Havlovi. A to bolo aj vo mne z hľadiska Maďarov. Dovoľ, Peter (Pithart), aby som k tomu, o čom si hovoril, zacitoval, sám si ma upozornil na Peroutku a vďaka tebe som od neho prečítal pár

vecí. Peroutka, keď píše o tom, a niektorí z vás to citovali, keď žiadal nejaké materiály zo Slovenska, tak od Slovákov dostal odpoveď, že „ten, ktorý ti teraz písal o Slovensku, to nie je pravý Slováč, on nepozná Slovensko, ja ho poznám alebo ten druhý ho pozná“. A ja si myslím, že Peroutka to žiadal preto od tých Slovákov, lebo nepoznal Slovákov, tak ako ich nepoznal Havel a vôbec Česi nepoznali Slovákov. Keby som chcel kritizovať Peroutku, ktorého si veľmi vážim, on to chcel vyriešiť tak, že si objednal materiály. Nikdy nešiel do Hĺbky, čo sa týka Slovenska, aspoň som uňho nenašiel taký materiál. Havel nepoznal Slovákov a nepochopil význam toho, že je tam národ, že je tam istý moment nacionalizmu. Ten nacionalizmus on ako problém nevnímal, ten bol v Českej republike neviditeľný. Ale na Slovensku existoval. A Havel chcel rýchlo riešiť fantastické veľké problémy, a tak chcel riešiť aj maďarskú otázku. Išiel do Komárna, niekedy v máji a hovoril o maďarskom školstve: „Áno, treba to riešiť, budeme o tom hovoriť.“ Chcel to riešiť takisto rýchlo a takisto to riešil tak, že sa neopýtal ľudí okrem starého Šimečku a mňa. Viem, že na letisku potom vyškrtli nejaké veci z jeho textu. Teda naozaj nepochopil význam postu alebo pozície ústavného činiteľa.

Štefan Hríb: Dá sa povedať, že táto téma je vyčerpaná?

Petr Pithart: Ze všech tady probraných témat se mi toto zdá nejjasnější, nejdůkladnější probrané.

Štefan Hríb: Fero Mikloško, ty si hovoril o tom lustračnom zákone.

László Szigeti: Ferko (Mikloško), prepáč, ale nie sú tu Česi, Petrov (Pithartov) názor poznám, my sme to v Modre predjednali a myslím, že do detailov.

Peter Zajac: Skúsme to, nemusíme sa brzdiť.

Petr Pithart: Co chceš ode mne slyšet?

František Mikloško: V jednej chvíli najmä česká politická scéna vstúpila do radikálneho riešenia lustračných problémov. U nás tým, že lustračný zákon prebehol, sa táto téma uzavrela, u nás tým, že sa lustračný zákon nedodržiaval, je táto téma do dnešného dňa otvorená a do dnešného dňa je slovenská spoločnosť traumatizovaná. Moja otázka znie, či lustračný zákon, tak ako sa doň vstúpilo a ako sme sa mu prispôbili, v SNR čiastočne prispôbili, či si myslíte, že bol správnym odhadom riešenia problémov, alebo či to bol takisto šľap vedľa.

Ivan Dejmal: Ta otázka byla v Čechách trochu jiná, protože sovětská okupace byla v Čechách jiná a na Slovensku jiná. Tady to bylo opravdu rozdělené na boj na život a na smrt. Žádná cesta o nějakou vnitřní proměnu toho systému se nedařila a nebyla ani možná. Tady to bylo tak, že buď se zhroutí systém, anebo se zhroutíme my. Z toho vyplývala i potřeba české společnosti, aby se ta situace řešila úplně jiným způsobem. Nepřevládla tady nikdy nálada někoho věšet na lucerny, to zaplaťpánbůh ne, ale na druhé straně tady byla jasná potřeba toho, říct, co se stalo, a třeba

i udělat takovou formu národního odpuštění. Udělat tlustou čáru, ale zase se to nemohlo přejít tím, že se neřekne, jak to bylo. Bylotady veliké úsilí, aby byl zveřejněn seznam tajných spolupracovníků a aby se ta věc vlastně ukázala, aby se otevřely svazky, tak jako to bylo v Německu, nebo v Chile a Brazílii, kde se změnil režim a byly spory o to, jestli se to má otevřít, nebo ne. Byla tady jistá zkušenost, že nenašly žádné masové vraždy a lidi si nešli vyřizovat věci na ulici, což se mohlo stát. Tato otázka byla ovšem dlouho potlačována. Před volbami v roce 1992, kdy se vědělo, že budou volby, a strany se na to připravovaly, tak kupodivu, bylo to ještě v roce 1991, už to byl ale předvolební tah na branku, se toho chytila nově ustanovená ODS, která v tom viděla jistou cestu k voličům i k zabránění jisté skupině lidí dostat se k moci. Ten lustrační zákon najednou neodrážel to zveřejnění seznamů; dokonce to ani nepřipustil, ale hrál na tu notu, že tito lidi nepustíme do státní sféry a přidal k tomu další dvě věci: účast v Lidových milicích jako ve zločinecké organizaci a účast ve funkcích KSČ, které měly nějaký vztah k bezpečnostní politice, ke kontrolování bezpečnostních složek. To bylo o něčem jiném. Ale protože se říkalo, že to bude jakési vyrovnání, narůstala frustrace u lidí, že vlastně jedinou zkušeností z listopadu 1989 je, že se vyplatí být hajzl, protože si nahrabu a potom se mám dobře a nikdo mi za to nic neudělá. Tento zákon, který byl tak špatně konstruován, se podařilo v některých ohledech vylepšit, alespoň se vyňalo období roku 1968 pro funkcionáře KSČ, protože jinak by musel odejít třeba Jaroslav Šabata z české vlády, taky Dubček a další lidi. Takže to se udělalo jako výjimka pro ty osmašedesátníky. Na druhé straně bylo třeba udělat trošku přítrž těm lustracím, které tady byly předtím. Ve Federálním shromáždění fungovala komise 17. listopadu a v české národní radě byla obdobná komise pro šetření lidí, zda jsou, nebo nejsou spolupracovníky Státní bezpečnosti, kde to potom dopadlo takovým způsobem, že se o tom hlasovalo. Nerozhodovala fakta, ale příslušnost toho člověka k levici nebo k pravici, nebo to, zda s ním byli kamarádi, nebo nebyli. Bez ohledu na to, co říkaly dokumenty, lidi byli očištěni, nebo nebyli očištěni. Tenhle zákon měl dát řád tomu, co vlastně probíhalo na jistých úrovních. Takže nakonec s velkými rozpaky byl zákon přijat nejen parlamentem, ale i českou společností jako zákon potřebný nebo alespoň částečně potřebný. Ale neřešil ten problém, kvůli kterému byl přijat, totiž aby byla udělána čára za minulostí, aby se řeklo: „Toto jsou ti, kteří na tom nesou vinu,“ ale nemělo to znamenat jejich kriminalizaci nebo jejich zákaz výkonu povolání, což přinesl vlastně až lustrační zákon, ale mělo se říct: „Je na vás, o kterých se ví, že jste tohle dělali, jakým způsobem se vztáhnete ku své minulosti a rozhodnete o své budoucnosti, jestli půjdete cestou nové společnosti, nebo ne.“ A od toho zákona se očekávalo, že by to mohl nějakým způsobem nahradit, protože to společnosti scházelo. To je důvod, proč byl nakonec ten zákon přijat, a zveřejnění těch seznamů proběhlo tím způsobem, že neúplné a částečně vyškrtané seznamy byly publikované v časopise Rudé krávo, který přinesl na několikrát seznamy jedné z verzí počítačového seznamu, který byl na ministerstvu vnitra udělán. Jistě ne zcela přesný, ale dá se říct, že zahrnuje větší část těch lidí, že je z větší části pravdivý. Hlavně tam některé jména scházela a byla tam doplněna jiná jména, která tam nikdy být neměla, protože došlo k nějakému porušení databáze. To jsou takové drobnosti, které kolem toho byly, protože lustrace v Čechách, dalo by se říct, proběhla bez ohledu na zákon právě podle těchto seznamů, které byly a jsou dodnes velmi populární.

Štefan Hrbib: Keď hovoríme o vzťahu VPN a OF, boli o tom nejaké rokovania?

Peter Zajac: Ten problém sa na verejnosti prvýkrát objavil niekedy v marci, a to v súvislosti so zmenami na Federálnom ministerstve vnútra alebo v súvislosti so sporom medzi Sacherom a jeho námestníkmi. Na VPN chodil z jednej strany Ciklami ni a z druhej Sámel. Jeden hovoril o tom druhom, že je neviem čím všetkým možným a my sme nemali žiadnu reálnu šancu si to overiť. Veľmi ťažko bolo zaujať jasný postoj, ja sa pamätám, že košická VPN vtedy zaujala postoj na podporu Sacheru, argumentáciu už si presne nepamätám, ale tam sa začal ten problém a tam sa začal prvýkrát problém lustrácií. Vtedy sa iba vynoril. Potom sa opäť z verejnosti na chvíľu vytratil a keď sme ako VPN dávali kandidátky, tak sme napísali vyhlásenie a zhodou okolností ho podpísal Jano Langoš, Roman Zelenay a ja, že nebudeme pokladať lustrácie za nejaký dôkaz previnenia tých ľudí, už si presne nepamätám text toho vyhlásenia, ale jednoducho sme lustrácie ako nástroj rozhodovania, kto má alebo nemá byť na kandidátke, v podstate neakceptovali. Žiadali sme od ľudí, ktorí šli na kandidátky, osobné vyhlásenie, že nikdy s ŠtB nespolupracovali, čo aj všetci urobili, vrátane Jána Budaja. Tým by sa bol pre nás problém skončil, ale medzitým prepukol spor v Čechách v súvislosti s Bartončíkom, na českú politickú scénu sa dostal ako výrazný problém a radikalizoval postoj OF v tejto veci. OF dalo potom myslím začiatkom mája vyhlásenie, že bude lustrovať svojich poslancov. Nato prišlo rozhodnutie VPN z celoslovenskej rady v Košiciach, kde sme sa k OF v tejto veci pridali. Ja cítim dnes problém lustrácií, tak ako prebiehali ešte pred voľbami v tom, že fakticky vtedy nikto poriadne nepoznal kritériá lustrovania, kritériá, podľa akých boli lustračné zoznamy usporadúvané, nikto sa v tom nevyznal a napriek tomu sa ad hoc lustrovalo. Kritériá sa začali vytvárať dávno po voľbách a spresňovali sa až do rozhodnutia Ústavného súdu v roku 1992 na jeseň, keď sa kategória kandidátov odtiaľ vyškrtla, čo malo ten dôsledok, že mnohí ľudia, ktorí boli podľa pôvodného znenia lustračného zákona uznaní za spolupracovníkov ŠtB, prestali spadať pod lustrácie. Bolo do toho zatiahnutých množstvo ľudí, ktorí tam boli podľa kritérií, ktoré potom prestali platiť, iní podľa kritérií, ktoré ešte nezačali platiť, vznikol z toho, povedal by som, značný chaos. Ja pokladám za chybu, ktorú sme my urobili pred voľbami, že sme nedokázali zaručiť ľuďom, ktorí boli na kandidátke a niekedy len preto, že chceli podporiť VPN-ku a boli na miestach, kde neboli voliteľní a nemali potuchy o čo ide, že sme im nedokázali zabezpečiť takú ochranu, ktorá by im zaručila, že nebudú na verejnosti prepieraní. To som pokladal a dodnes pokladám za chybu, že sa to nepodarilo, pretože všetci, ktorí boli z kandidátky vyškrtnutí, alebo sa z nej sami z rozličných, často osobných dôvodov stiahli, boli vystavení obvineniu, že boli spolupracovníkmi ŠtB. Čiže toto vidím ako jeden veľký problém, ktorý reálne existoval, hoci osobne si myslím, že nech to bolo akokoľvek, tam kde lustrácie prebehli, to znamená v Česku, Nemecku, že nakoniec pri všetkých tých problémoch, ktoré pri tom boli, že tam, kde lustrácie prebehli a kde sa dodržiavajú výsledky lustrácií, tam to predsa len znamenalo troška jasnejšie vysporiadanie sa s minulosťou ako na Slovensku, kde lustračný zákon fakticky platil a dodržiaval sa len v polročnom období, keď začal platiť do vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Potom sa už nedodržiaval, nijaká náprava sa neurobila a dnes sú tí eštebáci na Slovensku nie že rehabilitovaní, ale plne habili-

tovaní ako slušní ľudia. Čiže u nás sa v dôsledku nedodržovania lustračného zákona stratilo akékoľvek rozlišovanie medzi ľuďmi, ktorí s tým režimom spolupracovali takouto formou, a tými, ktorí nespôlpracovali.

Štefan Hrfb: Vrcholom lustračného zákona na Slovensku bol Budajov prípad a on dodnes chová podozrenie, že to bola akcia Prahy voči nemu, viete vy vôbec niečo o tomto prípade?

?: Nemáme k tomu čo říct.

Štefan Hrfb: Vy vo VPN ste sa to dozvedeli odkiaľ?

László Szigeti: Už sme o tom hovorili v Modre. Veľmi dôkladne za jeho prítomnosti.

Peter Zajac: Nevie, kto to tu hovoril, myslím že Vlado Chlipala, že my sme naozaj nevedeli, nech to znie akokoľvek tristne, až do konca mája sme nevedeli, nikto z nás nevedel o Janovi Budajovi v tejto veci vôbec nič. Hoci je reálny fakt, že dávno predtým o tom vedeli minimálne Mečiar, minimálne Čič a minimálne Dubček, a to najneskôr vo februári. My sme o tom ani netušili a keď nám to Mečiar prišiel oznámiť, neukázal nám žiadne dôkazy, tak sme ho poslali preč. Ja som sa to dozvedel osobne zhodou okolností od Václava Havla, ktorý raz v noci koncom mája telefonoval, že dostal od Rumla tie výsledky, a zháňal Jána Langoša a Jána Budaja, ktorých som potom našiel. Išli to do Prahy nejako overovať, ale to bude až koncom mája, tesne pred voľbami.

Juraj Flamik: Po tom telefonáte sme sa všetci zhkli a povedalo sa: „Zožeňte Jána Langoša, on je kompetentný to preveriť.“ Týždeň predtým nám Ján Langoš vysvetľoval prvý raz, aká bola štruktúra agentov, spolupracovníkov a dôverníkov, aké mali vzťahy, kto pod koho spadal, my sme tomu vôbec nerozumeli.

Peter Zajac: Prakticky až štyri-päť dní potom prišli oficiálne výsledky z Federálneho ministerstva vnútra.

László Szigeti: Ferko (Mikloško), ja si myslím, že ten lustračný zákon má význam pre takých ľudí ako som ja alebo ty. Švec bol teraz na kandidátke, ty z toho robíš, nie len ty, nejakú etickú auru, že neprijmeme takého človeka. Celá štátna aparatúra je plná takýchto ľudí a po druhé, ja sa pamätám, keď som išiel s Dubčekom do Dunajskej Stredy, lebo som ho poprosil, aby šiel na juh do Komárna a do Dunajskej Stredy pred voľbami, išiel som s ním do Dunajskej Stredy a v aute mi hovorí: „Pán Szigeti, čo hovoríte na toho Budaja?“ Ja mu hovorím: „Pozrite sa, pán Dubček, Čič prešiel, bývalý minister spravodlivosti, keď existovalo ŠtB, nemám na to žiadny názor.“ A tým som to uzavrel. Veď to je pre mňa nonsens, čo sa z toho robilo na Slovensku a robí sa dodnes. To, čo hovorí v tej filozofickej rovine Peter (Zajac), či to môže nejakej očiste národa alebo spoločnosti, neviem, neviem. Nevie, prečo Adenauer v roku 1955 alebo niekto z nich nevyhlásil, že tí, čo boli členmi gestapa alebo SS, nemôžu ísť do štruktúr, nemôžu mať nejakú funkciu. Nie som si istý, že máš

pravdu. Ale to by bola dlhá debata. A prípad Čič, proti ktorému som spolu s Martinom (Bútorom) hlasoval, bol som proti, aby šiel na našu kandidátku, ja neviem, kto ešte hlasoval proti.

Vladislav Chlipala: Celé Košice.

Peter Zajac: Uvedom si, aký paradox dnes nastal. Schuster je najvýznamnejším kandidátom na funkciu prezidenta a on vlastne ako člen ÚV podliehal lustračnému zákonu. Schuster musel odísť z Kanady ako veľvyslanec, pretože podliehal lustračnému zákonu. A dnes môže byť kandidátom na prezidenta a môže byť špičkovým lídrom SOP a nikto nepovie ani mäkké f, a takého človeka, akým je Švec, ktorý vlastne nepodliehal lustračnému zákonu tak, ako platil v konečnej verzii, sme stiahli z kandidátky. To nehovorím preto, či sme ho mali stiahnuť alebo nie, ale k akým neuveriteľným paradoxom a disproporciám fakticky dochádza práve na základe straty akýchkoľvek kritérií pri lustráciách ešte aj dnes.

Vladislav Chlipala: Ferko (Mikloško), Ty si povedal, že slovenská spoločnosť je tou témou traumatizovaná. Nie. KDH a DS, ktoré si ctia nejaké princípy a hodnoty a neviem čo, tých to traumatizuje, ale v slovenskej verejnosti keď niekomu povieš, že niekto bol eštabák, tak si myslí, že to bol nejaký vojak v zálohe, to pre nich nič neznamená, to nie je pre nich téma. Keď sa dostaneš k moci, tak to môže niečo znamenať, ale netraumatizuje to nikoho.

Ivan Dejmal: Já jsem chtěl říct, že když bylo zmíněno Německo, v Německu nešlo o lustrace, ale o denacifikaci, a tam byl ponechán ten prostor, že „budete posuzováni od této chvíle podle toho, co děláte teď, ne co jste dělali v minulosti, pokud jste se nedopustili zločinů, které jsou kriminální povahy“. Myslím si, že tohle je strašně důležité, protože ty lidi se do těch situací dostávali nejrůznějšími způsoby. Někteří byli zmáčknutí, aby podepsali tajnou spolupráci, někteří ten režim spoluvytvářeli. Nelze říct, že ani jedni, ani druhí jsou apriori nějakým ztělesněním zla. Tím principem mělo být odstartování od nové čáry. Z tohoto hlediska si myslím, že u nás se stal ten zákon, zejména potom, co byla prodloužena jeho platnost, úplně protismyslným. To je první věc, že neumožňuje lidem vystoupit ze své minulosti. To je to nejhorší, co může být. Proto říkám, že je možná dobře, že jste to na Slovensku tak neudělali, že se to nedodělalo. V Čechách máme zkušenost, že lidé se dělí na dobré a zlé dneska podle úplně jiných kritérií než podle toho, kdo byl či nebyl spolupracovníkem StB. Spouště těch, kteří byli čistí a nic jim nelze dokázat z minulosti, možno vyčítat spoustu věcí ze současnosti a možná jednou je bude možné za to soudit, na druhé straně jsem opravdu zažil pokání, kdy jeden bývalý spolupracovník jezdí dnes s takovým vysavačem po Praze a sbírá hovínka po psech a ještě si vzal schovanku, takovou sociálně problematickou osobnost, protože má potřebu něco se svým životem udělat, po té minulosti. A nepomohl mu k tomu žádný lustrační zákon, ale svědomí. Vykášlal se na to, jestli ho společnost vezme, nebo nevezme, a začal u sebe. A těmhle lidem se mělo ukázat, že pokud se nedopustili něčeho, co by bylo proti zákonům, které tehdy platily, pak je to ta startovní čára. S minulostí jsme se vyrovnali a jdeme dopředu. Český lustrační zákon tohle neudělal. Nemohl to po-

Ivan Dejmal: To se týká jenom státní správy a nikoho jiného.

Martin Bútor: Iste, lustrácie sa týkali iba štátnej správy, súhlasím. Existuje však určitá spoločenská atmosféra, ktorá všetky organizácie istým spôsobom, nepriamo núti — alebo nenúti — aby sa zamýšľali nad tým, koho majú vo svojom vedení, čo si môžu dovoliť a čo nie.

Ivan Dejmal: Tak u nás lustrační zákon tento moment nepřinesl. Naopak, každá firma se snaží zaměstnat nějakého vysokého činitele Státní bezpečnosti, protože má styky, ví, jak zorganizovat bezpečnost podniku, ví, kde má své staré spolupracovníky, ví, kde má získat informace o tom, co dělá druhá firma. To si nedělejte iluze, u nás jdou špičkoví lidi z StB na dračku.

Martin Bútor: U nás má jedna organizácia priam v náplni práce morálku, a to je cirkev. Lenže na Slovensku vznikla situácia, že títo ľudia, a bolo ich nemálo, aj na dôležitých postoch v cirkvi zostali, oni neodišli.

Ivan Dejmal: U nás taky ne. Máme dva biskupy.

Martin Bútor: Ale tá cirkev v Čechách v kľúčových politických rozhodnutiach nezohrala takú významnú úlohu, akú zohrala, zohráva a možno bude zohrávať na Slovensku. Môžeme ísť inštitúciu po inštitúcii. Ja len opakujem, vznikla spoločenská atmosféra, v rámci ktorej sa všetko môže a všetko je dovolené, všetko je prepáčené, ktokoľvek môže byť kdekoľvek.

László Szigeti: S touto problematikou sa nedá vysporiadať ani morálne ani pragmaticky. Nedalo sa ani v minulom storočí po revolúcii, nikdy sa nedá, totiž tí ľudia žijú ďalej a musia žiť a musia sa umiestniť v rôznych štruktúrach. Pochopiť mieru tej hrozby, čo môžu urobiť pre spoločnosť, akú škodu, či sa pridajú k novému trendu v spoločnosti, to je tá základná otázka a na to musí mať vplyv tá elita národná, spoločenská, aby sa pridali. To je jedna vec.

Druhá vec, aby som aspoň pre seba uzavrel ten vzťah OF a VPN. Tieto dve hnutia odo mňa nedostali jednotku, čo sa týka spolupráce. Preto, lebo do 29. decembra bola tá spolupráca veľmi hektická zo zrozumiteľných dôvodov. Od 29. decembra do konca januára, februára, kým sa nenastolili tie federálne slovenské otázky, boli to vzťahy vyprázdnené, lebo sa vyprázdnilo OF, ľudia išli do rôznych štruktúr, tie kontakty boli veľmi zlé, slabé a iba pred voľbami sa začalo niečo znova. Istá spolupráca, lebo tí páni, čo išli do vládnych štruktúr pochopili, napríklad Sašovi Vondrovi som hovoril: „Keď nebudeš kontaktovať VPN a OF, tak cez aké štruktúry chceš vyhrať voľby?“ Tak sa začali znova oživovať tieto vzťahy, ale ako vidíte, lustračný zákon, reštitučný a rôzne iné zákony neboli v našich štruktúrach prejednané a neboli prejednané ani vo VPN ani v OF. Reálne vidieť pozíciu týchto hnutí znamená vidieť, že reálnu hodnotu majú v 17. novembri, že uskutočnili tie zmeny, že sa im podarilo vymeniť vládu, že sa podarilo kooptovať parlament a dosadiť prezidenta. Na Slovensku bolo chybou, že zostala komunistická vláda. Keď porovnáam VPN a MNI, viem, že sme si boli oveľa bližší, aj v priestore. Tieto vzťahy boli oveľa

konkrétnejšie, zrozumiteľnejšie, pragmatickejšie a ja si myslím, že aj úspešnejšie. Čo sa týka konečného výsledku, nie som „nespokojný“. To je všetko.

Peter Zajac: Jedna vec, ktorá sa dá asi o Slovensku povedať, spočíva v tom, že sa nedodržiavajú pravidlá a zmäkčujú kritériá. Lustrácie sú len jednou čiastočkou tohto problému. Ja to poviem na jednom príklade. V roku 1988 vznikol kultúrny týždenník Literárny život a ukázalo sa, že šéfredaktor a štyria alebo piati redaktori boli spolupracovníci ŠtB. Po roku 1989 sa dostali títo ľudia do defenzívy, ale s neomylnou istotou sa znova stali mienkotvornou vrstvou jednej časti spoločnosti, ktorá dnes na Slovensku dominuje. Dnes rehabilitujú svoju činnosť zo 70-tych a 80-tych rokov, činnosť cenzorov a spolupracovníkov atď., vytvárajú na Slovensku klímu a spoločenské vedomie, formujú vzdelanie a vzdelanostnú štruktúru na Slovensku. Vytvárajú novú ideológiu prostredníctvom Matice a masových médií, STV, učebníc, a to je proste realita, to nie je nejaká fantazmagória. Tí ľudia sa našli s neomylnou istotou aj po roku 1989 a našli sa u Mečiara a pre mňa je táto realita spojená s tým, čomu hovorí František Šebej, že to je totiž istý typ „bratstva“. To je jedna poznamka.

Druhá poznámka, čo sa týka OF a VPN. My sme nehovorili, a zrejme to tu nebudeme už otvárať, o konci OF a VPN, čo je tiež veľmi dôležitý problém, pretože rozpad OF nezodpovedal predstave, s ktorou sme šli do dvojročného obdobia po voľbách v júni 1990, že to bude vláda, ktorá bude trvať dva roky, že tesne pred voľbami 1992 sa zvnútra OF a VPN vytvorila politické strany, ktoré potom pôjdu do volieb v roku 1992. Tento princíp sa nedodržiaval, možno sa nemohol udržať, to už nechcem teraz hodnotiť. OF sa rozpadlo a to uvoľnilo vo VPN silu na rozdelenie VPN. Možno že Mečiar by VPN rozbil tak či tak, ale to, že sa OF rozdelilo a o tom sa veľmi nehovorí, to mu dalo akýsi vzor správania. Takže to nebol veľmi slávny koniec, ale ja by som predsa len na rozdiel od Lászla Szigetiho nebol až taký kritický, lebo my hovoríme o inštitucionálnych vzťahoch, na úrovni politických strán a štátnych inštitúcií, to znamená vlády, parlamenty a tak ďalej. Čím silnejšie boli vlády a parlamenty, tým slabšie boli hnutia, ale som hlboko presvedčený o tom, že to, čo sa zaslialo v rokoch 1990 až 1992, čo sa zaslialo v tom nekonečnom množstve zákonov a v celej zmene architektúry štátu, že to je vlastne OF a VPN a tak aj ostanú v dejinách. Možno tie príbehy budú kontroverzné, ale ich podiel na zmene architektúry štátu zostane nezmenený.

László Szigeti: Čo sa týka zmeny architektúry štátu, to áno, to je jednotka ale čo sa týka ľudských možností spolupráce...

Martin Bútor: Už zrejme o tom nebudeme hovoriť, ale tie obnovené kontakty nastali pred voľbami. Bolo by zaujímavé hovoriť viac o tom, aké to boli kontakty, akým spôsobom sa odohrávali, ako sa robila volebná kampaň, čo bolo spoločné, akým spôsobom sa koordinovalo spoločne vyznávané poslanstvo, ako sme navzájom komunikovali a utvrdzovali sa v spoločných hodnotách, v čom sme sa odlišovali, kto sa vtedy ako profiloval, akú politickú silu mali volebné štáby a ľudia, čo viedli kampaň, akú váhu mali politické programy a podobne. To sú témy, ku ktorým by bolo hodno sa niekedy vrátiť.

Petr Pithart: Už je definitivně pozdě, nic se nedá napravit. Možná, že je to chyba, že jsme dnes nemluvili o tom, jak obě struktury, OF i VPN, zanikly, protože ten konec vrhá pak na celou jejich existenci ostré světlo, a to světlo nepříliš dobré. Struktury zanikly, ale lidé ne. Včera prezident Havel jmenoval Martina Bursíka ministrem pro životní prostředí, a Martin byl velmi významný představitel OF, skoro až do konce. Přitom se zdálo, že se strukturou zmizí definitivně i lidé, kteří ji tvořili.

Štefan Hrb: V Čechách.

Petr Pithart: Nechci to vůbec přeceňovat, myslím v České republice. Ale třeba říci, že způsob, jakým OF, to se už ovšem jmenovalo docela jinak, zaniklo definitivně, ten si snad ani — přes všechny chyby, kterých se dopustilo — nezasloužilo. Ale abychom nezůstali u zdání a osobních dojmů: o tom by bylo třeba mluvit jindy. O tom, zda již ve svém vzniku a prvotním fungování v sobě OF neslo či neneslo znamení konce.

